İNSANCIL

AYLIK KÜLTÜR SANAT DERGİSİ

YIL 3 SAYI: 26

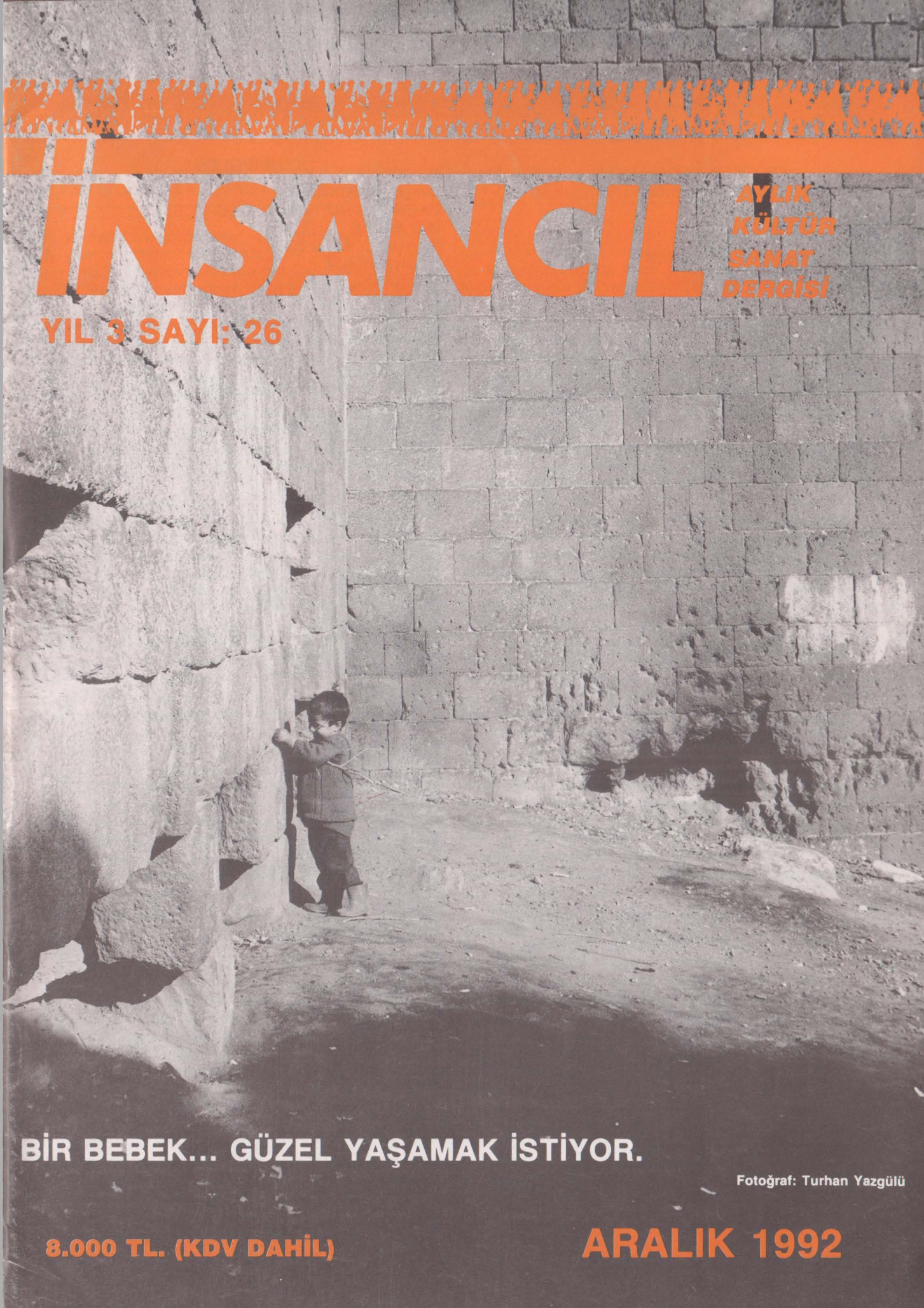

BİR BEBEK... GÜZEL YAŞAMAK İSTİYOR.

Fotoğraf: Turhan Yazgülü

8.000 TL. (KDV DAHİL)

ARALIK 1992

• **Sahibi - Yazıişleri Sorumlu Yönetmeni**
BERRİN TAŞ

• **Genel Yayın Yönetmeni**
CENGİZ GÜNDOĞDU

• **Kurum Yönetmeni**
NİHAT ATEŞ

• **Görsel Yönetmen**
CEMİLE ÇAKIR

• **Teknik Danışman**
MUSTAFA DOKUMACI

• **Katkıda Bulunanlar**
SADIK ALBAYRAK
HATİCE TUNCER
İSA ÇELİK
İBRAHİM AKYÜREK
SEDATTOSUNOĞLU
NECMETTİN BORTEÇİN
MÜFİTGÖRGÜN

• **GENEL DAĞITIM**
YAY — SAT

• **Yönetim Yeri:**
Mollafenari Sok. Nadir Han
No: 40-42 Kat: 5 34410 Cağaloğlu / İST.
Tel: 511 79 94
Posta Çeki No: 666 043

• **Dizgi:** SEL DİZGİ ve YAYINCILIK, 511 10 05
• **Baskı**: AYDINLAR MATBAASI, 552 86 14

Abone olmak için PTT'den 666 043 Nolu Posta çeki hesabına Berrin Taş adına 80.000 TL. yatırmanız yeterlidir.
Öğrenci - Öğretmen 70.000 TL.
Yurtdışı: 50 Mark.

İnsancıl'a gönderilen ürünler, yayımlansın ya da yayımlanmasın geri verilmez.

İÇİNDEKİLER

Cengiz GÜNDOĞDU
Bir Bebek Güzel Yaşamak İstiyor 1
İlker BELEK
Kapitalist Üretim ve İnsan 3
Nazan KARACA
Güz Tutkunu (Şiir) 7
A. Necmettin BORTEÇİN
Spartakus'e Verilmiş Bir Sözüm Var 8
Deniz GÜNER
Öykü (Şiir) 9
Ferda ERER EN
Sistemle Bütünleşen Özgür Değildir 10
Öner YAĞCI
İnsancıl Değerleri Savunmak 11
Ayhan ERGÜN
Yak Kendini (Şiir) 12
Bertolt Brecht
Beleş Adında Bir Balık (Şiir) 13
Mustafa SERCAN
Şiir Tüketilir mi? 14
Faruk BAL
Susma (Şiir) 15
Cemile ÇAKIR
Bir Yaprağa Yürümek (Şiir) 16
Süreyyya EVREN
İşletmeciliğin Kökeni Kan ıçinde Yatıyordu 17
Maurice CORNFORTH
Marksizmin Bilimsel Niteliği 22
Afşar TİMUÇİN
Aşk'ın Kültürel Boyutu 24
Sennur SEZER
Şiir ve Düşünce 30
Cemile ÇAKIR
Berrin Taş'la Söyleşi 32
Ayten MUTLU
Sesin (Şiir) 33
Çalıntı Üstüne 34
Yusuf ÇOTUKSÖKEN
"Eski Sözcük" Terimi Üzerine 35
Özdoğan GÜNDÜZ
Delizof'un Defterinden 37
Arife Kalender ÖNEL
Kar Topluyorum Dört İklimden (Şiir) 38
Abra Okuma Tiyatrosu 39
Ayhan HÜNALP
Sengisemai Bir Ölüm 40
Gülgün G. ARIGÜMÜŞ
Seyirci (Öykü) 41
Hikmet İNAN
Gözlerim Tetikte (Şiir) 42
Cengiz GÜNDOĞDU
Yıldız Güncesi 43
Güngör TEKÇE
Albüm (Şiir) 45

BİR BEBEK... GÜZEL YAŞAMAK İSTİYOR

Merhaba sevgideğer okur, Türkiye'de sanat dünyasında yıllardır sultasını sürdüren sanatta star sistemi geçersizdir dedik. Deyince sanat dünyasında kıyamet koptu. Aylardır bu tartışılıyor sanat çevresinde. Şimdi benden gerekçe isteniyor. Burda işin tatlı yanı... bizi gülümseten tatlı yanı, star sistemi sanatçılarına verilen ödüllerin gerekçelerinin istenmeyişi... Star sistemi sanatçılarına verilen ödüllerin gerekçelerinin istenmeyişi... Star sistemi sanatçılarını ödüllerdiren jürilere "Bu ödülleri neden verdiniz. Bunun gerekçesi nedir" denmiyor.

Devam ediyorum. Sanatta star sistemi sanatçılarının eserleri nasıl "başyapıt" oldu. Bu sanatçılar nasıl "önde gelen" oldu. Bu "oldu"lara hiç gerekçe sorulmadı. Sorulmuyor... Ama sanatta star sistemi geçersiz deyince "gerekçen" dendi.

Peki, işte gerekçem.

Sanatta star sistemi tarihi açıdan geçersizdir. Şöyle. Sanatta star sistemi despotik bir yapılanma. Bu sistemin sanatçıları, ele geçirdikleri iletişim kanallarının etkisiyle Türkiye'de sanat eserlerinin enine boyuna tartışılmasını önledi. Bunlar yazdıkları gazetelerde... dergilerde kendi yorumlarını tek doğru... tartışmasız tek doğru diye kabul ettirmek istediler okura. Söz gelimi, **Milliyet** gazetesinin kültür sayfasında Selim İleri'yle Ahmet Oktay edebiyata... kültüre burjuva görüşlerini dikte ederler... tek... değişmez... mutlak doğru diye.

Herhangi bir insan bu yorumların... ya da bu konumun ebediyen süreceğini sanıyorsa, o insanın tarih bilinci... tarih duygusu sıfırdır.

Söylüyorum. Dünyada... bütün yüzyıllar için geçerli bu... hiç kimse, kendi yorumunu tek doğru diye kabul ettirmez. Sanatta star sistemi bunu yapacağını sandı. Hâlâ sanıyor. Yapamazsın dedim. Yapamayacaksınız diyorum. Türkiye'de sanat hareketinin karakteri burjuva ideologlarının çizdiği doğrultuda gitmeyecek... gidemez. Bu benim öznel isteğim... öznel düşümcem değil... Biraz geriye gidelim... feodal döneme. Bir feodalite ideologu, feodal doğruların dünya durdukça duracağını savunsun... savundu. Ama bugün feodalite yok. Feodal doğrular yok. Bu tarihin mantığı... hiçbir sınıf mantığı... sınıf sultası bu mantığı bozamaz.

Devam ediyorum. Güzel bir şaşkınlıkla... şunun için şaşırıyorum. Biri çıkacak kadın ya da erkekte bir model çizecek. İnsan güzelliğini bu modele göre değerlendirecek. Kabul eder misiniz. Aşık olduğunuz bir kadını ya da erkeği bu modele uymadı diye terk eder misiniz. Diyelim, zorla... despotlukla bu model kabul edildi... Ne zamana... ne zamana kadar gider sultayla kabul ettirilen model güzel... Sanatta star sistemi bunu yaptı. Onlar, burjuva ideolojisiyle baktılar dünyaya. Tekrar ediyorum... yüz kez tekrar ettim... yüz kez daha tekrar edebilirim... Bir sanatçının burjuva ideolojisiyle dünyaya bakmasına... bu ideolojiye göre eser yaratmasına... burjuva eleştirmenlerinin bu esere güzel demesine... ödüller vermesine itirazım yok. Ama onlar star sistemini yapılandırdı. Bu sistem eliyle, yalnızca burjuva ideolojisiyle yaratılan eserlerin güzel olabileceğini iddia etti. Bu ideolojinin dışında kalan sanatçıların... eserlerin önüne Keban barajının yüz misli büyüklüğünde barajlar kurdu.

Sanatta star sistemi burjuva güzelinin tek... değişmez... mutlak güzel diye Türkiye okuruna zorla kabul ettirmek istedi. Bu zorun altında bir süre star sistemi kanalında giden okur, sounda bu kanaldan çıktı. Star sistemi sanatçılarını reddetti...

Soruyorum. Nerde Latife Tekin... nerde Adalet Ağaoğlu... nerde Enis Batur... nerde Tomris Uyar... nerde Fürüzan... Bunların nerde olduğu... bu oluşun onları nereye götüreceği yıllar önce çok yazıldı.

Çıktıkları noktanın onları götüreceği yerdir geçersizlikleri... Çünkü burjuvanın insana vereceği... insanı götüreceği bir insani ülkü yok. Burjuva ideolojisiyle yaratılan eserler çoktan beri güzel olamazdı... bundan sonra hiç güzel olmayacak. Geçersizliklerinin önemli noktası tam burası.

Ben bunları insani açıdan da geçersiz ilan ediyorum. Şöyle. Bir burjuva devrimcisi... Condorcet... şöyle yazıyor. "İnsan soyunun şu iki bölüme ayrılmasını kastediyorum. Biri öğretme ödevini üstüne almış, öbürü inanmak için yaratılmıştır." (Condorcet. İnsan Zekasının İlerlemeleri Üzerinde Tarihi Bir Tablo. Çev. Oğuz Peltok. MEB. İstanbul 1990)

Burjuva ideolojisi böyle algılar insanı. Bizde sanatta star sisteminin sanatçıları... eleştirmenleri de böyle baktı insana, insanların bir bölümü şiir yazar, resim yapar... bir bölümü de bunları tüketir. Sanatçılık doğuştan bir yetenek... Sanatta star sistemi sanatçıları sanatçı doğduklarına inanırlar...

Bizim burjuva ideologlarının, burjuva devrimcisiyle önemli bir farkı var. Devrimci Condorcet bu ikilik için şöyle diyor. "Çok yayılmış olduğu, medeniyetin bütün devirlerinde sık sık rastladığı için bu ikiliğin insan tabiatında bir temeli olsa gerektir" Bunu dedikten sonra burjuva devrimcisi Condorcet, bu ikilikten insanların kandırılmasının nedenlerini araştırıyor. Bunun için oturuyor kitap yazıyor. Devrimciliği... ilericiliği tükenen bizim burjuva, insan doğasında var sandığı bu ikiliği insana kabul ettiriyor... bu kabul ediş üstüne bir sanat... bir kültür kuracağını sanıyor.

Hayır. Böyle bir düşünce geçersizdir. Çünkü insanlar doğuştan yetenekle doğmaz. "Ben şair... romancı... yazar... artist... aktör... ressam doğdum. Sense böyle doğmadın. Sen benim bütün ürünlerimi tüketeceksin." görüşünü insani bulmuyorum. Bu görüşü insana hakaret sayıyorum. Bu hakareti geçersiz sayıyorum.

İnsan olmanın bilinciyle insani mücadelenin sevincini... üzüntüsünü... acısını... umudunu... umutsuzluğunu yaşıyorum. Birgün insanın temeli eşitliğe dayalı bir dünyada çok güzel yaşıyacağına inanıyorum. Buna engel olacağını sanan her oluşumu... star sistemi böyle bir oluşum... geçersiz ilan ediyorum.

Yeniden doğuşu yaşıyorum... bir bebek... yanlış beslenmeden ölmek istemiyorum... güzel bir dünyada güzel yaşamak... insanca yaşamak istiyorum.

İşte gerekçem.

Cenglz Gündoğdu

İNSANCIL OKUMA TİYATROSU
ARALIK AYI PROGRAMI

Genel Yönetmen: **Cengiz GÜNDOĞDU**

9

İnsan Arayışı
SADIK ALBAYRAK
Yöneten: A. Necmettin Borteçin
Okuyanlar: Nihat Ateş, Müfit Gürgün, Berna Durmaz

5.12.1992 Cumartesi Saat: 15.00

10

NİHAT ATEŞ (Dinlenen Cadı)
Yöneten: Cemile Çakır
Okuyanlar: Berrin Taş, Necmettin Borteçin, Hıdır Geviş

19.12.1992 Cumartesi Saat: 15.00

11

ERAY CANBERK (Şiirleri)
Yöneten: Cemile Çakır
Okuyanlar: Nihat Ateş, Berrin Taş, Necmettin Borteçin

12.12.1992 Cumartesi Saat: 15.00

12

Gerçeğin Tanığı Olarak Fotoğraf
Dia Gösterisi
İbrahim Akyürek - Hatice Tuncer
26.12.1992, Cumartesi, Saat: 15.00

Yer: **FIRAT KİTAP GALERİSİ**
Yasa Caddesi, Üzerlik Sokak, No:11 Kat:3 Kadıköy / İST. Tel: **349 64 67**

KAPİTALİST ÜRETİM VE İNSAN

İlker BELEK

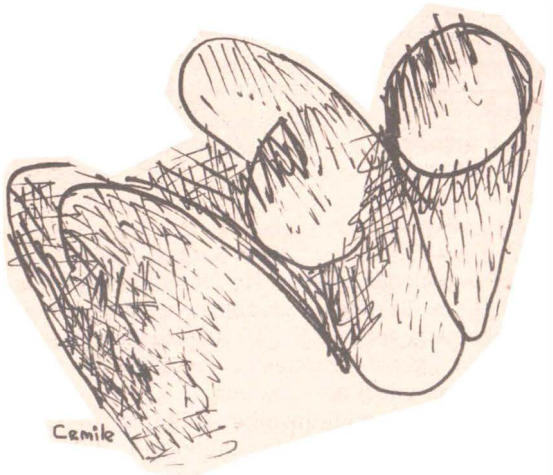

Kapitalizm bugünlerde her şeyiyle ve eskisine göre daha fazla bunalımda. Kapitalizm insanı üretemiyor, insanı mutlu kılamıyor. Günümüz koşulları bu nedenle ve her zamankinden daha fazla oranda, 20. yy başlarında yazılmış Dönüşüm'ün, Açlık'ın, Veba'nın kahramanlarını çağrıştıran özelliklerle donanmış durumda. İnsanlık artık, yaşadığı bu derin yıkımın karşısında, yepyeni karakterdeki geleceğini kendi kollektif ve varolana bütünüyle karşı çıkan inisiyatifiyle yaratmak zorunda. Çünkü sorun insanlık sorunu. İnsanlık sorununun çözümü; kapitalizmin sömürüsüz toplum yolunda devrimci bir süreçte aşılmasına bağlı.

Tanımlanan bu sorunlar yumağını koşullayan bileşenler içinde, kapitalist üretimin yapısının ne derecede etkin olduğu, özellikle içinde bulunduğumuz yüzyılın ortalarından beri, derin bir ilgi odağı oluşturuyor. Kapitalist üretimin yine bu yüzyılın başlarında ortaya koyduğu ve o zamandan beri geniş bir uygulama alanı bulan Taylorist iş örgütlenmesi biçiminin; otoriteryen, monoton vb. karakterleri ile insanı derinden yabancılaştırdığı anlaşılmış bulunuyor. Öylesine ki, iş içindeki yabancılaşma işçinin üretkenliğini olumsuz yönde etkiliyor. İşin insan üzerindeki etkilerini kapitalizmin gündemine sokan da bu. Çünkü, bugünün koşullarında ve kapitalizmin derinleşen artı-değer bunalımı çerçevesinde, üretkenliği artırmak bir zorunluluk olarak beliyor. Artı-değer oranında düğümlenen bunalım; üretkenliği artırmak kaygısıyla birlikte; yabancılaşmayı, insanın bunalımı ile iş ortamının ilişkisini sistem içi araştırmalarını da ilgi alanı içine sokuyor. Kısaca, kapitalizm kendi zorunluluk ve yönelimleri doğrultusunda da olsa, insanın yabancılaşmasını ve yabancılaşma üzerinde üretim yapısının etkilerini incelemek durumunda kalıyor. Pekçok akademik araştırma yapılıyor, sonuçları tartışılıyor. Yapılan araştırmalar, sistem içi yönelimlerle yapılmış olsalar da sosyalizm ütopyasını kurgulamaya çalışanlara son derece değerli bir veriler yığınağı sunuyorlar. Ortaya çıkan bu verilerin incelenmesi, sosyalist emek demokrasisinin tartışılmasında; işyerinin sosyalist ilkeler doğrultusunda düzenlenmesi ve üretimde inisiyatifin işçi sınıfına verilmesi tartışmalarında vazgeçilmez çıkış noktaları sunuyorlar ve değerli bir tartışma zemini oluşturuyorlar.

KAPİTALİST ÜRETİMİN YAPISI-İNSAN PSİKOLOJİSİ

Kapitalist üretimi bu yüzyılın başlarından beri tanımlayan Taylorizm; çeşitli karakteristikleriyle araştırmaların konusunu oluşturuyor. üretimin mikro yapısının tanımlayacısı olarak seçilen bu değişkenlere bakıldığında; sonuç olarak şunların etkilerinin analiz edildiği gözleniyor: 'Mekanizasyon', 'rutinizasyon', 'prestij', 'kontrol,' 'değişkenlik', 'gelişebilirlik', 'işletme mülkiyetine ortaklık', 'işteki bürokratik yapı', 'denetime yakınlık', 'işin kompleksliği', 'hiyerarşi'. Bunların, üzerlerinde etkili olduğu gösterilen insanal karakterler ise şöylece ele alınıyor: 'Öz-saygı', 'stres', 'iş doyumu', 'güçsüzlük', 'öz-yıkım', 'normsuzluk', 'kültürel-yıkım', 'öz-etkinlik', genel olarak 'yabancılaşma', 'fiziksel ve genel sağlık durumu' ile 'iş dışı yaşamdaki ilişkiler.'

Gözlenen önemli bir nokta; insan için zararlı olduğu saptanan etkenlerin bant tipi üretimin östesinde, kapitalist sistem düzeyinde yaygın oluşlarıdır. Özellikle **Karasek** ve **Kohn**'-un araştırmaları bu konuda zengin veriler içermektedir: Kapitalist üretim yapısı sağlığı ve insani yönelimleri ters yönde etkileyecek ve işyerinden başlayan etkileri yaşamın diğer alanlarına da taşıyacak olumsuzluklarla doludur. İşçi ve diğer emekçi sınıfların üretim içindeki aktiviteleri rutinleşmiş durumdadır, gelişme, yenilenme yönünde motive edici unsurlar içermemektedir. Monotonlaşmış iş; herkesin başına bir deneticinin dikildiği hiyerarşik bir ortamda sürdürülmektedir ve nihayet

üreten insanın ürettiği şey üzerinde kontrole yönelik inisiyatifi yoktur ya da yok denecek kadar azdır. Bunların hepsi çalışmayı anlamsızlaştırmakta, zevk alınmaksızın ve zorunlu olunduğu için yerine getirilen sıradan tekrarlar, angaryalar durumuna indirgemektedir. Sanayide ve bant tipi üretimde mekana, zamana ve diğer insanların işlevlerine sıkı bağımlılık, saydığımız değişkenlerin etkilerinin ağırlaşmasına neden olmaktadır. 'Öz-Saygı' ve 'Öz-Etkinlik' azalmakta, yabancılaşma derinleşmektedir.

Dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli nokta; iş yapısının sonucunda ortaya çıkan ve 'güçsüzlük', 'özyıkım', 'stres', 'yabancılaşma' olarak tanımlanan içsel parçalanmanın etkilerinin iş dışı sosyal yaşantıya da uzanıyor oluşudur. Aslında iş ortamındaki hiçleşmenin bu denli boyutlanması son derece olağandır. Çünkü insanın toplumsal bir varlık olarak tanımlanışı, toplumsal düzeyde konumlanışı iş içinde olur. İnsan yaptığı işle değerlendirilir. Bunun da ötesinde; yine ancak öncelikle işte kendisini gerçekleştirebilir, gelişebilir, öz-güvenini sağlamlaştırabilir. Daha en yakınında, en fazla oranda elinin altında bulanan bir ortamın etkilenmesi konusunda bile hiçbir inisiyatifi bulunmayan bireyin, mekansal anlamda da daha uzak olan alanlar hakkında kendisini fikir beyan edebilir durumda hissetmesi olanaklı mıdır? Sonuç beklendiği gibi; işe yabancılaşmanın üzerine, toplumsal boyutlarda politik yabancılaşmanın da eklenişidir. Politik yabancılaşma; yabancılaşmanın, güçsüzlüğün, duyarsızlaşmanın en derin noktasıdır. Bireyin ve insanal her türlü değerin atomize olmasıdır. İnsanın mutsuzluğuyla "barışık" duruma gelmesidir. Acıların farkına varamayıştır.

AMPİRİK VERİLER

Şimdi yukarıda söylediklerimizi çeşitli araştırmaların ortaya koyduğu verilerle zenginleştirebiliriz.

Schwalbe ve Staples (20) kapitalistlerce üretimin mikro düzeyinde kurulmuş ve yaygınlaştırılmış olan denetimin yollarını, tarihsel olarak üç ana biçim altında toplamışlardır: 'İşin Parçalanması (Fragmantasyon)', 'Mekanizasyonu' ve 'Rutinizasyonu', 'Parçalanma': Kompleks bir işi daha basit, daha az beceri isteyen parçalara ayırmadır. Emek-gücü daha değerli olan becerili işçilerin, üretimin kapitalist denetimine karşı çıkma olasılık ve olanakları daha az olduğu varsayılan, daha ucuz, becerisiz işçilerle değiştirilmesi fırsatını verir. 'Mekanizasyon' Ya işçileri (yaşayan emek; living labor), makinelerle (olu emek; dead labor) değiştirmek, ya da verili sayıdaki işçiyi daha üretken yapmak için makine kullanmaktır "Mekanizasyon' artı-değeri artırmanın yanında, becerili işçinin bilgi ve becerisini bir makine sistemi içinde toplamak yoluyla, kapitalistin, işçinin nitelikli emek-gücüne olan bağımlılığını da azaltır. Kontrolun son biçimi olan 'Rutinizasyon' ise; işçilerin planlama, organizasyon ve sorun çözümü için ihtiyaç duydukları zamanı minimize etmek amacıyla basit görev bileşenlerinin ileri derecede yapılandırılmasıdır. İşçilerin, işte nasıl davranacaklarına kendilerinin karar vermeleri durumunda kaybedilecek olan artı-değer'in elimine edilmesi yoluyla; artı-değer birikimini daha etkin kılar. Bu üç eğilim kapitalizmin yapısal zorunluluğudur.

Araştırıcılara göre otonomi ve denetim hakkını sınırlandıran, davranışların sonuçlarını gizleyen ve bu sonuçların değerlendirilmesini güçleştiren herhangi bir sosyal organizasyon biçimi, insanlara, kendi etkin davranışları sonucunda özsaygı türetme fırsatını vermeyecektir. Üretimin kapitalist biçiminin de benzer etkileri vardır. Çünkü işçinin otonomisini ve iş üzerindeki denetimini yasaklayıcı niteliklere sahiptir.

Sonuç olarak **Schwalbe** ve **Staples**'in araştırmalarında kullandıkları kuramsal çerçeve şu şekilde şematize edilebilir:

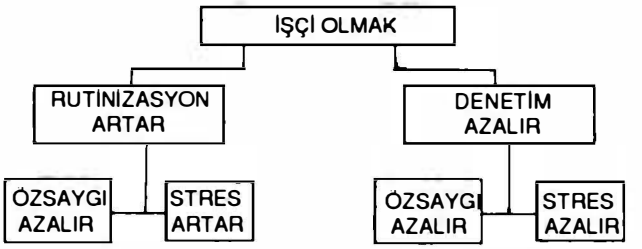

Sonuçlar değerlendirildiğinde işçi olmanın rutinizasyonu artırdığı, iş üzerindeki denetmi azalttığı görülmüştür. Başlangıçta tezlendiği gibi rutinizasyon özsaygıyı azaltmakta, stresi artırmakta, denetim de hem özsaygıyı, hem de stresi artırmaktadır.

Coburn da analizlerini **Schwalbe** ve **Staples**'in çizdiği çerçeveye benzer bir biçimde yürütmüştür (22). Bu modelin ana hatları ise aşağıdaki gibi şekillendirilebilir:

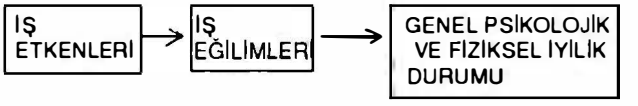

Coburn'un 'İş Etkenleri (Job Factors)' derken başlıca iki tip bileşeni dile getirdiği gözlenir: a) işin içeriğini yansıtan; işteki kontrol ve işin değişkenliği gibi içsel faktörler, b) Ücret, iş güvenliği, işteki organizasyonun bürokratik yapısı ve dışsal faktörler, 'İş Eğilimleri (Job Attitudes)' kavramı ise birbirleriyle yakından ilintili ve daha dar kapsamlı olan üç ayrı kavramla tanımlanır. Bunlar; 'İş Doyumu veya Morali', 'Yabancılaşma' ve 'Stres'tir.

Analiz sonuçları, 'İş Etkenleri' içinde özellikle dört tanesinin 'İş Eğilimleri' üzerinde belirgin biçimde etkili olduğunu göstermiştir. Bunlar sırasıyla: 'İşteki Prestij', İşi Kontrol Edebilme Durumu', 'Değişkenlik ve Gelişme için Fırsata Sahip Olma Durumu'dur.

İşle ilgili bileşenlerin genel iyilik durumuyla ilişkisine bakıldığında (bu terim psikolojik ve fiziksel iyilik durumlarının toplamını yansıtacak bir skalalandırmayla belirlenen iyilik durumu için kullanılmaktadır), yukarıdaki sonuçları destekleyen sonuçlara ulaşılmıştır.

Analizlerin ortaya koyduğu temel sonuç; iyilik durumunda etkili olduğu varsıyalan değişkenlerin ('İş Etkenleri' ve 'İş Eğilimleri'), iyilik haliyle gerçekten de kalıcı ve

önemli bir ilişki içinde oluşlarıdır.

Aslında 'iş yükü' (veya iş ortamında çalışandan beklenenler; 'işin beklentileri') ile 'işte karar verme özgürlüğü'nün etkileri konusunu derinlemesine inceleyen araştırıcı **Karasek**'tir (24). **Karasek** iş çevresinin psikolojik etkileri ile ilgilenen araştırma geleneklerini iki başlıkta toplar. Buna göre söz konusu çizgilerden birisi 'işte Karar Özgürlüğü (Job Decision Latitude)', diğeri ise 'İş Ortamındaki Stres Yapıcılar (Stressors on the Job)' üzerinde yoğunlaşır. Buna karşın herbirisi, diğerinin insan psikolojisi üzerinde etkili olduğunu varsaydığı değişkenleri yok sayarlar. İşte **Karasek**'in yapmak istediği; bir anlamda birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olduklarını düşündüğü bu iki modeli birleştirmek olmuştur.

Karasek'e göre ancak böyle bir yeniden çerçevelendirme çabası sözü edilen kuramsal yaklaşımların yapısal eksikliklerini gidermede başarılı olabilecektir. Çünkü daha önce aktardığımız araştırmalarda da ortaya konduğu gibi; yüksek statülü mesleklerde çalışanlar; işlerinde daha doyumlu ve mental açıdan daha sağlıklı olsalar da, aynı anda iş ortamından kökenlenen daha yoğun bir stresi de yaşamaktadırlar. Buna karşın, mesleğin daha az stresör konumda bulunması her zaman daha doyumlu bir iş ortamı sağladığı anlamına da gelmemektedir. Kısaca, işin kişinin gelişme yönündeki dürtü, kaygı ve yönelimlerini bile yok edecek denli "gevşek" bir nitelikte oluşu, stressiz bir ortam oluşturabilmekle birlikte doyumsuz bir psikolojik atmosfere de neden olabilmektedir. Böylece **Karasek;** kapitalist iş örgütlenmesinde bant tipi üretimin sonucu olarak ortaya çıkan sıradanlaşma durumunun getirdiği olumsuz psikolojik sonuçları araştıran kuramsal yaklaşımları aşan bir çerçeve çizmiştir. Kapitalist üretimde sıradan, monotonlaştırılmış, basitleştirilmiş, rutinize edilmiş, eğitim ve beceriye uzaklaştırılmış vb. sıfatlarla nitelenmesi olanağı olmayan ve dolayısıyla da tipik işçi sınıfı kategorisi içine sığdırılamayan toplumsal sınıf ve/ veya tabakaların da psikolojik rahatsızlıklar yaratma olasılığı olan nesnel zeminleri sunduğu gerçeğini dile getirmiştir. Bizim bir önceki yazımızda **"Öte yandan, kapitalizmin, işçi ve emekçi sınıflar dışında kalan ve sistemle daha fazla oranda barışık, hatta işçi sınıfıyla arasında nesnel anlamda uzlaşmaz çelişkiler bulunan sınıflar için de getirdiği tam anlamıyla bir yıkımdır"** deyişimizin nedeni budur.

Karasek'in 'İş Gerilim Modeli (Job Strain Model)' diye adlandırdığı modelinin temelde iki koordinatı bulunmaktadır: Bunlardan birisi 'İşin Çalışandan Beklentileri (Job Demands)'dir ve stresin kaynağı olan etkenler bu başlık altında toplanır. Diğeri ise 'Karar (Verme) Özgürlüğü (Job Decision Latitude; Job Control)' diye tanımlanır ve ancak tanımlanan bu özgürlük bir önceki koordinatta ölçülen beklentilerin ortaya koyduğu stresi aktif ve üretken bir enerji haline dönüştürebilir. Sonuç olarak sözü edilen iki koordinatın bileşimi olarak üçüncü bir koordinat ortaya çıkar. 'İş Gerilimi (Job Strain)'ni ölçen bu üçüncü koordinat boyunca iş ortamının psikolojik yapısı tanımlanır. 'İşin çalışandan beklentisi' (ve özellikle de iş yükünden kaynaklanan beklentiler) 'Organizasyonun Ürünsel Düzeyi' ile, 'Karar Verme Özgürlüğü' ise yine 'Organizasyonun Otoriter Yapısı' ve 'Teknoloji' ile tanımlıdır:

İŞİN BEKLENTİSİ

İŞTE KARAR ÖZGÜRLÜĞÜ		Düşük	Yüksek
	Düşük	"Pasif" İş	"Yüksek Gerilimli" İş
	Yüksek	"Düşük Gerilimli" İş	"Aktif" İş

Karasek işteki aktivite düzeyinde meydana gelecek artış oranında, gerek iş içinde, gerekse iş dışında yeni davranış biçimlerinin gelişeceğini tezler. Bunun tam tersi ucunda; pasivitenin artması ölçüsünde ise tüm aktivitede bir düşüş ve genel olarak sorun çözmeye yönelik aktivitelerde gerileme meydana gelecektir.

Karasek kendi modelini zengin bir veri tabanı içinde sınamıştı. Kullandığı veriler İsveç ve Amerikan ulusal araştırmalarından alınmıştır.

Verilerin analizinde bağımsız (belirleyen) değişken olarak 'Karar Vermedeki Özgürlük' ile 'İşin Beklentisi' ve sonuç (belirlenen) değişkeni olarak da bu iki değişkenin bileşeni olarak ortaya çıkan; 'Çözümlenmemiş Gerilim', 'Aktivite Düzeyleri,' 'Depresyon', 'Yorgunluk', 'İşteki Doyumsuzluk', 'Yaşamdaki Doyumsuzluk', 'Hap Tüketimi', 'İşte Hasta Geçirilen Günler'dir.

Sonuçlar başlangıçta ileri sürülen tezleri destekler niteliktedir.

Karasek araştırmasının sonuçlarını toptan değerlendirdiğinde şu sonuçlara ulaşır: İşin beklentileri ve dolayısıyla iş yükü ne derecede yüksek olursa olsun, çalışana kendi becerilerini kullanma ve karar yapma (decision making) olanağı tanındığında iş yükünün getireceği psikolojik gerilim minimize edilecektir. Bu durumda, karar yapmada getirilecek sınırlamalar temel sorun olarak ortaya çıkar. Karar yapma alanında en az fırsatı olanların en çok gerilim içinde olmaları beklenmelidir. Daha çok aktif olan işler, çalışana fiziksel ve mental bakımdan daha çok yük bindirseler de, hemen daima daha çok karar yapma fırsata sunduklarından, daha çok doyum olanağı da vereceklerdir. Böylece daha çok doyum için; çalışan insana iş üzerinde kontrol, bir başka deyişle entelektüel kapasitesini kullanma olanağı tanınmalıdır. Burada **Karasek**'in ulaştığı sonuçlar bakımından bizim için değerli olan nokta; üreten insanın, yaptığı işi, yani üretim sürecini denetleyebilmesinin, yine o insan için ne denli önemli olduğuna ilişkin ortaya çıkan verilerdir.

Araştırmanın sonuçları, işin beklentisi ile işteki özgürlüğün birbirlerini potansiyelize eden ilişkisinin bir optimum noktası olduğunu da ortaya koymaktadır. İşteki beklentilerin bu noktadan sonra da artması, otonominin tolere edemeyeceği tarzda sonuçlara yol açmakta ve depresyon, yorgunluk şeklinde ortaya çıkan bir gerginliği beraberinde getirmektedir. **Karasek'e** göre bu kapitalist üretimde profesyonel yönetici ve denetici konumunda olanların durumudur. Kısaca, kapitalist üretim hiyerarşisi içinde daha yukarı konumlarda bulunan ve bu anlamıyla

da burjuvaziye daha yakın sınıfsal konumları dile getiren mesleki fomasyonlar, sınıfsal işbölümünün getirdiği çarpık profesyonelleşmenin acısını hisseder durumdadırlar. Bu olgu, burjuvazi ile sözü edilen toplumsal yapılar arasında uzlaşmaz bir çelişki olduğu anlamına gelmeyebilir. Ancak, yinelersek, kapitalist sistemin yarattığı yıkımın çapının ne derecede genişlemekte olduğunun verisi olarak kabul edilebilir.

Seeman'a göre ise:

1) İşlerinde kendi başlarına karar alma olanakları az olanlar; kendi dünyalarını bile kendileri yönlendiremez görürler ve kendilerini olayları etkilemek konusunda güçsüz hissederler.

2) Eğer iş kendi içinde anlamsızsa, parçalanmışsa, özelleşmişse; kişiler kimi dışsal sonuçları önemli amaçlar olarak iş yerine ikame etmek eğilimi gösterirler.

3) Yabancılaşan işçiler organizasyon içindeki sürtüşmenin kaynağı olurlar.

4) İş bireysel doyuma uygun değilse; anomik (kural tanımayan) bir dünya görüşüne neden olur. Sosyal ortam daha az güven verici ve destekleyici olarak algılanır.

5) Bireyin davranışlarında genel olarak geri çekilme, politik aktivitelerden kaçınma, politik konuları ihmal etme eğilimi ortaya çıkar. Yabancılaşan çalışmanın rahatsız edici etkileri yaşamın diğer alanlarına da yansır. **Seeman**'ın deyimiyle bu 'Genellenme' denilen olgudur. (28)

Hemen belirtelim ki; politik aktiviteler konusundaki bireysel tutum ve davranışları belirlemekte kullanılan ölçüt 'Politik Etkinlik (PE) Hissi'dir. 'Politik Etkinlik Hissi (PE)'; bireyin kendi politik hareketlerinin, politik süreç üzerinde etkili olacağı veya olabileceği yönüneki inancıdır. Sosyal ve politik değişiklikleri olası gören ve bu değişikler üzerinde bireyin kendisinin etkin olabileceğini varsayan duygudur. Bir anlamda bireyin politik süreç üzerinde kendi rolünü tanımlayışıdır. Böylece bu ölçüt, konuyla ilgili olarak bireyin kendi subjektif değrlendirmesini yansıtır. Yani doğrudan gerçek durumun tanımlanması anlamına gelmez. Öte yandan subjektif bir ölçüt de olsa son derece önemlidir.

Kapitalist dünyada 'PE' düşüklüğü evrensel bir olgudur. Ulusal seçimlerde 1/5-1/3 gibi son derece düşük oranlarda oy kullanılıyor oluşu, oy kullanma dışındaki politik aktivitelere katılım oranının daha da düşük düzeylerde seyredişi, gazete, dergi, TV ve radyodan kamuyu ilgilendiren olayların az sıklıkta izlenmesi (ki ABD ve Almanya'da yetişkinlerin ancak yarısının bu tip haberleri izledikleri, aynı oranın İngiltere ve İtalya'da daha da düşük olduğu bildirilmektedir) yukarıda tanımladığımız olgunun göstergeleri olarak kabul edilmektedir.

İşte kapitalizmin insanlığa dayattığı şey, derinlemesine bir yabancılaşma ve bir anlamda da yaşamdan tümüyle geri çekilme, soğumadır. Bir başka deyişle, insanı hiçleştirmeyi hedefleyen sistemle (insanal ölçütlere göre değerlendirildiğinde) çok geri düzeylerde bir entegrasyon söz konusudur.

İşte bu nedenle; bireyin sistemle uyumu gerek radikal ve devrimci bir alt üst oluşu savunan sosyalistler, gerekse sistemin bizzat kendisi için önemli bir sorun niteliğindedir. Şöyle ki;

Gerçeği değerlendirme yetisi bozulmuş, kendisine karşı işleyen nesnelliği kabullenmiş bir sınıfın, daha insancıl bir dünya için motive olabilmesi/edilebilmesi oldukça zordur. Bu yeni bir insan tipinin; kendisi ile çalışma arkadaşısının çıkarlarının ortak olduğunu düşünecek tarzda kollektif bir bilinci olan kendi yaşamı üzerinde hak iddia eden; dolayısıyla da kendisini bilinçli olarak yaşama karşı toplumsal anlamda sorumlu sayan; iddia ettiği hak ve yüklendiği sorumlulukla sürekli araştıran; yaratıcı potansiyelini pratik içinde kullanarak geliştiren; insana güveni tam; yeni insanın yaratılması, tanımladığımız; en geri noktadaki uyum psikozunda son derece zordur. Yepyeni tarzdaki ileri bir alt-üst oluş eninde sonunda sınırlı bir dilimi kapsar. Birikimin bir anda boşalması; gerilimin yığdığı enerjinin sömürgeni devirecek ve insandan yana iktidarı alacak kanala aktarılmasıdır. Dolayısıyla yeni insan bilincinin kırıntılarını bile taşımayan ezilen unsurların, eskiye tepkimeci bir tarzda gündelik yaşamlarına yönelik talepler için hareketlenmeleri mümkün olabilse de, asıl bundan sonra yeni insana gidecek yolun belirginleştirilmesi önemlidir. Oysa ki bu alt-üst oluş sonrasında da, daha öncenin tevekkülcü uyumu yaşanabilir. Toparlamak gerekirse; bireyin kendi bilinçli gücüne inandırılması, yaşamda etkin bir güç olabilmesi için gerekli kanalların açılması epey yaratıcı çabayı zorunlu kılacaktır. İnsanı bu duruma sokan kapitalist üretim ilişkileri sosyalist bir dönüşümü hem zorunlu kılmakta, hem de bu dönüşümü zora sokmaktadır. Çünkü günümüz insanının kafasında, sürekli piyasaya sürülen tüketim malları dışında Yeni yoktur, bırakılmamıştır. Yeni'yi yakalamak, bilince taşımak bu nedenle yaşamsaldır.

Öte yandan, verileni kabulleniş ile karakterize toplumsal depresyon bir noktadan sonra kapitalist sistem için de sorun yaratır. Tüm yaşamla, bu arada üretimle ilgisizlik (oysa üretim ve artı-değer burjuvanın ilgi odağıdır) üretkenlikte düşüşe neden olabilir. Nitekim yapılan araştırmalar; iş doyumundaki azalma ve yabancılaşmadaki artma çerçevesinde iş sırasında hastalanma, absenteizm (işe devamsızlık), iş değiştirme hızlarında da artış olduğunu göstermektedir. İşte bu anlamda, işçinin özellikle işinden aldığı doyum ve yabancılaşmışlık durumu burjuvazinin ilgi alanı içine girer ve bu süreç sistem içi ve kişiyi "mutlu" edecek çeşitli manipülasyonları gündeme getirebilir. Nitekim şimdilerde 'Endüstriyel Demokrasi' diye tanımlanan yaygın ve kapsamlı uygulamalar bu türdendir. -Konunun aşağıdaki cümlede belirlenenin ötesinde açılması gerekliliğiyle birlikte- şu'ası kesindir ki; burjuvazi 'Endüstriyel Demokrasi' tez ve uygulamaları ile giderek derinleşmekte olan bunalımından çıkışının sosyal, ideolojik ve bir boyutuyla da ekonomik bileşenini yakalamak niyetindedir.

GÜZ TUTKUNU

*Eski bir yolculuğu erteler dururs*un
akşamlardan düşlere
yorulursun...
iyi ki çocuklar var
çocuklar bulut taşır sabahlara kadar
sen bir aşk kurarsın sevinçlerinden...
eski bir yolcuyu bekler gibisin
yüreğinin buğusu camlarda
yağmuru senden bilirim
güz tutkunu gözlerinden
Ayışığı soldu bak
sustu deniz
Ne duruyorsun güneş ol uyandır sokakları
dalgalar ıslığın senin
rüzgarsa en tutkulu dansın
git durma
böyle güzel gülerken nasıl sığarsın
yalnızlığa...

Nazan KARACA
Ocak 1991

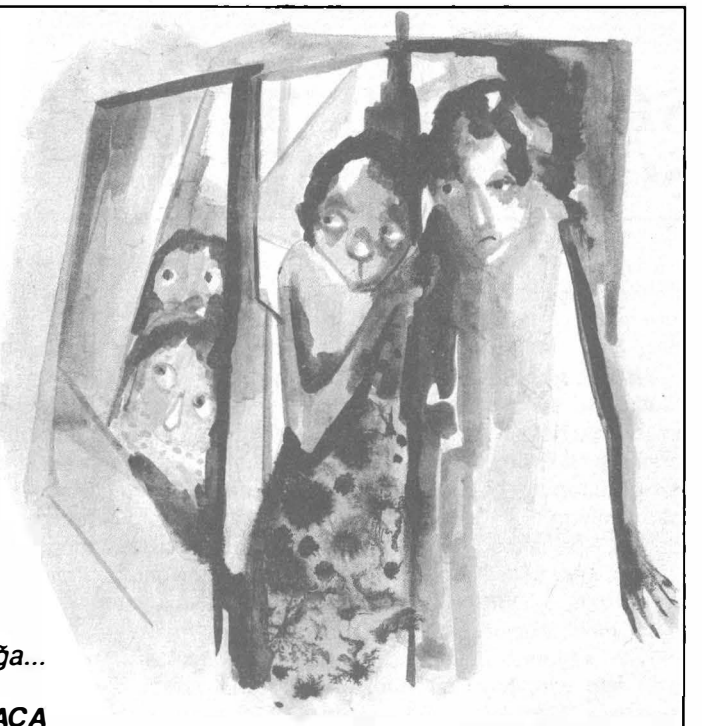

Emine Bora

SONUÇ: ÜRETİM-İNSAN İLİŞKİSİNİ NE YÖNDE DEĞERLENDİRMELİYİZ?

Genel olarak üretim ilişkilerinin denetimi içinde yaşamsal bir bileşen olan üretimin mikro yapısının ne şekilde denetleneceği konusu belirttiğimiz gibi- sosyalist demokrasi anlayışının mutlaka netleştirmesi gereken konudur. Bilindiği üzere Bolşevik Devrim döneminde konu Bolşevikler, Troçkistler, Anarko-Sendikalistler ve sol muhalefet arasındaki en önemli tartışma eksenlerinden birisini oluşturmuştur. Tartışmanın, saydığımız tarafların tezlerinin dayandığı ve daha eskilere uzanan bir geçmişi de bulunuyor. Bunun da ötesinde yine aynı tartışmanın Yugoslavya'nın 'Öz-Yönetim'i ile biraz daha değişik, ancak kesinlikle değerlendirilmesi gereken bir boyutta devam ettiği izleniyor. Buna karşın şu anda yıkılmış sosyalist sistemin başlıca "kaleleri"nde konunun sosyalist ütopya açısından geçerli bir çözüme ulaştırılamamış olduğu izlenimi de alınıyor. Geçmişte Sovyetler Birliği'nde milyonlarca insan hiçbir üretken aktivite içinde bulunmadıkları halde ücret almaktaydılar. Kanımızca konunun asıl önemli yanı, bu insanlara devlet tarafından boşuna ücret veriliyor olması değil; aynı bireylerin hiçbirşey üretmemekten herhangi bir rahatsızlık duymayışlarıydı. Çalışmamayı, çalmayı, çırpmayı, sorumluluktan kaçmayı kendileri için bir hak olarak görmeleriydi. Belirtildiği kadarıyla Sovyetler Birliği'nde işyerinden mal çalmak, işten kaçışlar; benimsenerek ve ısrarla uygulanan davranış modelleriydi. Kısaca, bireylerin bizzat kendilerine ve içinde bulundukları kollektife karşı ileri düzeyde bir yabancılaşmışlıkları söz konusuydu. Unutmamak gerekir ki, böylesi davranış kalıplarının çok önemli bir oranı bizzat Devrim sonrası dönemde ve özellikle de Sovyetler Birliği'nin son 20-30 yıllık tarihi boyunca gelişmişlerdi. Ya da en azından sosyalizm öncesi dönemin tarihinin insanal değerler üzerindeki olumsuz etkilerinin giderilebilmesi başarılamamıştı.

Kısaca, öyle görünüyor ki, üretim insan ilişkisi insanın üretim sürecindeki inisiyatifi konusu ile yakından ilişkilidir İnsanın üretimdeki inisiyatifi ise, sosyalist demokrasinin başlangıç noktasıdır. O halde böylesi bir değerlendirme sonrasında belirlenmelidir ki; şimdiye dek geçmişin sosyalist sistemi konuyu layıkıyla ve kendi ütopyalarına yakışacak düzeyde çözememiştir. Bu yalnızca bir tespittir ve mutlaka yapılması gerekiyor. İleriye yönelik bir takım değerlendirmeleri zorunlu kılıyor. Çünkü, konu yalnızca sosyalist devrimin gerçekleştirilmesiyle çözümlenemiyor. Ya da denilebilir ki, sosyalist devrim, yeni insanın yaratılması konusunda çok "anlık" kalıyor ve asıl iş ondan sonra başlıyor. Ancak herşeyden önce; sosyalist düşüncenin, genel bir toplumsal örgütlenme modelini netleştirmesi, bu tasarımını ucundan köşesinden ve bugünden başlayarak, alternatif bir yaşam tarzının nüvesi boyutunda da olsa somutlaması gerekiyor.

SPARTAKUS'E VERİLMİŞ BİR SÖZÜM VAR...

A. Necmettin BORTEÇİN

SPARTAKUS NERELİ...

Akdeniz'de bir ülkedeyim. Sarışın... kartal bakışlı bir adam oturuyor karşımda.Çevremizde köleler. Olağan görünen bir gün başlıyor. Kahvaltı ediyoruz. Karşımda oturan adam.... Spartakus.

Ben, seni seçtim Spartakus diyorum. Köle kültürüne başkaldıran adam, hayır... diyor. Benden öncekileri yok sayamazsın. Ben, insanın insan için varolduğu bir dünya için savaşırım. Ama, bu iş burda bitmeyecek... insanların hesi bir gün bir kez daha Spartakusler olmak zorunda kalabilir. Ben bir insan kültürü için...

Kalkıyor ayağa.Bir masanın üstüne çıkıyor. Köleler kısık gözlerle... pürdikkat ona bakıyor.

Arkadaşlar... silahlarınızı alın. Bu son gün. Yarın özgür olmak için bugün savaşa çıkıyoruz. Roma ordularına karşı savaşa...

Bunun son köle kahvaltıları olduğunu anlıyorlar. Anlıyorum.

Spartakus yanıma dönüyor. Salonda büyük bir kaynaşma. Kaldığı yerden sürdürüyor konuşmasını. Ben, ortak bir insan kurtuluşu için savaşacağım arkadaşlarımla... bugünden başlayarak. Bizi, burada dünyanın dört bir yanından toplayıp köleleştirenlere verilecek yantımız var. Biz insanız. Buna boyun eğemeyiz. İstersen ardımızdan sen de gel. Ama gelmezsen kızmayız. Biz, bizbize sürdürürüz savaşımızı.

ÇARMIHA KİM GERİLDİ...

Kapitalizm, feodal kurumları kendi yapısına uygun dönüşümlerle iktidarını kurarken kültürünü de geçmişin feodal kalıntılarına ustaca yasladı. Yalnızca, gitgide yetkinleşen insan düşüncesini yanılsamalarla.. suspaylarıyla... ucun ucun verdiği sahte özgürlüklerle... sonra da ucun ucun verdiği bu sahte özgürlükleri egemen bir dille mutlak hakikatlermiş gibi göstererek düşünceyi durdurdu. İnsan bilincini kelepçeledi. Güzel güzel kavramlar oluşturdu. Uygarlık.. ilkellik... modernlik.. çağdaşlık dedi. İnsanları, normal... anormal... yetenekli.. yeteneksiz... akıllı... aptal kategorilerine ayırdı. Bunların hangi toplumsal ilişkiler sonucunda oluştuğunu gizledi. İnsani etkinliklerinin hepsini tanrı vergisi edinimler derkesine düşürerek ne yapalım o yetenekli bu değil... o akıllı beriki aptal... diye açıkladığı toplumsal ilişkilerle çelişkileri gizledi.

Kapitalizm, insanlık tarihi yazmadı... incelemedi. İnsanlık tarihini kendi çıkarlarına uygun olarak bozdu. Çürüntü... püsürük bir tarih yazdı.

Spartakus'un çarmıha gerilişini unutturmak için, İsa'yı çarmıha gerdi.

Cengiz Gündoğdu, **Eleştiri** adlı kitabında, İsa'nın halkına ihanet eden bir hain olduğunu Baykan Sezer'den alıntılayarak açıklıyor. "... Doğu, Barabbas'ın görüşünü paylaşmakta ve Roma karşısında Doğu'nun bölünmesini engellemek için Hz. İsa ile ilişkisini kesmemektedir. Yahuda, her iki grup arasında anlaşmayı sağlayarak eldeki bütün kuvvetlerle Roma'nın Yakın Doğu'daki hakimiyetinin merkezi ve sembolü olan Kudüs'e aynı gün birlikte yürünmesini düzenledi. Krallığa pek istekli Hz.İsa, başında tacı Kudüs kapılarında görünür. Ancak, temsil ettiği görüşlerin aşılmış olduğu bilinci, Hz. İsa'nın Roma'nın daha ilk tepkisi karşısında yıkılmasına yol açacaktır. Hz. İsa, başında tacı şehire girmeye hazırlandığı ayaklanma günü Roma askeri karşısında korkuya kapılacak ve halkı yüzüstü bırakıp kaçacaktır. Hz. İsa'nın teminatı ile ayaklanmayı başlatan Barabbas, ateşe sürdüğü askerlerini yüzüstü bırakamadığı için Roma askeri karşısında kaçmayı kabul etmeyecek ve esir düşecektir. (a.g.e., s. 107-108, Süreç Yayınları.)

Sonuçta, İsa bu ihanetin bedelini halkının verdiği cezayla... yaşamıyla ödedi.Ama, İsa çarmıha gerildi mi...

Bir yanda Roma ordularına karşı dişi... tırnağıyla savaşan... özgürlük için... insanlık onuru için savaşan Spartakus ve yolarkadaşları... bir yanda halkına ihanet eden İsa spartakus, altı bin yolarkadaşı ile çarmıha geçildi. Hristiyanlığı uygarlığına temel olan Batı, Spartakus'ü... yolarkadaşlarını... çarmıha gerilişini unutturdu. İsa'nın çarmıha gerildiğini yazdı. estetize etti.

Eşitsizlikçi.. kapitalist Batı bir insan kültürü oluşturmadı. Hıristiyanlık kültürünü alman.. fransız... italyan kültürü diye böldü.. yutturdu. Bütün dünyayı yanılsamaların yayığında çalkaladı.. beyinleri dumura uğrattı.

DÖRDÜNCÜ BOYUT ŞİMDİLİK ÖZGÜR...

Uzayda bir dördüncü boyut var. Henüz, insanın soyutlama gücü bunu tasarlamaya elverişli değil. İyiki de değil. Yoksa o da bir numarayla sınırlanır... belki de yasaklanırdı. Her gün bir haber... 36. paralel ihlal edildi.. Amerjkan uçakları 36. paralelde uçtu.. Irak 36. paraleli bilmem ne yaptı... Üç boyutlu mekanı enleme.. boylama bölerek iki boyuta indirmeyi becerdik. Artık, şu bizi hiç ilgilendirmiyor.. iyi ama 36. paraleli oraya kim koydu... o sınırı kim çizdi de içine oturttuğu toprak parçasını birilerine serbest.. birilerine yasak etti. Bırakın dördüncü boyutu, üçüncü boyuta bile el koydu birileri... unutturdu. Şu parelelden buna kadar benim... bu boylamdan şuna kadarı senin dedi...

Bu mantık, son derece tatsız... rahatsız edici sonuçlar doğuruyor. Kültürler... değerler.. insan etkinlikleri, yaratıcısının kaygısı gözardı edilerek şunun... bunun kültürü... değeri oluveriyor. Brecht alman kültürü mü yaratmak istiyordu... Bu, sorgulanmıyor. İki boyuta meraklı enlemci.. boylamcı kafa bakıyor Brecht'in kimliğine, alman. Yaptığı ne. Tiyatro kuramcısı... yazarı. Tamam diyor. Alman tiyatro kuramcısı Bertolt Brecht.

Kimi sanatçılar... yazarlar dünyaya bakışları, inandıkları, insanın geleceğine ilişkin tasarılarını evrensel boyutta düşünür buna göre ürünler verir. Kimilerinin kaygısı dar çerçevede... insan özelliklerini dar kalıplara sokarak sığ bir geleceğe uygun ürünler vermektir. Dar kafalı edebiyat tarihçileri... izleyicileri... inceleme yapanlar da aynı mantıkla sanatçıyı... edebiyatçıyı... yazarı bu bakış açısıyla değerlendirir. Ne yapmak istediğini yaratmaya çalıştığı kültürü, yaşadığı ülkeyle sınırlar.

İnsanlık tarihinde, ortak bir insan kültürü yaratma kaygısıyla ürünler veren edebiyatçılar... sanatçılar bu bakış açısı... dar kafalılıklarla nelere indirgenmedi ki. Bütün çabası büyük dönüşümlerle, yeni bakış açısıyla, yeni bir insan yaratmak olan insanlar bir gün geldi, rus edebiyatının romancısı... alman tiyatrosunun kuramcısı... oluverdiler. Bunu ilk kim çıkardı bilmiyorum. Ama, çıkaran kasıtlı çıkardı.

Çehov, **Memurun Ölümü** adlı öyküsünde, hemen hemen bütün dünya memurlarının genel tutumunu sergiler. Kendine karşı oluşunu.. yükselmek... itaat etmek kaygısıyla ezim ezim ezilmesini anlatır. Brecht ise şiirde... tiyatroda bir kopuştur. **Kafkas Tebeşir Dairesi** adlı yapıtında, insanlık tarihinde ilk kez, analık hakkının kan bağı ile değil emekle saptanabileceğini gösterir.

Ne Çehov, ne de Brecht, rus... alman edebiyatı... külürü yaratma kaygısıyla yapmadı bunu. Brecht'in inandığı bir dünya görüşü vardı. Bu dünya görüşüne uygun... insana yakışan... ortak bir kültür için yaptı bunu. Ezilen bütün insanların kurtuluşu için yaratılmaya çalışılan kültür, ulusal kültür derkesine düşürüldü. Alman olmanın Brecht için hiçbir anlam taşıdığına inanmıyorum. Eğer, Brecht alman değil de, fransız olsaydı... italyan olsaydı aynı kaygıyı gütmeyecek miydi... Elbette tersini söylemek pek de doğru olmayacak.

Bir söz de genç tiyatro akademisyeni arkadaşlardan bazılarına... Brecht'in aşıldığını... söyleyenlere. Soruyorum. Kim ne yaptı da Brecht'i aştı. Şunu açıkça söylemek... bilmek gerekiyor. Brecht'i aşamayan burjuva tiyatro kuramcıları... yazarları Bercht'i vurmak için oyunları çaldığını... kendisinin yazmadığını sayıklıyor. Bunu yapmalarının tek nedeni var. Sosyalist kültürün yarattığı bu adamı gözden düşürmek. Ama beceremeyecekler. Çünkü Brecht'e almanlar değil... dünyanın ezilen bütün insanları kendi sanatçısı diye bakıyor. Çünkü, Brecht'i ulusal kültür varetmedi...

O, hâlâ ezilen insanlarla... alman... türk... yahudi... cezayirli... kübalı demederı dayanışmasını sürdürüyor. Kim ne kadar uğraşırsa uğraşsın, Brecht'i alman yapamayacak.

Nazım'ı da Türk yapamayacaklar.

... VE BİR ORMAN GİBİ

Bütün ülkelerde, o ülkenin... yalnızca o ülkenin çıkarları için çalışan sanatçılar yazarlar vardır. Bu doğru. Ama, bunu ayırmak gerekiyor.

Hiçbir marksist yazar... sanatçı, o ülkenin sanatçısı... yazarı olamaz. Nazım, türk edebiyatının şairi değildir. Ezilen insanın şairidir. Türk kültürünün değil... sosyalist kültürün sanatçısıdır. Şuna, dikkat edin... Her kim Nazım'a, türk kültürünün... türk şairi derse... kimliği ne olursa olsun şüphelenin ondan. Marksistliğinden de... demokratlığından da şüphe edin. Bunu söyleyende mutlaka bilinç yarılması olduğunu düşünün. Şunu kabul edelim. Nazım'la Necip Fazıl'ı aynı kefeye koymaya hakkımız yok. Kimsenin yok.

İslami mistizme... ulusal ayrımcılığıyla bir ulusu diğer uluslardan üstün tutmaya bağlanan bir şairle... dinsel ve ulusçu yöntemle toplumsal kavgaya yönelen bir şairle... bir tutulamaz Nazım.

Şiiri üstün bir algılama sorunu olarak gören... mutlak gerçeğe... tanrıyı arama yolunda bir uğraşa yönelen bir şairle bir tutmaya hiç kimsenin hakkı yoktur Nazım'ı...

Hemen şu da belirtilmeli... bilinmeli. Hiç kimse sol söylemle... tozu dumana katarak sosyalist kültürü ulusal kültüre ikame ederek, ulusal kültürü sosyalist kültürmüş gibi göstererek bir yere varamaz. Bilinci kelepçeler.

SÖZ VERDİM

Bugün, şu kaçgun döneminde... bütün dünyanın inandığı sahte hakikatlerin temeli, uygarlık diye yutturulan yanılsatıcı Batı kültürünün ve onun ideolojilerinin sonucudur... yanılsamadır. Bu yanılsama aşılmadığı sürece sürekli yeni yanılsamalarla dallanıp budaklanacak. Köktenci bakamadığımız sürece yanılsamaların uzayıp bilinci sarmalamış dallarını budamaktan öte gidemeyeceğiz. Bu yanılsamanın köküne kibrit suyu dökemediğimiz sürece o kök yeni dallar... yeni uzantılarla gücümüzü sürekli bölecek.

Şu kesin. Kapitalist kültürün karşısına koyacağımız... ulusal kültürün karşısına koyacağımız tek bir kültür var... sosyalist kültür.

Benim Spartakus'e verilmiş bir sözüm var... sözümden dönmeyeceğim.

ÖYKÜ

Bir zamandı belki
hüznünü astı gözlerine izinin
uykusu
terkedilmişliğiyle
bir yağmur kuşuydu belki
yüzünü bıraktı olduğu yere
su
terkedilmişliğiyle.

Deniz GÜNER

SİSTEMLE BÜTÜNLEŞEN ÖZGÜR DEĞİLDİR

Ferda ERER EN

İnsanın gerçekliği ile sistem çatışıyor. Sistem tüm gücüyle kendi gerçekliğini insana dayatıyor. İnsanı yerle bir ediyor. Parayı her şeyin değeri olan tek gerçek olarak gösteriyor. Sistemin sanatçısı önce sistemin kölesi oluyor, sonra da onu üretiyor.

Sistemle bütünleşen, ancak toplumsal konumlarının bilincinde olan sanatçılar, "para" için sanat üretmelerini haklı gösterecek gerekçeler bulmak zorunda hissediyorlar kendilerini. Sanatsal üretimdeki yabancılaşmaya karşı çıkacak yerde, bu "mutlak gerçeklik" karşısında çaresizliklerini ve güçsüzlüklerini itiraf ediyorlar. "... şarkı da tüketim maddesi, bitmiş bir ürün olduğuna göre paraya dönüştürülmesi gerek." diyor Timur Selçuk.(1) Onno Tunç ise "Biz satmak için müzik yapıyoruz. Yoksa yaptığımız bir sanat eseri değil." sözleriyle özetliyor olguyu.(2) İnsandan koparılmaya çalışılan sanata böylece son darbeyi indiriyor. Sanat yapıtı böylece sıradan bir "mal" düzeyine indirgeniyor. Gerekçe ise, yaşanılan toplumun anamalcı olması, anamalcı düzende de her şeyin bir "mal" olması.

"Müzik Neyi Anlatır" adlı kitabında şöyle diyor Sidney Finkelstein: "Beethoven'a yeni yapıtlar vermesi için yalvarıp yakaran (...) yayımcılar, 1820'lerde piyasa üzerinde büyük bir güç haline gelmişlerdi. Bunlara göre müzik satılmak üzere üretilen bir metadan başka bir şey değildi. (...) Folk müziği taklidi döktürmeler, ya da devrimci gerçekçi büyük müzikten yüzeyel, kolayca sindirilecek biçime indirgenmiş apartmalar yapabilen bir besteci müsvettesinin üreteceği basmakalıp bir yapıt, bir dahinin acaipliklerine daha çok tercih ediliyordu. Burjuva toplumunun kitlesel üretimli 'popüler müziği'nin asıl örüntüsü budur ve bu müzik halkın olmaktan başka her şeydir."(3) Beethoven'ın müzik yayımcılarının istekleri doğrultusunda yapıt vermeye, sonra da gerekçeler göstermeye gereksinimi yoktu. Çünkü o "piyasa isterleri"ne göre değil, toplumsal değişimin itici gücünden esinlenerek ve bu itici gücü geliştirici yapıtlar verdi. Beethoven'ın hala yaşıyor olması, zamanının "piyasa sanatçıları"nın yokolmasının nedeni budur.

Piyasaya "mal" ürettiklerini anlattıktan sonra özgürlükten söz etmelerini nasıl açıklayacağız şu sanatçıların? Timur Selçuk "Şarkı çırılçıplak söylenir."(4) Onno Tunç "Ben altyapıda özgürüm."(5) derken bize neyi anlatıyorlar? Piyasa için, "para" için ürün veren sanatçı özgür olabilir mi? Hayır!... Çünkü özgür olması hem gereksiz, hem de yaptığı iş özgürlükle bağdaşmaz. Gereksizdir çünkü ne yapacağı, nasıl yapacağı zaten "piyasa" tarafından belirlenmektedir. Basit biçim arayışları ise bir yapı ustasınınkinden ileri değildir. Özgürlükle bağdaşmaz, çünkü özgürce yapılan yaratılar çoğunlukla kitlelerin alışageldiğinin dışındadır ve büyük ölçüde satmama tehlikesi taşır.

Hem piyasa için sanat yapan, hem de özgür olduğunu söyleyen sanatçının durumu belki de bilgisizlikle açıklanabilir. Çünkü "Bilgisiz özgürlük olmaz".(6) Gerçek özgürlüğün ne anlama geldiğini bilmeden, özgür yapıt yaratılamaz.

Yoksa herkes herşeyi biliyor da çıkarlar mı daha önemli?

Yaşamak, hatta sanatsal yaratıcılığın sürekliliğini sağlamak için para kazanmanın zorunlu olduğunu söylemekle işin içinden sıyrılınamaz. Çünkü bu amaçla "para kazanmak"la tüm sanatsal yaratısını buna göre yapmak arasında temel bir fark vardır. "Sürekli bir özgürlük arayışı içinde bulunan ve hiçbir eylemini az çok tutsaklığa katlanmadan gerçekleştiremeyen insanın bütün amacı, yaşamını sürdürmek için katlanmak zorunda olduğu tutsaklıkları en düşük düzeye indirmenin yollarını aramak olacaktır."(7) Sorun işte burada düğümlenmektedir, çözüm de buradadır. Köleliği bir yaşam biçimi olarak kabullenmek mi, yoksa sanatı insanın özgürleşmesi için kullanmak mı? Bu bir tercih sorunudur ve tarih her iki yönde tercihini yapmış sanatçılarla doludur. Ancak saçma olan hem tutsak olmak, hem de özgür olduğunu savlamaktır.

Sanatsal yaratıcılık insana insan olma özelliğini veren temel özelliklerdendir. İnsan önce "insan olduğu için sanatsal yaratıda bulunur. Kimsenin insanın bu güzel uğraşını çirkin göstermeye hakkı yoktur; "mal" olarak piyasaya sürülmek üzere yapılan sanatsal üretim çirkindir. Kendi kısır dünyaları içinde "özgürlük" arayanlar, özgür dünyalar yaratmak isteyen kafaları karıştırmasınlar yeter! Eğer gerçekten bir özgürlüğün peşindeyseler, önce sisteme karşı çıkmaları gerekmektedir. Ya sistemden yana, ya insandan yana olunacak. Başka seçenek yok!

Dipnotlar:

(1) Timur Selçuk, Leyla Tavşanoğlu ile söyleşi, Cumhuriyet, 1 Kasım 1992.
(2) Onno Tunç, Cumhurlyet, 18 Temmuz 1991.
(3) "Müzik Neyi Anlatır?", Sidney Finkelstein, Kaynak Yayınları, s. 90.
(4) Timur Selçuk, Cumhuriyet, 2 Eylül 1990.
(5) Onno Tunç, Cumhuriyet, 18 Temmuz 1991.
(6) "Özgürlük Ahlakı", Vehbi Hacıkadiroğlu, Cem Yayınevi, s.115.
(7) Aynı sapıt, s. 17.

İNSANCIL DEĞERLERİ SAVUNMAK

Öner YAĞCI

Edebiyatımızdaki **"lobi"** olayını geniş kapsamlı düşünmek gerekiyor. Olaya, edebiyatı genel yaşamdan ayırmadan bakmalı ve ayrıca yalnız edebiyatımızın değil, sanatımızın tüm dallarının kanayan bir yarası olarak görmeliyiz. Öyle bir yara ki, kültürel geçmişimizi yok ettiği, bugünümüzü kararttığı yetmiyormuş gibi, kültürel geleceğimizi de kıskaçları arasında boğuyor. Bu yaraya siyasal açıdan parmak basan **İkibine Doğru**'nun yayınını, gecikmiş de olsa cesaretli buluyorum ve duyarlığın çoğaldığını kanıtlaması bakımından anlamlı sayıyorum. Yok edilmeye, karartılmaya, boğulmaya karşı insancıl seslerin var olduğunu gösterdiği için kıvancım artıyor. Yalnız olmadığımızı bir kez daha anlıyorum böylelikle. Cengiz Gündoğdu'nun bir kez daha kulaklarını çınlatıyorum, "Sanatta Star Sistemi" vurgulamasını yıllardır tükenmez bir inatla sanatın gündeminde tutmaya çalışan emeğinin meyveleridir bu sesler.

Daha da çoğalmalı.

İnsancıl'ın **"Geçersizdir"** kapaklı (Ekim 1992) sayısında Gündoğdu yine **"Star Sistemi Geçersizdir"** diyor. Bu vurgulamayı **"Tüketim Sistemi"**ne dönüştürmek ve bu konudaki düşüncelerimi kısaca aktarmak istiyorum. Amacım, **"Tüketim Sistemi"**nin bir parçası haline getirilen edebiyatımızı **"İnsancıl değerleri savunan"** insan korosunun güzelleştireceği sevdasını selamlamak...

1. Eğer, **"yeni dünya düzeni"**nin bize layık gördüğü (bizim için uygun bulduğu da denilebilir) ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel **"Amerikanvari"** yaşama biçiminin apaçık egemenliğinden söz ediyorsak -ki ediyoruz-, bu yaşama biçiminin sanat dünyamızı da egemenliğine alma yolunda önemli adımlar attığını kabul etmeliyiz.

2. Bu kabulleniş bizi, ekonomideki tekelleşmenin, yaşamın her alanında egemenliğini yaydığı gerçekliğine götürür. **"Sanatsa sanatı da biz yaparız"** diyor tekeller. Bunun için tüm birimleriyle bir sektör haline getirilip **"tüketim toplumu"**nun basit bir aracına dönüştürülüyor sanat. Burada sanatın medya aracılığıyla adaletsizliğe, çarpıklığa, kısırlığa teslim edildiğini, metalaştırmanın reklama kurban kılmanın, sanatın tüm dalları için geçerli olduğunu özellikle belirtmek istiyorum.

3. Bu belirlemem elbette bir mutlaklık değil. Mutlaklık olsaydı susmak gerekirdi. **İnsancıl**'ın, **Karşı**'nın, **Damar**'ın, **Anadolu Ekini**'nin, **Yaba**'nın, **Evrensel Kültür**'ün, **Hişt**'in, **Yazın**'ın, İstanbul'da, Ankara'da, İzmir'de, Anadolu'nun ve Trakya'nın birçok yerinde inatla yayınını sürdüren seslerin susması gerekirdi. İnatla şiir, öykü, roman, deneme yazan edebiyat emekçilerinin; resme, müziğe, fotoğrafa, tiyatroya, sinemaya devam eden insani duyarlığın pes etmesi gerekirdi. O noktada değiliz, o noktaya gelmemeliyiz ve o noktaya gelmeyeceğiz.

4. Olayı, bulunduğumuz noktadan deşmek istiyorum şimdi. Tekellerin başarısı, egemenliği, tek bir **"lobi"**nin başarısı olarak görülmemelidir. Bu lobiyi bir bütün olarak ele almamız gerekiyor. **"Yeni Dünya Düzeni"**nin bizzat kendisidir bu lobi. Yeni dünya düzeninin Türkiye'deki savunucuları ve destekleyicileri, medyadan aldıkları güçle alana müdahale ediyorlar, alanı **"belirlemek"** istiyorlar. Aldıkları yol bu belirleme atağının gücüyle orantılıdır. Güçse belli. 80'le başlayan askeri diktatörlükle birlikte oluşturulan toplumsal yapı, korkunç bir tüketim toplumuna doğru merkezden örgütlendirildi. Eğitimin, politik yaşamın, basının, kitlesel örgütlenmelerin bu sisteme uygun düzenlenmesine, olağanüstü güçlendirilen reklam sektörü, tekelleşen basının yaşamın her alanına müdahale eden periyodik (kadın, erkek, otomobil, ev, örgü, moda, çocuk, genç, spor, sinema, tiyatro, resim, av, aşk, fal...) magazin yayınları, tekel sponsorlu, devlet ya da kurum destekli konserler, gösteriler eklenince ve buna yasalar masalar hiçe sayılarak katılan televizyonla birlikte yaşamımız korkunç bir bombardımana tutulmuş oldu. Bu bombardıman insani değerleri hiçe sayan yeni bir yaşam biçimini dayattı. Bir bombardıman sonrası (hatta ortası) görünümündeyiz yani.

5. Bu bombardımandan sanatın tüm dalları da payını aldı ve alıyor elbette. Olayı edebiyata getirerek ve somutlayarak şunu söylemek istiyorum: **Edebiyatımızda cinayet işleniyor.**

6. Bu cinayeti, tıpkı siyasal alandaki cinayet gibi değerlendirmeliyiz. Örgütlü ve sistemli işleniyor. İşleyen belli. Değersizlik, ya da değer gibi sunulan yeni kör yaşama biçimi, tüketimcilik, değerleri katlederek işliyor cinayeti. Çağa ayak uydurmak maskesinin ardına gizlenerek bellekler siliniyor, değerlerimiz yok sayılıyor. Yaratılan psikolojik havayla edebiyat alanı teslim alınarak, hizaya getirilerek işleniyor cinayet. Medya, düzenin önerdiği yaşama biçimine uygun yapıtlar istiyor. Bunu dayatıyor ve böyle yapıtları yükseltiyor, alkışlıyor. Yoktan var ediyor bile diyebiliriz. Böylelikle medya, elindeki tüm araçlarla (gücüyle) kimi yazarları teslim alıyor, çok sattırıyor ve öğütüyor.

7. Yakın geçmişte (12 Eylül'den sonra), siyasal yenilginin yaşandığı ve insanların seslerinin kısıldığı bir dönemde **Nokta** başta olmak üzere, öteki yayın tekelleri ve ne yazık ki **Cumhuriyet'in kültür sayfası** bir koro oluşturdu. Günümüzde de **Aktüel, Tempo,** kadın-erkek ve her çeşitten

YAK KENDİNİ

Yılgınlığının yoğunluğundan
aynaya yansıyan gözlerinde
korkular yüklü yalnızca.
Ateşi bulan İnsan'ın
örtülmüş közüdür gördüğün.
Bu ateşin külleri arasından
yansıyan tek tek ışık
yıldızlardan az değil
yıldızlar gibi paça parça.
Kapatma
gir aynadaki gözlerinden içeri
İnsan olmanın ateşiyle,
Yak kendini.
Yak kendini.

Ayhan ERGÜN

magazin dergileri ve **TV kanalları** ilk koroya katıldılar. Bu koro, yayın tekellerinin ayrı ayrı oluşturduğu lobilerin bir bileşkesi olan bu lobi, çeşitli yöntemlerle alana müdahale etti.

8. **"Çok satan kitaplar"** listeleri bu yöntemlerin bir tanesidir. Yapay olarak masalarda ya da entel barlarında oluşturulan **"çok satanlar"** listeleriyle okur vicdanlarına baskılar kuruldu. Kitapçılar listelere koşullandırıldı, okur listelerden kitap almaya zorlandı. Çok satma değil, **"çok sattırılma"** gerçekleştirildi. Ama bu **"hizmet"** şu kötülüğü getirdi insanımıza: Listelerle sunulan kitaplar okuyucuya seslenmiyordu. Bir aldılar, iki aldılar, üçüncüsünde kandırıldıklarını anlayıp kitap almaktan vazgeçtiler. Kitapçı rafları yalnızca çok sattırılan kitaplarla dolu olarak kaldı. Sonuç mu? Okuyanların okuma isteği azaltıldı, kitapçılar dükkanlarına kilit vurmak zorunda kaldılar. Geçtiğimiz yıllarda özellikle **Nokta**'nın ve **Cumhuriyet Kitap Ek**i'nin, **Kültür Sayfası**'nın bu konudaki günahı büyüktür. (Bu günah, bugünkü **Cumhuriyet** yönetiminin sırtına **Kitap Kulübü** kamburunu yüklemiştir. Oysa başlangıcında ne kadar anlamlı, ne kadar gerekli bir düşünce ve yapılanma idi. **Kitap Ekl** ve **Kitap Kulübü.**)

9. İkinci yöntem olarak kültür sayfalarının (ve ekranın) kullanılmasını söyleyebilirim. Tekelci basının kültür sayfalarında (ve diğer magazin dergilerinin benzer sayfalarında) oluşturulan psikolojik baskı havası edebiyatı etkiledi. **"Starlaştırma, hitleştirme"** korkunç bir tempoyla sürdü. Bu yöntem **"büyük"** yazarların ortaya çıkmasına yol açmadı, tersine edebiyatımızın kısırlaştırılmasına, değerlerin yok edilmesine, edebiyatın yadsınmasına neden oldu. Edebiyatımızın zenginliğine kucak açması gereken sayfalar yalnızca **"starlaştırılanlar"**a açıldı. İnsan zihinleri aylar haftalar boyunca **"seçilmiş"** bazı isimlerle dolduruldu. Başkalarından söz edilmedi. Dönem dönem kahramanları değişerek yalnızca **"seçilmiş"** birkaç isme yer verildi. Birkaç yıl geriye gidip belleğimizi yoklarsak **Ahmet Altan**'ı, **Latife Tekin**'i, **Orhan Pamuk**'u, **Mario Levi**'yi, **Kürşat Başar**'ı bu senaryonun başrollerinde gördüğümüzü söyleyebilirim. Her dergide, her yayında yalnızca bu isimler vardı. Estirilen **"moda rüzgarı"yla** bir **"star bombardımanı"** yaşadık. Başka bir deyişle **"baskı rüzgarı."** Bu rüzgarı yayın tekellerinin günlük gazetelerinin kültür sayfası sorumlularıyla, dergi yöneticileri ya da sayfa sorumluları estirdiler. **"Moda"** ilan edilen yazarı okumamak suç, ayıp, eksiklik sayıldı. Eleştirmekse daha kötü bir suç oldu. Bir önceki dönemin starları bile bu rüzgardan paylarını önemli ölçüde aldılar. Örneğin eskiyen starlar olan **Selim İleri, Pınar Kür, Enis Batur** bile gözlerden ırak tutuldu. (**Tahsin Yücel**'in **Kara Kitap** eleştirisi geldi aklıma. Başına gelmeyen kalmadı nerdeyse. Sus, haddini bil dediler hemen. **Adalet Ağaoğlu**'nun son Simavi Yayınları serüvenini de bu bağlamda değerlendirmek gerek. Sunuluşuyla bile **Gece Hayatım**'ı medyanın hizaya getirme operasyonunun bir sonucu diye düşünüyorum ve bu da bir başka yöntem elbette.) Sayfalar gözümün önüne geliyor: **"... Yeni kitabını planlıyor... Yeni kitabında şunu anlatmayı düşünüyor... Yeni kitabını yazmaya başlayacak... Yazacak... Yazıyor... Yazıyor... Yazıyor... Yazar."** Böyle sunuldu **yazar.** Beyinler böyle koşullandırıldı. Bu şartlanma da edebiyatı köreltti.

10. Üçüncü olarak **"ödül"** mekanizmasındaki adaletsizliklerin de lobilerin günah işleme yöntemlerinden biri olduğunu düşünüyorum. Ödül olayıyla da alana ustalıkla müdahale edildi. Kimi ödüller çok çok öne çıkarılırken, kimi ödüller hiç görmezden gelindi. Ya da iş olsun cinsinden şu ödül şuna verildi demekle yetinildi. Medyanın bu konuda da topyekun davrandığını ve ödül olayını da starlaştırmada, tek boyutlu yönlendirmede bir araç olarak kullandığını söylememiz mümkün.

11. **"Yeni Türkiye Düzeni"** özlemi duyanların açısından bakılınca kimseyi suçlamamak gerek. Tekellerden, tekellerin edebiyatçılarından farklı bir düşünüş ve uygulama zaten bekleyemeyiz. Ancak köşe yazılarında kültürsüzleştirilmeye savaş açan, sanatın aydınlığını savunan, tüketim toplumu haline getirilmemize karşı çıkan ve bu uğurda çok yakın geçmişte önemli yaralar alan **Cumhuriyet'in Kültür sayfası, ve Kitap Ekl,** hâlâ kendisini yadsıyan bir biçimde edebiyat alanının iğdiş edilmesine araç oluyor.

Sonuç olarak şunu söylemek istiyorum: Edebiyatın emekçileri her şeye karşın tekellerin sistemine boyun eğmiyorlar. İnsancıl değerleri savunanlarının tüketilemeyeceğine inancımızı çoğaltmamız gerek. Bu inanç çoğalırsa tekellerin bunca gücünü ve etkinliğini kırar, edebiyatı entel barlardan kurtarıp edebiyat dergilerine, gerçek yerlerine oturtabiliriz. Buna inanıyorum.

BELEŞ ADINDA BİR BALIK

Bir zamanlar Beleş adında bir balık yaşarmış
Onun ak bir kıçı varmış
Çalışmak için yokmuş elleri
Yokmuş görmeye yüzünde gözleri
Kafası bomboşmuş yokmuş beyni
Hiçbir şey için olmamış fikri
Geçmişi bilmezmiş
Ülkeler görmemiş
O yalnızca balık Beleş'miş
İşte yalnızca ak kıçı varmış
Ve insanlar ev yaparken
Ve insanlar odun keserken
Ve insan koca bir dağı
delerken
Ve insanlar çorba pişirirken
Balık Beleş aptal aptal bakarmış onlara
Ve sorduklarında: hey ne yapıyorsun burada?
Şöyle dermiş: Balık Beleş benim adım
İşte bu da ak mabadım

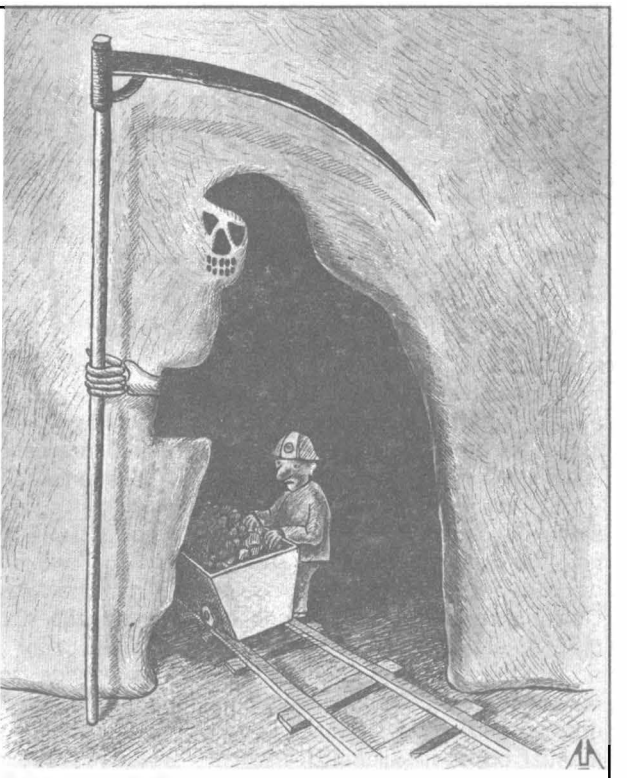

Aşkın Ayrancıoğlu

Akşam eve girdiklerinde
Dalarmış ardından balık Beleş içeriye
Oturunca insanlar sobanın yanına
Damlarmış balık Beleş oraya
Ve çorba gelince masaya
Hemen otururmuş balık Beleş
kocaman kaşığıyla
Ve bağırırmış: Hadi başlayın çabuk yemeye
Sonra ak kıçımı göstereyim size
Gülmüşler, yemek de yedirmişler
Ama bu arada tembelliğini unutmuşlar
Bir kıtlık gelmeseymiş
Hafifin aksine ağır olmasaymış
O zaman beslenmek için herkes birşey getirmek
zorundaymış
Biri bir parça peynir getirmiş, diğeri sucuk
Üçüncü ekmek katmış
Yalnızca balık Beleş kaşıktan başka bir şey koymamış sofraya
Farketmiş diğerleri bunu, az önce üç kişiydiler ya
O zaman sormuşlar balık Beleş'e: Hey sen
Bize ne veriyorsun kendinden?
Ve balık Beleş seslenmiş şöyle
Ak kıçımı belki de
İşte o zaman ilk kez acımaz olmuş insanlar
Başlamışlar bağırmaya
Atmışlar onu dışarıya
Basmışlar köteği
O ak kıçına.

BERTOLT BRECHT
Çev: Necdet Neydim

ŞİİR TÜKETİLİR Mİ?

Mustafa SERCAN

İSMİYLE MÜSEMMA

Bir söz vardı. Artık pek kullanılmıyor. "İsmiyle müsemma"... Adıyla anılan ya da adına uygun anlamına kullanılan bir söz.

Bir nesnenin adıyla kendisi arasındaki uygunluk ya da karşıtlık üzerine düşünmemiz gerektiği kanısındayım. Bunu sık sık yapmalıyız. Çünkü adlar yanıltıcıdır. Nesne değişir. Adlar değişmeden kalırsa, adını andığımız nesneyi doğru adlandıramamış oluruz. Yanlış adlandırma düşünmemizi bozar. Nesneyi algılamamızı bozar. İlişkilerimizi, iletişimimizi içinden çıkılmaz ölçüde karmaşıklaştırır. **İnsancıl**'da Cengiz Gündoğdu, Necmettin Borteçin son zamanlarda sık sık dilin bu özelliği üzerinde duruyor. Söylediğimiz söz, hem düşündüğümüzü, hem gösterdiğimiz nesneyi tam, doğru adlandırmıyorsa yanlışlıktan kurtulamayacağımızı yazıyorlar. Alışılmış adlandırmaların, sistemin yarattığı alışkanlıklardan, metafizik akıl yütürme eylemlerinden kaynaklandığını vurguluyorlar. Evet. Adlandırma nesnenin yapısını değiştirmez. Böyle bir iddia da metafizik olurdu. Ama düşünme süreçlerimizde algı düzeyimizde adlandırmaların, kavramların, terimlerin etkisi nesne kadar önemli. Nesneyle adı arasındaki uyum ya da uyumsuzluğun ideolojik gücüne dikkatimizi yöneltmezsek, ideolojik bir kafese sokmuş oluruz düşüncemizi. Sistem ideolojisinin kafesine...

ESKİ - YENİ

İlkokula başladığımda bir kitap aldı babam bana. **Yeni alfabe.** Gün geldi okuma yazmayı öğrendim. Kitap eskidi. Adı hala **Yeni Alfabe**'ydi. Kitap eskimişti ama adı eskimemişti. O dönemdeki şaşkınlığımı unutmuyorum.

Okuma-yazmayı öğrendikten sonra birçok şey öğrendim. Adı "yeni" kendi "eski", ne çok nesne ya da durumla karşılaştım.

Geçenlerde yaklaşık otuz yıl önce çekilmiş bir film izledim televizyonda. **Spartakus.** Otuz yıllık bir film. Yani oldukça eski. Ama ne kadar da "yeni"ydi. **Spartakus.** Filmi seyrederken, günümüzün politik modası "Yeni Dünya Düzeni" geldi usuma. **Spartakus** filminde anlatılan "Roma Düzeni"ne baktım. "Yeni Dünya Düzeni" ne kadar da eskiydi. **Spartakus** ne kadar yeni bir film. **Spartakus** filminin konusu ne kadar güncel. Amerikan İmparatorluğu'nun düzeni, "Yeni Dünya Düzeni" ne kadar eski.

Her yeninin içindeki eskiyi, her eskinin içindeki yeniyi görmek için gözlerimizi keskinleştirmeliyiz. Bunun için belki gözlük takmamız gerekli. Brecht'in dediği gibi, **"Nesnel'den yana taraf tutarsak, hem nesnel hem taraflı olmak mümkün".**

GELECEK NOSTALJİSİ

Nostalji, "yurt özlemi" demekmiş. Günümüzde "geçmişe özlem" olarak da kullanılıyor. Bu ikinci anlamıyla daha moda.

"Geçmişe özlem" duyanlar bilsinler ki, nostalji ancak geçip gidenin yerine yenisi, daha iyisi konamadığı zaman duyulur. Yani doğal bir duygu değil. Koşullara bağlı, kendiliğinden değil. Geçmişe özlem varsa, durum hiç de iyi değildir. En azından nostaljikler için.

Nostaljiklere söylüyorum. Geçmiş zaman, şimdiden göründüğü denli güzel değildi. Vişne Bahçesi (Çehov)'nin azatlı kölesi, kölelik dönemine nostalji duyar, köleliğin kaldırılmasını "kıyamet" diye niteler. Nostaljinin böylesi de var. Aristokratların kapitalist toplum düzenini övmesi beklenemez. Elbette feodal dönemi özlemle anacaktır. Bu nostaljiye bakıp, geçmişe özlemi haklı çıkarmak ne denli akılcı?

Nostaljiklere, geçmişe özlem duyanlara katıldığım bir nokta var. Bugün hiç güzel değil. Kapitalizm insanlara vaadettiği insanca yaşamı vermedi. Veremezdi de. Kapitalizm yalnızca bir iktidar değişikliğidir siyasal olarak. Aristokrasiyi indirip kendi çıktı iktidara. Ama toplum için kökten bir değişikliği gerçekleştiremedi. Sömürüyü katmerlendirmekten başka. Ama nostaljikler yanılıyor. Geçmiş hiç de onların gördüğü gibi güzel değildi. Elbette geçmişte başka güzellikler vardı. Başka çirkinlikler de vardı ama. Bugün halimizden hoşnut değiliz. Olamayız da. O zaman, yaşadığımız insanlık dışı uygulamalarla, çirkinliklerle, insan zihnini dumura uğratan teknolojik, ideolojik gelişmelerle savaşmak zorundayız. Çirkinlikle savaşım tek başına bir güzelliktir. Savaşan insanın "geçmişe özlem" duymasına gerek kalmaz. Buna zamanı da yoktur, fırsatı da. Savaşan insanın özlemi geleceğe dönüktür.

Nostalji "yurt özlemi" demekmiş. İnsanlığın zamanda asıl yurdu gelecektir. Savaşan insanın nostaljisi geleceğe dönüktür. Zamandaki asıl yurduna. Spartakus gibi.

SAVAŞIMDA SANAT

Filmde, köle şair Antonius'a şöyle der Spartakus: "Herkes savaşabilir. Sen bize şiir öğret" Şair Antonius savaşmasını öğrenir, öbür kölelerle Spartakus da şiiri... Yenilgiden sonra Roma Konsülü Crassus Spartakus'la Antonius'u ölümüne dövüşmeye zorlar. Ölümüne dövüşme köle gladyatörlerin dövüşüdür. Ama onlar anlamını dönüş-

türürler bu dövüşmenin. Gladyötör dövüşü sağ kalmak içindir. Spartakus'la Antonius başka bir amaçla karşısındakini öldürmek ister. Sağ kalan zahmetli bir ölümle ölecek. Çarmıha gerilecek. Antonius Spartakus'a şöyle der: "Seni çarmıha gerdirmeyeceğim". Daha zahmetsiz bir ölümü kendine değil karşısındakine sağlamak için ölümüne bir dövüş.

İşte bu bir şiirdir. İmgeli ama sözsüz, başka bir dili, sınıfsal dayanışma dilini, özgeçerliğin, özgeciliğin dilini kullanan bir şiir. Spartakus başkaldırısıyla, Antonius'u öldürmesiyle, çarmıha gerilmesiyle bu şiiri yazar.

Şiir dönüştürmedir. Şiir dönüşümdür. Spartakus şiiri öğrenmiştir. Günümüzde de ne denli yeni bir şiir bu.

Esopos'la Antonius arasında ne benzerlik var? İkisi de köle şair. Ne ayrılık var? Antonius'un özlemi geleceğedir. Esopos düne özlem duyar. Bu yüzden Esopos köle olsa da şiirini bugünün egemenleri kullanır. Antonius'un şiirini de gözlerden ırak tutmak için çaba harcanır.

ŞİİRİN DEĞİŞİM DEĞERİ

Düşünüyorum. Antonius şiirleri için kaç para aldı? Spartakus bu şiir için ne ödedi?

Bu sorular da nereden çıktı demeyin. Şiirin tüketiminden söz ediyor kimileri. Şiirin tüketimi? İsmiyle müsemma olmayan birşeyler var. Bana öyle geliyor.

Kimi şiirlerin, kimi şiir anlayışlarının geçersizleşmesinden mi söz ediyorlar? Öyleyse, olabilir bu. Günü gelir, destekleyen kalmazsa bir şiir tükenebilir böyle. Ama söylenen bu değil. Ekonomik bir terim olarak kullanılıyor "tüketim". Tıpkı bir ekmeğin, bir gömleğin, bir makinenin "tüketilmesi" gibi. Yakında gazetelerdeki tüketici köşelerinde, okuduğu bir şiirin çürük çıktığından yakınan mektuplar okursak şaşırmamalı mıyız? Ya da "Şiir Tüketicileri Kooperatifi" kurulabilir mi?

"Tüketim" sözcüğünde de ismiyle müsemma olmayan birşeyler var. Satın alınan bir malın içerdiği artı değer sömürüsünü gizleyen bir şeyler... Üreticiler var bir yanda, bir yanda da tüketiciler. Bütün bir piyasa, reklam ideolojisi, nesnel gereksinmeleri aşan bir lüks tutkusu yaratan bütün etkenler... bunların hepsini gizliyor "tüketim" sözcüğü. İnsanları bir "tüketici" makine haline getiriyor. İnsanları bütün çabalarıyla kapitalist düzenin artı değer birikimini arttırmaya görevli kılıyor. "Tüketici" sözcüğünde bir aşağılama var. Buna halk dilinde "parasıyla rezil olmak" derler. Hem çalışıp çabalayacaksın. Satın aldığın mallar için sana "tüketici" denecek.

Ben "tüketim" yerine "kullanım", "tüketici" yerine "kullanıcı" demeyi yeğliyorum. Bunu savunuyorum. Kullanım sözcüğü daha ismiyle müsemma çünkü. Aynı anlama gelmek üzere şiir kullanıcıları "okur" diye adlandırmak da daha iyi, daha doğru.

Şiirin piyasaya sürülen yanı hangisidir? Değişim değeri, kullanım değeri hangi süreçte doğar.

Şair, şiirini yazdığı aşamada şiirin sanatsal yapılanması tamamlandığı halde henüz bir değişim değeri yoktur. Şiirin sanatsal işlevi ancak dinleyene ya da okuyana ulaştığı aşamada tamamlanacağına göre, okuyucu, dinleyici gereklidir. Bir toplantıda şair şiirini okursa, o topluluk için şiirin sanatsal işlevi de tamamlanmıştır. Ama hâlâ bir değişim değerinden söz edilemez. Bir ticaret süreci yoktur ortada. Şiirin sanatsal işlevini çoğaltmak için, yayılması gerekir. Yazının olmadığı ya da halkın günlük yaşamında öne geçmediği çağlarda sözlü edebiyat şiirin sanatsal işlevini sağlayan ana kanaldı. Şiirin değişim değeri yine yoktu. Matbaa bulunup yaygınlaşmasıyla, kapitalist üretim düzeninin egemenliği, şiirin basılıp-yayılmasını sağlamaya başladıktan sonradır ki şiir değişimin, ticaretin nesnesi haline geldi.

Bugünkü üretim düzeninde şiir kitabını satın aldığımıza göre bir değişim değeri var. Ancak soru yine de sürüyor. Değişim değeri şiirin kendinden ya da sanatsal işlevinden mi kaynaklanıyor? Hayır. Şiir, değişim değerine bağımlı değil.

Şiirin tüketilmesinden söz etmek, günümüzün kapitalist söylemine bağımlı kalmak anlamını taşıyor. Şiir okunur. Okunduğu zaman sanatsal işlevini tamamlar.

EKMEK-ŞİİR- BUZDOLABI

Tüketim sözcüğünü bütün kullanım nesneleri için işlevsiz buluyorum. Ama, ekmek için ya da buzdolabı için yine de yaklaşık bir uygunluk-

SUSMA

Dilsizdim ben sensizken
körlüğüydüm buz tutmuş aynaların, ışıksızlığı.
bir bozkırı yürürdü içim
yavaş yavaş çimlenişini koşuyor şimdi

Susma
rüzgar taşır suskunlukların bu yangına
bir yıl naylon çiçeklere su verdim sanırım kendimi
susarsan.

Bak sana ne getirdim dağlardan
ağı çiçekleri... ağı çiçekleri... ağı çiçekleri...

ağıt çiçekleri.

Faruk BAL
Temmuz 1992

tan söz edilebileceğini kabul etmek gerek. Ekmeği alırsınız. Yersiniz. Biter. Bir ekmeği iki kişi paylaşırsak, ikimizin de birer ekmek yemesi olanaksız. Her kişi bir ekmekle doyuyorsa, iki kişi bir ekmeği paylaştığında ikisi de yarım doyar. Bir buzdolabını iki ayrı evde etkinlikte kullanmanın olanağı yok. Bir buzdolabının kullanımı paylaşılabilir ama aslında bu yalnızca ortak kullanımdır. Bu ortak kullanımda kullanan her taraf için tama göre bir eksiklik doğar.

Şiir öyle mi? Bir şiiri ne denli çok kişi okursa hepsi de tam bir şiir tadı, tam bir estetik tad alabilir. Üstelik şiiri belleğine kaydeden bir kişi başka birinin belleğine kaydetmesine engel olmaz. Şiir öbür kullanım nesneleri gibi varlığıyla sınırlı değil. Paylaşıldıkça çoğalır. Paylaşıldıkça etkinliği azalmaz, artar.

Şiir, bütün sanatsal etkinlik ürünleri, müzik, resim, sinema, tiyatro, sanatsal özü açısından hiçbir şekilde değişim değeri taşımaz. Bu anlamda kapitalist üretimle, kapitalist kullanım biçimiyle doğrudan bir ilişkisi yoktur. Ancak bu sanat yapıtlarının alıcısına ulaşması için gerekli sonraki süreçler kapitalist değişim değeri yaratır. Bu anlamda şiirin değil şiir kitabının değişiminden, müziğin değil müzik plağı ya da kasetinin değişiminden söz etmek gerekir. Sanatın bu yanını yok sayıyor değilim. Çözümlemeye uğraşıyorum.

ŞİİR TÜKETİLEMEZ

Amacım kışkırtıcı bir slogan yazmak değil. Ama kapitalist anlamıyla "tüketim"in birçok noktada şiir için sözkonusu olamayacağını söylüyorum. Bu sonuca varınca, kapitalist uygulamanın sanatı getirdiği noktayı anlamak benim için daha kolaylaşıyor. Çünkü bu sonuçla, kapitalizmin neden sanat yapıtlarının insani içeriğinden çok, sanatsal niteliğini yoksayarak "dizi üretime" ağırlık verdiğini anlayabiliyorum. Neden sanatın geldiği yüksek düzeyleri topluma yaymak, toplum çoğunluğunu bu düzeye yükseltmek yerine toplumda hazır olanı kâra dönüştürmeyi yeğlediğini açıklamak olanağı buluyorum. Cengiz Gündoğdu'nun **Eleştiri** kitabında söylediği, akıp giden suyu şişeleyerek, "hayrat ideolojisini" yıkıp şişeleme ideolojisini geçerli kıldığı gibi, "çok satan şiir kitapları", "çok satan plaklar" ideolojisini yükselttiği anlaşılır oluyor benim için. Yeni Dünya Düzeni, şiiri tüketim nesnesi olarak tanımlamakla, sanatı kâra dönüştürmeyi başarıyor.

BİZE DÜŞEN

Bir yerde okumuştum. Kölecilik şöyle başlamış. İki topluluk arasında bir savaş çıktığında yenen taraf savaş tazminatı olarak kendi topluluğundan ölen sayısı kadar karşı taraftan tutsağı alakoyarmış. Karşılıklı anlaşmayla olurmuş bu. Tutsak alınanlar, ölenlerin ailelerine verilirmiş, ölenin yerine aileye çalışsın diye. Başlarda köle ailenin bir bireyi sayılırmış. Ölünceye dek o ailenin bireyi olarak yaşar, yaşına ya da konumuna uygun saygı görürmüş. Ailenin en yaşlısı olduğu bir çağda aile başkanı da olurmuş. İkinci sınıf bir varlık değil, o topluluğun doğal bir üyesi olarak yaşarmış.

Şaşırmıştım. Ama düşündükçe anladım. Toplulukta sınıf yokken ne birinci sınıf olabilir ne ikinci sınıf. Üretim, teknoloji ilerledikçe önceleri bu kölelerin sağladığı rahatlıktan daha fazlası istenir olmuş, sonra köleler ikinci sınıfa düşmüş. Kölelik gibi günümüzde dönüşerek işçiliğe varmış bu ikinci sınıflığın başlangıcında, oldukça insancıl bir düşünce olduğunu artık biliyorum. Bu sonuç beni rahatlatmıyor. "Cehenneme giden yollar iyi niyet taşlarıyla döşelidir" sözünü anımsıyorum. İlk anda doğal gelen her eylemin ya da düşüncenin art anlamlarını aramaya başlıyorum.

Kapitalizme, burjuva sanat anlayışına karşı çıkan yazarlarımızın iyi niyetinden değil kuşkum. Ama iyi niyetle yaptıkları yanlışları görmeleri gerekir diye düşünüyorum. "Şiirin tüketimi"nden söz ederken şiirin tüketilemeyeceğini, çoğaltılacağını düşünmelerini istiyorum. Kapitalist düşünme biçimiyle oluşturulan terimlerin, açımlanması gerektiğini yazıyorum. Düşünsünler, "Kapital", kapitalistlerin terimleriyle yazılamazdı. "Kâr"ın artı emekten doğduğunu söylemeden, burjuva ideolojsinden çıkmak olanaksızdı.

Spartakus, Romalılar gibi düşünseydi, ayaklanamazdı.

Egemen ideoloji, egemen dil, geleceğe özlem duyan savaşımcıların düşüncelerini bağlar. Çehov'un Vişne Bahçesi'ndeki azatlı köle gibi köleliğe özlem duymak da olanaklı. Unutmayalım.

BİR YAPRAĞA YÜRÜMEK

Bir yaprağın derinliğine yürüdüm
Her adımda değişti yaprak
Bir bulutun değişimine...

Bir avuç topraktı yüzün
Sıcak yaz günlerinde, yağmurlu güzde
Yürüdüm oluşumuna toprağın
yağmurun
damlanın

Gecenin suskunluğuna yürüdüm
Eğildim sonsuza uzayan evrenin önünde
Gördüm seni sonsuzluğunda evrenin

Işığın suya düşüşüne yürüdüm
Gözlerine, yüreğine...

Cemile ÇAKIR
29.10.1992

İŞLETMECİLİĞİN KÖKENİ KAN İÇİNDE YATIYORDU

Süreyyya EVREN

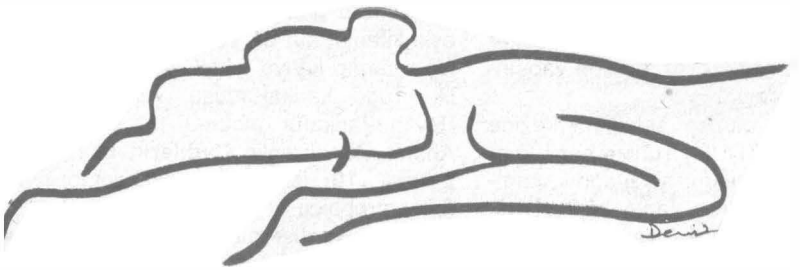

Deniz Güner

İşletmeciliğin kökenindeki mesleği sabırsız okuyucularımı bekletmemek için hemen söylüyorum: KÖLE KAHYALIĞI

Bu benzerliği farkedişim bir Kuşadası gezisine rastladı, hatta bu gezi sayesinde gerçekleşti. Şimdi bacaklarımızı yavaş yavaş gezi yazısının kulvarına çevirelim, orda yürümeye başlayalım.

İstanbul'dan Kuşadası'na gitmek için önce Sirkeciye'ye gittik. Sirkeci'de, tarihi tren istasyonunda, bilet alabilmek için kuyrukta bekledim. bekledim. Kuyruk giderek uzuyor çok ağır çalışıyordu. Arkamda bekleyen yaşlı adamlar sinirlendiler, madem dört gişe var neden yalnızca biri çalışıyor neden bilgisayarlar işleri hızlandırmaktan çok yavaşlatıyor sorularıyla çay içen memurlara yüklendiler. Memurlar soruları şöyle yanıtladı; a) bu gişeler kapalı b) bilgisayarlar böyle işte. Çekmeceden bir kapalı levhası çıkartıp astılar. Ben, tüm edilgenliğimle sıramı bekledim. Gözlerime bakarak söylenen, şikayet eden yolculara kafa sallayarak destek verdim. Kendimi rahatlatmak gerekince bir zamanlar İSKİ Aksaray şubesinde ne kadar eylemci bir kuyrukzede davranışı gösterdiğimi anımsadım. Memur "Bana ne bağırıyorsunuz ben İSKİ değilim" demişti. Memurun sözleri benim ne güzel hesap sorduğumu göstermiyor muydu? Tanıdık biri çıkar da "Yahu ne bu halin, sessiz sessiz bekliyorsun," diye sorarsa, anlatabilmek için İSKİ hikayesini kafamda canlı tuttum. Hatta hayali bir arkadaşa olayı baştan sona anlattım. Hayali arkadaş cesaretime hayran kalmıştı. Derken sıra bana geldi. Hayal dünyasına girmişken hemen çıkmaya yanaşmadım. Gişedeki bayanların çekiciliğini bilirsiniz. Onların çekiciliği gişede oluşlarından doğar.

Aranızda her zaman şeffaf bir bölme duvar bulunur. Birbirinizi görürsünüz ama basit bir işlem -para verme, parayı verip bileti alma- için görmektesinizdir. Bölmede yalnızca iki delik vardır, biri parayı alıp verme diğeri konuşmak için. Ama belki siz para deliğinde elele tutuşup konuşma deliğinde öpüşürsünüz. Kısa bir aşk. Bağlanmasız, içten. Sonra siz gidersiniz, o gişede durmayı sürdürür -onun gişede duruşu da bir tür gidişdir- Başka yolcular gelip para verirler, bilet alırlar. Siz nereye gideceksiniz?

Sarayburnu'na gidip feribota binebilirsiniz. Örneğin biz bunu yaptık, feribotla Bandırma'ya, trenle Bandırma'dan İzmir'e geçtik. Her ne kadar feribot kantin/bar/lokantasında hariçten içecek ve yiyecek getirmek yasaktır yazsa da cebimizden cep konyaklarını çıkarıp susuzluğumuzu giderdik. Feribotla gece yolculuğu yapmak kapkara bir boşlukta sürüklenmeye benziyordu. Ufuk çizgisini göremeyince 'gecenin karanlığı' imgesiyle neyin imlendiğini somut olarak gördüğümüzü düşündük. Güvertede iyi -ve ışığın gelişi okumaya elverişli- bir yer bulup kitaplarımı çıkardım. İlk kitap Cengiz Gündoğdu'nun yeni kitabı **Ekmek.** Ne var ki bu yazıyı **İnsancıl** için yazıyorum ve Cengiz Gündoğdu **İnsancıl** dergisinin genel yayın yönetmeni. Yağkandillerini tutuşturmamak için bu kitapla ilgili bölümleri kısa geçip gezi anlatmayı sürdürüyorum.

Sonra feribottan inip trene bindik, uykumuz geldi, uyuduk. Manisa'dan geçerken uyandık, dışarıyı izledik, binalara bakarak yörenin kültürünü çıkarsamaya çalıştık, başına bez bağlamış adamlar gördük, işte Ege diye düşündük. Sabah 8.00'de İzmir Basmane garındaydık. Telefon edip elinde **İnsancıl** dergisiyle bizi bekleyeceğini, İzmir'i gezdirip rehberlik edeceğini söyleyen İnsancıl okurunu bekledik. Bu okur gelmedi. Verdiği sözü tutmama hakkını kullanmasına kızdık. Bayiden bir gazete alınca yine neşelendik. Bu kadar çok gereksiz ve hayal taciri bilgiyi en ciddi gazetede bile birarada görmek kimi olsa eğlendirir.

Elimizde gazete, sırtımızda çantalarımız, İzmir'i dolaşmaya çıktık. 9 Eylül Üniversitesi'nin önünden geçtik. Bir üniversitenin önünden geçmek beni heyecanlandırdı. Kimbilir

bu üniversitede herşey ne kadar kötüdür ve herşeye rağmen düşünmeye, üretmeye çalışan insanlar ne güzel düşünüyor, ne güzel üretiyorlardır diye içimden geçirdim. Yürüye yürüye Konak'a vardık, bir ayakkabı boyacısına kebap yiyebileceğimiz iyi bir yer bilip bilmediğini sorduk, bize kendisinin de orda iç huzuruyla yemek yediği temiz bir yer tarif etti.

Yemekten sonra İzmir'de fazla oyalanmayıp Kuşadası'na geçtik. Yat limanının karşısındaki kampinglerden birine yerleştik. 5 numaralı bungalov yeni evmiz oldu. Burda Ömer Demir'in **Bilim Felsefesi** (2) kitabına başladım. Son yıllarda ülkemizde bilim felsefesi konusunun bir gündem oluşturduğu söylenebilir. Özellikle Feyarabend'in **Yönteme Hayır** (3) ve **Özgür Bir Toplumda Bilim** (4) kitaplarının çevrilmesi üzerine **Cumhuriyet Bilim Teknik** (5) ekinden Şizofrengi'ye kadar çeşitli dergilerde konuyla ilgili yazılar çıktı, peşpeşe çeviriler yapıldı, daha da yapılıyor. Kuhn'un paradigma kavramı bir yayınevimize isim oldu, I. Lakatos ve A.Musgrave'in derledikleri **Bilgi'nin Gelişimi ve eleştirisi** yayınlandı.

Belki düşünürlerimizin birbirlerinin düşüncelerini dikkate alarak ortak bir gündem oluşturamadıkları ancak batıda zaten oluşmuş gündemler hakkında çeviriler yaparak ortak bir gündemde durdukları eleştirisi getirilebilir.

Belki Ömer Demir getirmeliydi bu eliştiriyi. Bilim felsefesi konusundaki düşünceleri 20. yy. başlarından alıp anti-bilim hareketlerine kadar taşıyan, Popper'in, Wittgenstein'in, Kuhn'un, Lakatos'un, Althusser'in, Feyarabend'in konuya yaklaşımlarını özetlediği kitabının önsözünde, bilimin kendi kendine konuşmadığını, hiçbir şey söylemediğini, bilimi konuşturanın modern uygarlık olduğunu, bu yüzden çağdaş dünyayı çevreleyen en gözde bilgilenme yolu ve modern insanın her şeyden çok güvendiği silahı olan bilimin sorgulanması için o bilimin içinde yeşerdiği uygarlığın sorgulanması gerektiğini yazıyor.

Adı geçen uygarlık bilimi de anti-bilimi de kapsayan otantik şeyleri sevdiği için Doğu'yu da kapsamaya kalkan Batı uygarlığı değil midir.

Sevgili Batı Uygarlığı tatil yörelerimize sevgi ve saygıda kusur etmememiz gereken turistler sunuyor. Kampingteki tüm yasaklar ve uyarılar Türkçe, **Saat 24:00'den sonra arabayla girmeyiniz, Özellikle saat 22:00 ile 08:00 arasında gürültü etmeyiniz, lütfen lavaboları temiz tutunuz,** bilgi veren yazılar İngilizce, çamaşır yıkanılan yerde **Laundry,** yüzme havuzunun yanında **Swimming pool** yazılı. Bundan iki sonuç çıkartılabilir 1) lavaboları kirleten ve gürültü edenler Türklerdir, turistler böyle bir şey yapmaz 2) Turistler yapsa da hakları var, bırakın yapsınlar, karışmayın.

Akşam olunca şehir merkezine indik. (CENTRUM) Turiste benzemenin avantajlarından yaarlandık, kamyon şöförleri fren yapıp zarif el hareketleriyle bize yol verdiler Biz de şöyle dedik: "Türki iyi bir ülke kamyon şöförleri kibar, kampinglerde hiç yasak yok, seneye yine geliriz, söz."

Aklıma Yaşar Kemal geldi. Yaşar Kemal'in Fransız edebiyat çevresinde bir yeri olduğu Türkiye'de söylenir. Gallimard yayınevi Y.K.'nin kitaplarını yayınlamıştır. Bu Fransızca kitaplardan biri Beyoğlu'nda İstiklal Caddesindeki bir kitabevinin vitrininde uzun zamandır sergileniyor. Bu kitabın kapağında şöyle yazıyor "Yachar Kemal" Demek ki Fransızlar bizim yazarımıza Yachar diyebilirler, bırakın desinler, karışmayın. Ama siz sakın Sartre'nin adını Sartır diye yazmak hatasına düşmeyin. **Saat 24:00'den sonra Türkçeyle girmeyiniz, lütfen Batı isimlerini temiz tutunuz.**

Akşam biraz daha dolaşıp birer bira içtikten sonra eve, bungalov, geri döndük. Gece başucu lambasının yardımıyla Hüseyin Cöntürk'ün **Eleştirmeden Önce** (7) kitabını okudum. 1918 doğumlu şiir eleştimeni Hüseyin Cöntürk şiir eleştirmeciliğimizin Çağdaş Türk Şiirini yakalayabilmesi için gerekli ölçütlerin türk dilinde oluşmasına önemli katkılarda bulunmuş, özellikle **Çağının Şairi** (8) kitabında açıkladığı kavramlar benim için şiir düşüncesine nasıl yaklaşılmalı sorusuna belirleyici bir yanıt olmuştu. Günümüz şiiri incelenirken **Çağının Şairi** kitabından yararlanmak gerektiğini düşünüyor, aradan geçen otuzu aşkın yıl sonra bu çalışmanın yeniden yayınlanmasını umuyorum.

Eleştirmeden Önce kitabında Cöntürk kullanacağı eleştiri yöntemini temellendiriyordu. Ancak bu kitabın bitmesiyle birlikte kendimi yoksulluk içinde buldum. Ertesi sabah, koskoca Kuşadası'nda bir kitapçı mutlaka vardır diyerek yola çıktık. Kuşadası bizi yanıltmadı, bize yeni kitaplardan verdiği gibi % 50 indirimli eski kitaplardan da verdi, iki eski kitaba sarılıp kıyıya çıktık. Biri bilinen ilk Türk karikatürcüsü Ali Fuat Bey'in karikatür albümü (9) diğeri Ahmet Güngören'in **Cadıların Günbatımı** (10) isimli anropoloji kitabı (bir antropoloji el kitabı için yazılar) Kitaptan işaretlenmiş bir cümle; "Evliliğin karşılıklı cinsler arasında bir ilişki olmaktan çok, toplumsal gruplar arasındaki bir kadın alışverişi olduğu saptaması, sosyal antropolojinin yöntemsel ilkesi olmuştur. (Morgan)"

Akşam olunca yine şehre indik, kitapçıyı kolayca buldum, Hasan Malay'ın **Çağlar Boyu Kölelik** (11) kitabını aldım, bir litre süt, üç küçük ekmek, bir adet barbunya konservesi servise hazır, iki domatesle karnımızı doyuruyor akşamları da biralarımızı içip evo dönüyorduk. Biraları İrlanda barında içiyorduk, İngilizlere karşı verdikleri mücadeleden dolayı İrlandalılara yakınlık duyuyordum, ayrıca iki yıl önce İst. Film Festivalinde izlediğim **Aralık Gelini** (12) harika bir İrlanda filmiydi -fotoğrafçılık yaptığını söyleyen bir İrlandalıyla bu film üzerine konuşmak istedim, filmi izlemediğini ama İst.Film Festivalini bildiğini söyledi, T.S. Eliot'ı da tanımıyordu, Eliot'ın Suda Ölüm (13) şiirini ezberlemesi için yazıp verdim, şiiri hep saklayacağını söyledi, son bir özellik: İrlanda barlarında iki bira on bin liraydı. Önceleri 250'şer gram leblebi ve taze fıstığı çantamızdan gizlice çıkarıp yedik, birayla iyi gidiyordu. İkinci biraları alırken boşverip fıstıkla leble-

biyi masanın üstüne çıkardık. Garsonlar bizi turist zannetikleri için gayet hoşgörülü davranıyordı, fıstıklar bitince garsona Türk olduğumuz açıkladık. O gece yeni kitabıma başladım. Uyumadan önce dikkatimi çeken bir cümle, "Gırekçede **despotes** adı verilen efendilerin köleler üzerinde mutlak bir otoriteleri vardı."

Ertesi sabah barbunya konservesi yiyip sütümüzü içerken karşımızdaki karavanda oturan komşularımız Fatih bey ile eşine, eşinin adını öğrenemedim konuklar geldi. Fatih beyin eşi konuklara neskafe yaptı, zahmet etmeyin dedilerse de neskafe yapmanın çok kolay olduğunu, zahmet olmadığını söyledi. Sütleri olmadığı için sütsüz neskafe içtiler. Oysa bizim sütümüz vardı, neskafemiz yoktu. Sabah sabah ne güzel olurdu sütlü neskafe içmek, ama nerde bizde neskafelerimizle sütlerimizi paylaşalım' teklifini getirecek diyalog girişkenliği. 68 hareketlerinin güzel sözü "Komşularınızla konuşun!" aklıma geliyor. Aklıma güzel sözler gelmesi çekingenliğimi yenmek için yeterli olmuyor. Boşver söylüyor ve ekliyoruz, a) onların neskafeleri iyi değildir zaten b) derdimizi anlatmaya kalksak beş dakika konuşmak gerekirdi, kim uğraşırdı zaten c) bir kere samimi olsak hergün selamlaşmak, merhabalaşmak, kendimiz hakkında bilgi vermek, onlarla ilgili bilgileri dinlemek zorunda kalırdık zaten d) bi im sütümüz bize ancak yetiyor zaten e) üstelik bizim sütümüz soğuk, kaynatmak için ateşlerini de istemek ve kaynamasını beklemek gerekecekti zaten.

Soğuk sütümüzü mutlu mutlu içtikten sonra dışarı çıktık. Bugün Kadınlar Denizi'ni ziyaret günümüz, minibüsle gidilebiliyor, Kadınlar Denizi Yolu boyunca dev apartmanlar, dizi dizi apartmanlar yeralıyor. İnsanlar iki yıl önceki manzarayı özlüyor. Biz site eczanesinin önünde iniyoruz.

Eczanedeki akrabalarımızla konuştuk, çay içtik. 5 yaşındaki Tuğçe ile beraber Kadınlar Denizi plajlarını gezdim kiralık atlar vardı, birara develer de varmış, Tuğçe deveye binmi, kıyıdaki disko kapanmış, geceleri uyuyamadıklarını söyleyerek şikayet etmişler, buna üzüldüm, şikayet edenlerin evinin yakında yıkılacağını diskonun yeniden açılacağını duyunca sevindim, sonra beni Ahmet abisiyle görüştümeye götürdü. Ahmet abisi (A.Kırkavak) kapıyı açınca ne söyleyeceğimi şaşırdım, uzaktan akraba, hısım olduğumuzu açıklayamazdım, akraba ilişkilerini adlandırmak konusunda çok zayıfım, oysa tüm zeka testlerinde akrabalık ilişkilerini bilmek ölçüt kabul edilir, demek ki yazıyı baştan beri okuyorsanız geri zekalı birinin yazısını okumuş sayılırsınız, belki de burda durup böyle birinin yazısını daha ne kadar okumayı sürdüreceğinizi düşünmelisiniz, işte böyle, A. Kırkavak'a kim olduğumu anlatamayınca sihirli sözcük sinemayı kullandım, sinema söylediğimi duyar duymaz A.Kırkavak beni içeri buyur etti, balkona oturduk, Ahmet Kırkavak bugüne dek dört kısa film yapmış, dört uzun metrajlı filmin senaryosunu yazmış, insan ilişkilerinden uzak bir çalışmaya, yoğunlaşmaya olanak verdiğinden senaryo yazımına ağırlık vermiş. Konuyu metin Erksan sinamasına getirmeye çalıştım, Metin Erksan'ın pek çok filmini görememiş, izlediklerini de televizyonda izlemiş bir talihsiz olarak A.K.'ye imrenerek, özenerek, kıskanarak bakmak durumundaydım, çünkü o Metin Erksan külliyatını izlemiş bir sinemacıydı. Metin Erksan'ın hâlâ günümüzden bir kaç adım önde duran dehasını karşılıklı övdük. Atilla Dorsay'ın içine düştüğü holivud hayranlığını (Holivud körlüğü) kitlelere benimsetme fırsatı bulmasını kınadık. A.K. kısa film ruhunu -imgeler dünyası şiirle yakınlığını- uygulamalarını anlatırken finans bulma güçlüğü yüzünden yarım kalan projelerden sözetti. "Ya kahraman gönüllüler ya para, ikisinden biri yoksa zor. Kısa video filmlerinin önü daha açık, olanakları çeşitli ve ucuz ama ben perdeden geçemem- dedi. Ben dedim o dedi sizler dediniz. Gündüz demediniz gece demediniz bizimle geldiniz. Biz de size sözlerimizden söyledik, kitaplarımızdan okuduk. Açıverince Hasan Malay'ın **Çağlar Boyu Kölelik** kitabını, üçüncü günün son sözünü söylemiş, bakalım ne söylemiş.

"Nedense, antik devir tarım yazarları daha çok köleleri yöneten **villcus** adı verilen kahyalarda bulunması gereken özellikler üzerinde uzun uzun dururlar. Kahyalar, köleler arasından seçilen yetenekli kişilerdir ve bunlar yukarıda Varro'nun (14) da öğütlediği gibi, evlenmek, çocuk sahibi olmak ve bir miktar para biriktirmek ayrıcalığına da sahip olabilmektedirler. kölelerin biriktirdiği bu paraya **peculium** adı verilmekte ve bu parayı ilerde özgürlüklerini satın almak üzere kullanabilmeydiler. Tabii, bu ayrıcalıklı konuma sahip olan kahyalar bunu yitirmemek uğruna efendilerinin çıkarları için canla başla çalışmaktaydılar"

(Dördüncü gün) Günümüzde işletme kitalarında öğretilen taktiklerin milattan önceki yüzyıllarda köle kahyalarına öğretilmiş. Köle kahyalığının eğitimi önemsenmiş üstünde durulmuş, aynı günümüzde işletmeci eğitiminin önemsenmesi ve liseli gençlerin işletmeci olmak için can atmaları -aynı kimi ayrıcalıklar, özgürlük umudu için köle kahyası olmaya çalışan köleler gibi-

Demek ki bin yıllar sonra, köle kahyalarını işletmeci ismiyle üstümüze salan efendilerimiz var. Bakın efendilerimiz birbirlerine nasıl öğütler veriyorlar; "seçeceğiniz kahyalar,

Dinsel bayramlara katılmalı

Kahya iyi çalışanları ödüllendirmelidir ki diğerleri de iyi çalışanlara özensinler.

Köleleri kargaşadan ve kendilerini ilgilendimeyen şeylerden uzak tutmak için işlerinde sıkı bir şekilde denetlemelidir.

Kendisinin efendiden daha akıllı olduğunu asla düşünmemelidir.

Efendisinin dostlarını kendi dostları olarak görmelidir.

Hiç kimseye tohum saman, arpa, şarap veya zeytinyağını ödünç olarak vermemelidir.

Ödünç alıp verdiği iki veya üç komşusu olmalıdır daha fazla değil! (15)

- Hastalığını bahane edip kaytarmaya çalışan birinin hemen revire götürülmesi gerekir. Çünkü işini seven birini bir iki gün kaytarmasına izin vermek onu zorla çalıştırıp gerçekten hastalanmasına neden ol-

maktan iyidir. (16)

- En iyi denetim yolu en değersiz insana bile işini iyi yaptığını ve daha iyi olması için daha neler yapması gerektiğini söylemek ve yöneticinin her zaman görev başında olduğu izlenimini vermektir."

Efendilerimiz genelde uslu, sözdinleyen köleleri tercih ediyorlar ama geçimsiz köleleri de gözden çıkarmıyorlar;

"Geçimsiz köleler daha akıllı olurlar ve bu bağcılıkta önemli bir niteliktir. Tarımın diğer kollarında çalışanların aksine, bu işi yapanların güvenilir kişiler olup olmadıkları da önemli değildir. Çalışanın kendi kendine karar verebilmesi önemlidir."

Sevgili filozofumuz Aristo diyor ki: "Eğer tercihimi belirtmem gerekirse, toprağın köleler tarafından işlenmesi gerekir. Ayrıca bunlar aynı kabile ya da ırka mensup olmamalıdırlar; çünkü böyle bir yapı onları verimli işçiler yapacağı gibi, tehlikeli ayaklanmalardan da uzak tutar."

İranlı şair Sadi, Bostan (1257) adlı eserinde aynı konuya değiniyor. "eskiden birbiriyle sıkı fıkı arkadaş kafadar olan iki kimseyi bir yere birlikte memur etme; çünkü nebilirsin ki, elele verirler; birisi hırsız olur, öteki perde tutar. Hırsızlar birbirlerinden korkar, çekinirlerse, aralarından kervan selametle geçer. (17)

Şimdi de biraz evlilik kurumunu karıştıralım ki kıvamını bulsun: "Evliliğin cinselliğe dayalı doğal bir ilişki olarak görülemeyeceği gerçeği, Morgan'dan bu yana aile kurumunu incelemeye yönelen sosyal antropologlar için, bir başlangıç ilkesi, bir tür "sıfır noktası" oldu. Aile kurumunun cinselliğe karşıt hiç değilse kodlanmış biçimler dışındaki tüm cinsel yönelimlere ket vuran bir yapı olması, onun evrensel yönlerinden biridir. Evlilik ilişkisi de 'toplumca belirlenen yasal bir ilişki' biçiminde tanımlana gelir. Bu tanım, evliliğin bir kadınla bir erkek arasında kişisel birliktelik ilişkisiyle karıştırılmaması gereğini, bir yöntemsel çerçeve olarak belirler.

Her türlü evlilik dışı birliktelik, bireyler arası düzleme ilişkin bir ilişki biçimidir ve toplum karşısında belirgin bir özerklik taşır. Evlilikse, her toplumda, yasal bir sözleşme olduğu ölçüde, bireyler arasında değil, toplumsal birimler arasında bir ilişkidir. Levi-Strauss'un deyişiyle, aileyi doğuran evlilikmiş gibi gözükse de, aslında evliliği doğuran aile, daha doğrusu ailelerdir.

Modern denen toplumlarda, eş seçimi olasılıklarının görece geniş olduğu söylenebilir. Görünürde, bireyler özgür bir seçimle eşleşirler. Ama bu seçimin tam bir özgürlüğe dayandığını ileri sürmek,. yalnıza daha karmaşık bir etkenler bütününce belirlendiğini yadsımak pek de kolay değil. Sınıf ya da statü ve daha birçok toplumsal etken aileler dolayımıyla eş seçimini yönlendirir. (17)

Demek ki bugün de eşimizi biz seçemiyoruz. Ama seçtiğimizi zannediyoruz. Aynı köleliğin geçmişte kalmış bir şey olduğunu zannettiğimiz gibi. Bu durumda işletmeciliğin utanç verici bir meslek olduğunu kabul etmeli. İşletmeciler aşağılanmalı ve suçlanmalı. Üniversite sınavlarına hazırlanan bir genç, işletme bölümüne girmek istediğini söylediğinde somut bir çirkinlikle karşılaşmanın verdiği sıkıntıyla yüzüne bakmalı, "köle kahyalığı ha! Ne rezalet!" söylemeliyiz.

Günümüzde, "İşletme düşünüyorum..." söyleyen genç öğrenciye "Güzel, geçerli meslek seçmişsin" deniyor... Yani bir köle başka bir köleye gidip "köle kahyası olmayı düşünüyorum" söylüyor, diğer köle de "Güzel, geçerli meslek seçmişsin" diyor. (Bugünlerde okuduğum için koşutluk kurduğum bir cümlede Macit Gökberk'den: "Bugün gerçi kölelik yok ama onun gizli biçimleri var." (18)

İşletmecilerin köle kahyalarına göre avantajlı olduğunu kabul etmeliyiz. Artık bilim de onların hizmetinde yönetim psikolojisi, sanayi psikolojisi, nasıl daha iyi motive olup, nasıl daha çok çalıştırılabileceğimizi araştırıyor. (Buraya Ömer Demir'in bilinç konuşmaz, uygarlık bilimi konuşturur sözleri yakışıyor.)

Yönetim nedir sorusunu şöyle yanıtlıyorlar; Sanatların en eskisi bilimlerin en yenisi olarak nitelenen yönetim bilimi, (20) Belki de haklılar köle kahyalığı sanat sayılabilir, yaratıcılığa pek gerek yok ama insan yönetiminde sezgı her zaman bır yere sahip, her ne kadar Romalı düşünürlerin ilkeleri Taylor'ın Bilimsel Yönetim Yaklaşımı'ndan daha az bilimsel değilse de o zamanlar bilim kavramı her kapıyı açabilen bir maymuncuğa (21) dönüşmemişti.

Artık konuyu Kuşadası'ndan İstanbul'a dönüş yolculuğuna getirip, bağlamanın zamanı geldi. Son paragrafa duygusal bir imge yerleştirdim mi tamam olur, okuyucular şurda başlıyor burda bitiyor ne güzel bir bütün diye rahatlarlar. Onlar rahatlayadursun, ben bilinç serbesti bir son paragrafı rahatlamayanlar için yazıvereyim.

Liseyi bitiren herkes, herhangi bir konuda herhangi birşey düşünüyorsa bunu kağıda dökebilmeli, herkes fikrini yazabilmeli, herkes yazar olmalı, okur sayısı ancak böyle artar, fikrini yazanlar diğer fikirleri de merak ederler, yazan kişi kavramların önemini farkeder, sözcük harcayarak konuşmayı bırakır.

17 Eylül 1992

1/ Ekmek Cengiz Gündoğdu, İnsancıl Yayınları, İst. 1992, 96 s.

2/ Bilim Felsefesi, Ömer Demir, Ağaç yayıncılık, Ağustos 1992, 118s.

3/ Yönteme Hayır, Paul Feyarabend, çev. Ahmet İnam, Ara Yayıncılık, 1989

4/ Özgür bir Toplumda Bilim, Paul K. Feyarabend, Ayrıntı yayınları

5/ Bilime Güvenmek Gerek, Nüzhet Dalfes, Cumhuriyet Gazetesi Bilim Teknik eki, 15 Şubat 1992 sayı 257

6/ Bi Bil Bill Bilim, Fatih Altınöz, Şizofrengl, sayı 1 Şubat 1992

7/ Eleştirmeden Önce, Hüseyin Cöntürk, Ankara, Ocak 1958, 110 s.

8/ Çağının Şairi, Hüseyin Cöntürk, a dergisi yayınları, Mayıs 1960, 84 s.

9/ Osmanlı Tokadı, Ali Fuat Bey, haz. Turgut Çeviker, Adam Yay. Kasım 1982

10/ Cadıların Günbatımı, Ahmet Güngören, Yol yayınları, Nisan 1988, 159s.

11/ Çağlar Boyu Kölelik, Doç. Dr. Hasan Malay, Gündoğan Yayınları, Ankara 90

12/ Aralık Gelini, Yön: Thaddeus O'sullivan, oyn: Donald McCann, Saskia Reeves, Ciaran Hinds, 1990

13/ Çorak Ülke'den T.S.Eliot, Binbirdirek Kitabevi, İngilizce ve Türkçe

14/ Varro (İÖ 116-27) üç ciltlik De

İNSANCIL FELSEFE SEMİNERLERİ ARALIK AYI PROGRAMI

Genel Danışman: **AFŞAR TİMUÇİN**

★

RABLAİS
Ayhan Ergün

12.12. 1992 Cumartesi Saat: 10.00

★

MONTAINE
Necmettin Borteçin

19.12. 1992, Cumartesi, Saat: 10.00

★

SHAKESPEARE
Sinan Öner

26.12.1992, Cumartesi, Saat: 10.00

Yer: İNSANCIL DERGİSİ
Molla Fenari Sok. Nadir Han. No: 40-42 Kat: 5 Cağaloğlu / İST.

Re Rustica çalışmasında kahyalarda aranması gereken nitelikleri anlatır Hasan Alay, a.g.e.

15/ Buraya kadar olan ögütler Cato'nun (İÖ 234-149) De Agrlcultura isimli tarım el kitabından Hasan Malay a.g.e.

16/ Bu ögüt Columella'nın yönetlcl eşlerine düşen görevlerl anlattığı bölümden diğer ikisi yine Columella'dan Hasan Malay a.g.e.

17/ Bostan ile Gülistan, Şirazlı Sadl, çev. Kilisli Rıfat Bilge, 519 s.

18/ Ahmet Güngören age.

19/ Felsefecilerle Söyleşiler, Arslan Kaynardağ, Elif yayınları, 1986

20/ İşletme Yöneticiliği, Yönetlcl Geliştirme Organizasyon ve Davranış Prof. Dr. Tamer Koçel, İst. Üniv. İşletme Fakültesi yayınları no: 205 Ist. 1989, 376 s.

21/ Maymuncuk- bilim Için Ömer Demir age.

22/ Son olarak yazının başlığı Atilla İlhan'ın Jezabel kan içlnde yatıyordu dizesine gönderilmeli

MARXİZM'İN BİLİMSEL NİTELİĞİ

Maurice CORNFORTH
Türkçesi: Mehmet TÜRDEŞ

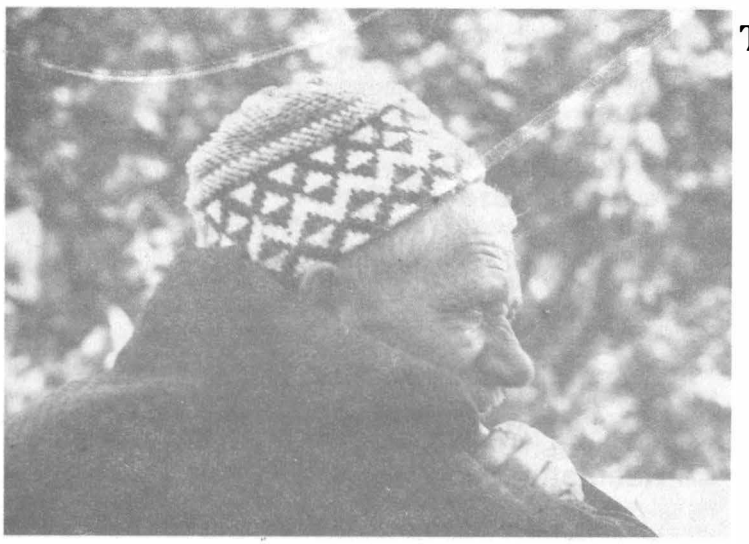

Gülay Yeşilöz

Dr. Popper'in yasaklamalar ve çürütmelerle ilgili öne sürdüğü görüşlerde, bilimsel kuramda **soyutlamaların ve genellemelerin** işlevleri görmezden geliniyor. "Temel" kuramın görevi, incelenen olgunun varoluşunun zorunlu ya da evrensel koşunu soyutlamak ve buna uygun genellemeleri çıkarabilmektir. Çok soyut ve genel böyle bir temel kuram, Dr. Popper'in "Bir kuram ne kadar çok yasaklarsa o kadar iyidir" ilkesine göre, onu tatmin etmez, etmemelidir, edememelidir. Gerçekten de Marxizm'i dövmek için ona bir sopa vermekten başka bir işe yaramayan böyle bir ilkeyi neden ortaya attığını anlamak çok güçtür. Ama bu "iyi" bir sopa değil ve onu kullanırken de Dr. Popper, antikomünizmin, yargılarını bulanıklaştırmasına izin veren çok ünlü ve kalabalık bir topluluğa katılmış oluyor.

Kısaca, Dr. Popper, Marx'ın toplum kuramına güçlendirilmiş dogmatizm derken, Marx'ın gerçek yöntemini tümüyle görmezden gelmiştir. Oysa Marx, toplum kuramının temellerini aynı başka bilimlerdeki başkalarının yaptığı gibi atmıştır. Bu Marx'ın söylediklerinden de açıkça ortaya çıkar. Göreceğimiz gibi, Marx'ın gerçek yöntemini bir yana bırakan Dr. Popper Marx'ın kuramının gerçekte her türlü sözde bilimsel şey ("tarihsellik" ve "gereklilik" gibi çamur atan sıfatlarla özetlediği) anlamına geldiğini söylüyor. Ama bunların Marx'ın bilimsel yönteminin ürünleri olması olanaksız ve zaten Marx da böyle şeyler söylemedi.

Marx'ın bilimsel yöntemini inceleyeceğine, Dr. Popper uzun uzun Marx'ın kuramının "başlangıcı" için Hegel'in felsefesinin üstünde duruyor. Hegel, düşüncelerin her şeyi açıkladığını kabul eden ve insan ilişkilerine idealist açıdan bakan bir düşünürdü. Ama düşüncelere asla yer vermeyen ve dolayısıyla insanlık tarihinin belirli bir "gelişme yasası" olmadığını savunmuş olanların ve hâlâ savunanların tersine Hegel, tarihsel gelişimin yasasını, düşüncelerin izlediği mantıkal yasadan kalkarak **gördü.** Hegel'in gelişimin yasasının bulunabilirliği görüşünden Marx'ın çok etkilendiği doğrudur -ama bu gelişim yasasının ne olduğuna ilişkin Hegel'in açıklamasından değil. Marx, Hegel'in idealizimini tümüyle reddetti ve bunun yerine deneysel bilimin iyi sınanmış yöntemleriyle bir gelişim yasasını ortaya koymaya çalıştı. O, bu çabayı "Hegel'i ayakları üstüne bastırmak" olarak adlandırdı. Bunun sonucu, tarihsel maddecilik kuramıydı.

Öte yandan, Dr. Popper'in ulaştığı sonuca göre, Marx Hegel'e hayran olduğu ve onun tarafından teşvik edildiği için kuramının başlangıcı Hegel'dir, dolayısıyla o da bilime Hegel'in kuramı kadar yabancı olmalıdır. Dr. Popper'e göre, Marxist kuram Hegel'den **çıktığı** için **zorunlu olarak** bilimsel değildir. Yeri gelmişken, ne gariptir ki böyle bir açıklama, bir şeyin, onun "özü"nün ne olduğunu çıkarmak için onun "kaynak"larıyla ilgili kuramlarla uğraşmanın yanlışlığını sergilemeye çok yer ayırmış bir kişiden çıkıyor.

4. MARXİZM MANTIKSAL ÇELİŞKİLERE İZİN VERİR Mİ?

Dr. Popper sürdürüyor: Marxizm'i "güçlendirilmiş bir dogmatizm" yapan, onun "diyalektiği" kullanmasıdır. Ona göre bu, bütünüyle bilimin karşısındadır. Marx'ın "maddeciliğine", "diyalektiğine" karşı çıktığı kadar karşı çıkmaz. "Kendimi maddeci olarak tanımlamasam da, eleştirilerim maddeciliğe yönelmemiştir" der. "Bu kuramdaki maddeci öğe, göreli olarak kolayca öyle bir yeniden biçimlendirilebilir ki, buna karşı ciddi itirazlarda bulunulamaz" ("Tahminler... 331-2"). Ama "şükürler olsun diya-

lektiğe... Marxizm, kendini yeterince esnek bir dogmatizm olarak kabul ettirdi, diyalektik yöntemi kullanarak daha fazla hücumdan kaçmayı başardı. Dolayısıyla benim güçlendirilmiş dogmatizm olarak adlandırdığım duruma geldi." ("Tahminler.. 334").

Dr. Popper, kendi güçlendirilmiş çürütme yöntemine sadık kalarak, "diyalektiğin" ne anlama geldiğini anlatıyor ve onu fevkalade aptalca bir şey anlamına sokuyor.

"Diyalektik... bir şeyin, daha özel olarak insan düşüncesinin, tez, antitez ve sentez denen diyalektik üçlüye göre geliştiğini öne süren bir kuramdır" ("Tahminler... 313").

Buna karşılık, Lenin'in ünlü kitabı **Halkın Dostları Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar'da** diyalektikle ilgili olarak söyledikleri yeniden anımsanmaya değer: "Engels'in diyalektik yöntemin üstüne yaptığı tanımı ve açıklamaları okuyan herhangi bir kişi, Hegelci üçlüden söz bile edilmediğini ve onun asıl anlamının, toplumsal evrimi, doğal-tarihsel bir gelişme süreci olarak ele alması olduğunu, görür... Marx ve Engels'in diyalektik yöntem dedikleri, sürekli gelişim içindeki bir canlı gibi ele alınan toplumun incelenmesinde, belli bir toplumsal oluşumu oluşturan üretim ilişkileri ile gelişimin ve işleyişin nesnel bir çözümlemesini içeren sosyolojinin bilimsel yönteminin aynısıdır".

Bununla uygun olarak Lenin şunu da söylemiştir: "Marxizm'de en gerekli olan şey, somut koşulların, somut olarak incelenmesidir" ve "gerçek diyalektik, bir sürecin kapsamlı, ayrıntılı çözümlemesidir."

Dr. Popper (muhtemelen Lenin'i değil ama) tabii Marx ve Engels'i okumuştur. Onları okuduktan sonra, söylediklerini kastetmedikleri sonucuna ulaşıyor ve onlar namına, söylediklerinin anlamını açıklamaya girişiyor. "Bir şey, özellikle de insan düşüncesi" her zaman "tez, antitez ve sentez" yoluyla gelişir diyen oldukça tutarsız bir "kuramı" onların üstüne yıktıktan sonra, bu iddia edilen kuramdan daha da anlamsız olan mantıksal sonuçlarını da onların üstüne yıkıyor.

Diyalektik kuramın "üçlemesi"ne göre, tez ve antitez birbiriyle "çelişiyor". Bu nedenle, Dr. Popper'e göre, diyalektikçiler "Dünyanın her yerinde olduğu için çelişkilerin önlenemeyeceğini belirtirler. Bu geleneksel mantıktaki çelişki yasası denen şeye karşı çıkmak anlamına gelir (ya da tam olarak çelişkilere izin vermeyen yasa). Bu yasa iki çelişen şeyin birlikte hiçbir zaman doğru olamayacağını ya da iki çelişkili açıklamanın saf mantıksal açıdan yanlış diye reddedilmesi gerektiğini belirtir" ("Tahminler.. 316"). Böylece Dr. Popper. diyalektiğin mantıksal olarak birbiriyle çelişen açıklamaları doğru kabul eden bir anlamsızlığa dayandığı, sonucuna ulaşır.

Bu gerçekten maskaralıktır. Ama bu maskaralığın dile getirilmesinden hiçbir zaman Marx sorumlu değildir. Buna benzer herhangi bir şeyi hiçbir zaman söylemedi. Tam tersine, (herhangi bir bilimsel araştırıcı gibi) sık sık bazı genellemelerin yanlış olduğunu çünkü olgulara ilişkin bazı doğrulanmış açıklamaların, onlarla çeliştiğini söylemiştir. Eğer mantıksal olarak "çelişkilere izin vermeyen" yasanın bir kenara atılabileceğini düşünseydi, hiç böyle sonuçlara ulaşır mıydı? Eğer mantıksal olarak çelişkili iki açıklamanın ikisi de doğruysa, o zaman bir genelleme, olaylar onunla çelişse de, daha da doğru olabilir. Bu durumda herkes istediğini söyleyebilir; gerçeğin ya da yanlışın sınanması yoktur ve Dr. Popper'in doğru olarak belirttiği gibi "Her türlü bilimsel çaba bir yana bırakılmalı; bu, bilimin tümüyle çöküşü anlamına gelir" ("Tahminler.. 317")

Dr. Popper'in, Marxizm'in üstüne yıktığı, doğru açıklamalardaki mantıksal çelişkilere izin verilebilir, anlamsız görüşüne, Alice'in Harikalar Diyarı'nda karşılaştığı tiplerin yaptığı gibi "çelişkiler" sözcüğüyle oynayarak ulaşılmıştır.

Eğer biri, belli bir insanı anlatmak için "o, bir çelişkiler yumağı" derse Çılgın Şapkacı March Hare ya da Dr. Popper'den başka hiç kimse bundan, o kişinin karakterinin doğru bir tanımı mantıksal olarak çelişkilidir sonucuna ulaşmaz. Benzer bir biçimde, Marx "kapitalizmin çelişkileri" konusunda yazmıştır. Bu, şuna işaret eder: Kapitalizm gelişirken "üretimin toplumsallaşması" ile "üretime özel kişilerce el konması"nın birlikteliği, belli gerginlikler ve dengesizlikler yaratır. Ama kapitalizm, toplumsallaşmış üretim ile bu üretime özel kişilerin el koymasını birleştirir demek ve bunların arasındaki ilişkiyi, dili yanlış kullanmadan, "çelişkili" olarak tanımlamak, mantıken çelişkili ya da tutarsız bir açıklama değildir; bu bütünüyle tutarlı, kanıtlanabilir ya da çürütülebilir, genel olgusal bir açıklamadır. Bu, Marx, Engels, Lenin ya da herhangi bir sorumlu Marxist'in diyalektik yöntemi kullanarak, belirli koşullarda ve süreçlerde görülen "çelişkileri" sınıflandırdıkları ve açığa çıkardıkları ve hatta bir mantıksal çelişkinin ipucunu içeren "somut koşulların, somut analizini" yapan ya da "bir sürecin kapsamlı ve ayrıntılı bir analizi"ni içeren, bir cümle değildir.

Marxizm'in anlamı mantıksal çelişkilere izin vermesidir, sonucuna ulaştıktan sonra Dr. Popper, zafer kazanmış bir tavırla son gösterisine geçiyor: Marxizm "güçlendirilmiş dogmatizm"dir. "Eğer kuramlarımızdaki çelişkilerin artık onları değiştirmeye neden olamayacağına işaret ederek çelişkileri sineye çekmeye hazırsak; başka bir deyişle, bütün eleştirilerin (ki bunlar çelişkilerimizi gösterir) anlamı kalmaz. Eleştiriler şöyle yanıtlanır: Neden olmasın ya da belki daha heyecanlı biri tarafından işte tam da böyle denir, yani bize göstərilen çelişkiler hoş karşılanır" ("Tahminler... 317"). Dolayısıyla, Marxizm'i çürütemezsiniz, çünkü Marxizm'e göre, çürütme ya da çelişki çürütülemez. Marx'ın "güçlendirilmiş dogmatizmi'nin bu açıklaması, tabii ki, Dr. Popper'in Marxizm'in nasıl çürütülmekten kaçtığına ilişkin öbür açıklamalarıyla uyumlu değildir. Ama boşverin! Onun güçlendirilmiş çürütmeleri hiçbir zaman yanlış olamaz, çünkü Marx ya da Marxistler ne derlerse desinler, o, her zaman söylenenleri anlamsızlaştırmak, bizim ne demek istediğimizi açıklamak için bir yol bulur.

AŞK'IN KÜLTÜR BOYUTU

Afşar TİMUÇİN

Aşık oldur kim kılur canın feda cananına
Meyl-i canan etmesin her kim ki kıymaz canına

Canını canana vermekdir kemali aşıkın
Vermeyen can itiraf etmek gerek noksanına

Aşk resmin aşık öğrenmek gerek pervaneden
Kim yanar gördükde şem'in ateş-i süzanına

Aşık derdinin devası kaabili derman değil
Terk-i can derler bu derdin muteber dermanına

Fuzuli, Leyla vü Mecnun

Aşkın tarihini yazanlar, aşkta temel belirleyici olan, zamanla değişmeyen, aşınmayan, dağılmayan bir şey bulacaklardır: eksiksiz adanmışlık. Bu adanmışlık ne iyiliktir ne özveridir, yalnızca kendini karşılıksız bırakıştır, karşılıksız veriştir. Fuzuli'nin canını vermek dediği şey işte bu adanmışlıktır, yoksa ölmek ya da kendini öldürmek değildir. Aşkın dışında mutlak adanmışlık yoktur, aşk yoksa kimse kendini karşılıksız vermez. Aşk sanılan aşk gibi görülen bağlaşmalarda da, açık ya da ölçülü biçimlerde bir takım karşılıklar düşünülür. Birbirine çok benzeyen iki şeyi, aşkla kahramanlığı bu yüzden birbirinden ayırmak gerekir. Kahramanı adanmış biri gibi düşünmek yanlış olur. Onu adanmışa benzeten gözüpekliğidir elbet. Kahramanca tutumları gerektirse de aşk kahramanlık değildir. Aşık da kahraman da gözükara görünürler. Kahraman her zaman hesaplıdır, yalnız aşık kendini yüzde yüz verebilir. Kendi dışındaki her şeyi hiçe sayan kendini veriş yalnız aşkta gerçekleşir.

Her kişi bir şey için, bir fikir ya da bir imge için kahramandır. Kahramanlık öntasarıları gerektirir. İyi bir kahraman iki ölçüp bir biçer. Aşıklık "rüsvalık"dır, aşık "rüsva-yi alem"dir. Gerçekçilik kahramanlığın izleğidir. Gerçeklik adına da, gerçeklik gibi görünen bir yanılsama adına da kahraman olunabilir. Kahraman aşkını da ayaklar altına alabilir, çizdiği yolda öylesine tutarlıdır o. Ayaklar altına alınan şey aşk olamaz, aşk gibi bir şey olabilir. Aşk kahramanlık ve erkeklik kaldırmaz. Kahraman kendisini olması gerekir diye düşündüğü bir şey adına öne sürmüştür. O çok zaman bir kurtarıcıdır ya da kurtarıcı taslağıdır. Kahramanlıkta bir önkoşul vardır yani. Aşkta önkoşul yoktur: aşkta insan kendinden çıkarılır ya da çıkmak zorunda kalır. Kahraman sürekli dışa döner. Aşık her zaman kendine dönüktür: onun dışa açılışı sevdiğine açılışıdır. Dolayısıyla aşık, deyim yerindeyse, coğrafyasız biridir. Kahraman bir harita başında, düşman askerlerinin yerini belirlerken, bir kıyı çizgisinden bir vadi çizgisine parmağını gezdirirken görülebilir.

Her durumda kendine egemen olmak isteyen, teslim olurken bile egemenlik hesapları yapan insanoğlu yalnız aşkta kendini sürüklenmeye bırakır. "Ben aşık oldum mu gözümü dört açarım" gibi sözler yalandır. Aşık olan gözünü dört açamaz, gözünü dört açabilen aşık değildir. Aşkta kendini sürüklenmeye bırakan insan aşkını korumak sözkonusu oldu mu yırtıcı olur. Her aşk toplumsal çerçevede bir başkaldırıdır, ancak aşkın içinde başkaldırı olmaz, başkaldırı aşkın sonunu getirir. Aşkta iki kutuptan birinin öbürü üzerindeki egemenliği aşkı bozar ve çürütür. Kahramanlık bir eğilimle, aşk baştan sona bir eğinimle belirgindir. Aşık da kahraman gibi bir savaşçıdır. Annesinin dizi dibinde aşk olmaz. "Can cevherine bedeldir evlad" der Fuzuli. Doğrudur. Ancak aşk yuvasızdır, yuvadan uçuştur. Aşkın barınakları kartal barınağı gibi yabansıdır. Aşk kendini koruma yolunda dıştan bir şey umamaz. Üçücü kişiler aşka zarar verir. Aşk dediğimiz şey üçüncü kişilere her zaman kapalıdır. O yabansılık içinde genel geçer değerlere karşı çıkılır. Aşk ahlakı genel ahlaka uymaz. Aşkın kendi ahlakı vardır. Yalanı yasallaştıran bir ahlaktır bu. Leyla annesine yalan söyler: **"Aşkın kılmazdı kimse yadın/ Ha senden işittim imdi adın."**

Her şey mutlak olacağına inanılan bir kavuşma, bir ruhsal ve bedensel örtüşme içindir. Aşk öbür yarısını aramak demektir. **"Bir birlne oldular beraber"** diye anlatır Fuzuli bunu. Bu, birbirinde erimektir. Ben'in yokedilmesi ya da geriye çekilmesi diyebiliriz buna. Bu yüzden gerçek anlamda aşk yaşayan kişi bir tür hipnotizma durumunda duyacaktır kendini, "ne yapabilirim, elimde değil" diyecektir. Aşkın bir belirtisi ben'in erimesiyse bir belirtisi de ussallığın geriye çekilmesidir. Denilebi-

lir ki ussallığın bittiği yerde aşk başlar. **"Ben akldan Isterem delalet/ aklım bana gösterir dalalet"** der aşık. Aşkta büyük adam ussallığının yerini, çözümleyici, ayrıştırıcı, düzenleyici ussallığın yerini çocuksu bir usallık almıştır. Aşka düşen kişi, gene Fuzuli'nin deyişiyle **"İsa gibi tıflıkda kâmil"** olan kişidir. O yüzden her aşığı "mazur" saymamız doğru olur. Ondan usunu iyi kullanmasını beklemek aşktan vazgeçmesini istemekle eşanlamlıdır. Hiçbir aşık bu anlamda tutarlı olmayı düşünmeyecektir.

Buradaki başkaldırı aşkın önüne çıkacak bir engelin yoksanmasıdır. Engeller büyük olabilir, ne var ki koşullu aşk olmaz. Engel çoksa, dayısı belalıysa, annesi öfkeliyse ben bu işten vazgeçiyorum, diyemez aşık. Aşk her engeli aşar, en azından aşmaya girişir, uyamadığı dünyayı kendine uydurmaya çalışır. Bu atılımının bir felaketle sonuçlanacağını bilse de yapar bunu. O yüzden yaşamın hiçbir şeyinde aşkta olduğu kadar büyük risk yoktur. Engellerin çokluğu aşkı sarsmaz, tersine kamçılar. Zaten aşk engellerle vardır, engeller olmadığı zaman aşk da olmayacaktır. Aşığı düşçü kılan, onu sanatın inceliklerine yaklaştıran da bu engellerdir. **"Mevla destur verse bir top gül olsam/Sokulsam zülfünün aralarına"** der Karacaoğlan. Ancak düşle bir yere varılamayacağından aşık kendi işini kendi görecektir. Ne yapacaktır? Sezgileri neyi söylerse onu. Aşkın çıktığı yer bellidir, varacağı yer belli değildir. Ancak her zaman **ya ölüm ya sevgili** gibi bir kesinlik vardır. Vazgeçmek diye bir şey zaten yoktur. **"Kötüler sandı ki ben yardan geçtim/Ölmeyince çeker miyim elimi?"** der karacaoğlan.

Böyle olmakla aşk, sonuçlarına ilgisiz olunan, sonuçları önceden tasarlanamayan şeydir. Sonuçlarına göre eylem aşkta sözkonusu olamaz, böyle bir şey aşkta ancak dolandırıcılık anlamına gelebilir, dolayısıyla aşkla bir ilgisi yoktur. Gerçek kurnazlar ya da gerçek zavallılar aşkta bile kurnazlık yolunu seçerek aşkın önüyle sonunu denk getirmeye çalışabilirler. Böyle bir hesaplılık aşkın kapısından girmez, aşka değil de ticarete yakışır. Aşk gibi görünen ticari ilişkiler vardır. Aşkı göze alanlar en dramatik sonuçları göze almışlardır. Aşk için en dramatik sonuç, aşkın şu ya da bu biçimde bitişidir, yüceltilmiş bir kimsenin azçok herhangi biri durumuna gelmesidir, O da zaten ölüm gibi bir şeydir, Karacaoğlan'a **"Kadir Mevla'm ihsan eyle ölümü"** dedirten şeydir. Aşkın çıktığı yollardan biridir ölüm. Aşkın sağlıksız biçimlerinde intiharlar ve hatta öldürmeler sözkonusu olabilir. Bu bitişi önceden düşünmüş olmasalar da ona katlanmakla yükümlüdürler.

Aşkta aşağılanmaya kadar varan bir katlanma eğilimi ortaya çıkar. Kahraman aşağılanmayı göze alamaz, tersine en küçük bir aşağılanma karşısında başkaldırır. Gerçek kahramanın kılını kıpırdatmadan ölüme gidişi bir başkaldırı biçimidir. Ölmeyi bilmek kahrmanlığın gereklerindendir, ölüme meydan okumak kahramanlığın yakışığıdır. Başkaldırıyı göze alamayan zaten kahraman değildir. Abelardus aşıktır ama kahraman değildir: iğdiş edilmeyi düşünmemiştir, iğdiş edildiğinde bunu sineye çeker. Werther de kahraman değildir, bir kahraman gibi değil bir aşık gibi ölür, Adolphe'e gelince, o gerçekten aşık değildir, "Bu aşk tüm mutsuzluğumun nedeni değil miydi?" diyecek kadar aptaldır, babasıyla sevgilisi arasında kalıp babasının çizdiği yolu benimseyecek kadar zavallıdır. Herkes kendisi olarak kahramandır ve kendine karşın aşıktır. Kahraman kendi serüvenini kendi kurar. Aşkın serüveni aşkın çaresizlikle belirgin edimlerinde ortaya çıkar. Aşkta öncesel bir serüven taslağı ya da eğilimi yoktur. Aşık zorunlu serüvencidir, elinde olmadan serüvencidir. Kahramanlık göze alınır, aşk başa gelir... Gene de aşka yatkın olmak ya da olmamak diye bir şey vardır. Fuzuli buna "aşıklık istidadı" der. Kahraman bozguna uğrayabilir, hatta önce kendi içinde bozguna uğrayabilir. Aşkta umut kırıklığı vardır ama bozgun yoktur. Kısacası aşkın yasasıyla kahramanlığın yasası uyuşmaz. Binlerce kişiyi titreten bir kahraman bir kadının karşısında hüngür hüngür ağlayabilir. Aşıktan birilerini titretmesini bekleyemezsiniz. Aşk bu anlamda daha baştan yeniktir.

Aşkta kendini ortadan silme ve başkasını yüceltme vardır. Mecnun kendisine arka çıkıp Leyla'nın kabilesine saldıran beyin yenilmesi için dua eder. Böylesine büyük bir çelişki ancak aşkın mantığında geçerli olabilir. **Leyla ile Mecnun'da** şu satırları okuruz: **"Bir kimse dedi ki ey slyeh-ruz/Hasmını diler mi kimse firuz/Biz can kıluruz yolunda pamal/Sen düşman içün kılursun ikbal/Akla bu iş eylemez delalet/Ger akıl isen nedir bu halet/Mecnun dedi ben feda-yı yarım/Vaslına anın ümid-varım/Çün dost sipahıdır eden ceng/Düşman ile hoş değildir aheng/(..) Müşkül işe olmuşum giriftar/Ağyarım yar ü yarim ağyar/Ger katlime çekse yar şemşir/Yok bende rızadan özge tedbir..."**

Böylece kahramanlıkta ben, aşkta başkası önemlidir. Böylece aşkta her zaman ben'in yerini başkası alır, ben'in egemenliği başkasına bırakılır. Bu yüzden aşka kendi olmaktan çıkış da diyebiliriz. Bu çıkış ahlakın yasalarını hiçe sayarken insanı toplumsal değerler çerçevesinde gülünç düşürebilir.

Gide en genel çerçevede yaşamın sağlıklılığı için bu kaçışı önerir ve ahlaksızcılık çerçevesinde bu kaçışın kuramanı oluşturur. **"Kitabım sana çıkmak arzusu versin isterdim. Çıkmak, neden olursa olsun, kentinden, odandan, allenden, düşüncenden."** Yaşamın hazcı verimliliği ancak bu çıkışla sağlanabilir. **"Senin için hiçbir şey allenden, odandan, geçmişinden daha tehlikeli değil."** Böyle der Gide. O zaman bütün çemberleri kırmak gerekir: "Nathanael, kendinde tüm kitapları yakmalısın." Yaşamak için günahı ve ayıbı aşmak gerekir. Ahlaksızcılık bir ahlaksızlık önerisi değildir, bir kendince ahlaklılık, bir özgürlük ahlakı önerisidir. Zaten insan çok zaman elinde olmayarak ahlakın katıkuralları dışına çıkmıyor mu? Ahlakın kurallarıyla insan ruhsallığı arasında köklü uyarsızlıklar

vardır. Hiçbir başkaldırıda gözü olmayan Charles Bovary karısına olan aşkının getirdiği sürüklenmeler içinde kendini rezil etmiş değil midir? Charles, ahlak kurallarını titretecek biçimde duygusallıklara düşer, karısının sevgilisini ondan bir anı gibi görür neredeyse: **"Bir gün tek serveti olan atını satmak için Argueil pazarına gittiğinde Rodolphe'la karşılaştı. Birbirlerini görünce sarardılar. Rodolphe yalnızca kartını yollamıştı, bir iki şey geveledi ağzında, özür diledi, sonra yüreklendi, hatta (hava pek sıcaktı, ağustostu) onu bir bira içmeye çağıracak kadar küstahlandı. Masaya dirseklerini dayamıştı, konuşurken yaprak sigarasını çiğniyordu. Charles da karısının sevmiş olduğu bu insanın karşısında düşlere dalıp gidiyordu. Onda karısından bir şeyler bulur gibiydi. Bir kendinden geçişti bu. Bu adamın yerinde olmayı ne çok isterdi."**

Charles Bovary için dünyadan göçüp gitmiş olan sevgili karısıyla ilgili her şey değerlidir, dolayısıyla onun sevgilisi de değerlidir. Kahramanca bir tutum değildir bu, kahramanca olmadığı gibi genel ahlak ölçüleri içinde aşağılık bir tutumdur. Ancak burada, dediğimiz gibi, genel ahlak ölçüleri insan ruhsallığının doğa yasalarına benzeyen ya da doğa yasalarının bir parçası olan yasalarıyla çelişmektedir. Genel ahlak ölçüleri içinde başkası elbette değerlidir, ne var ki bu değerlilik insan ilişkilerinin temel toplumsal düzeniyle koşullanmış durumdadır. Aşkta genel ahlak ölçülerine ters gelecek yüceltmeler vardır: sevdiğimiz insan her durumda yüce bir varlıktır, sanki insandan başka bir şeydir, onunla ilgili şeyler de onunla ilgili olmakla bir yüceliğe katılırlar. Sevdiğimizin yalnızca saçları, elleri, ayakları değil, çorapları, gömleği, çantası da üst bir değerdedir. Hatta onun sevgilisi ya da eski sevgilisi, hatta onun huysuz babası ve serseri kardeşi de özel bir önem kazanmış gibidir. Bu yüzden Charles Bovary'nin Rodolphe'e yakınlığı yadırganmaz, en azından yadırganmamalıdır, yadırgansa da gerçektir. Sevgiliyle ilgili her şeyin özel bir anlamı vardır. Kahramanlık karşıtlıklarda gelişir, aşkta örtüşme ya da karşılıklı onaylama sözkonusudur. Bu yüzden seven sevdiğine benzemek, hatta sevdiğine dönüşmek ister. Seven erkek sevgilisinin geceliğiyle, seven kadın sevgilisinin pijamasıyla yatmak isteyebilir, bu istek sapıklıklarla ilgili değildir.

Aşık kendini küçültür, kahramansa büyüklüklerin peşindedir. Kahraman benzersizdir, benzersiz olmak ister, benzersizliğini ortaya koyabilmek için acımasız da olabilir. Kendi dışındaki her şey Machiavelli'ci anlamda bir araçtır onun için. Kahraman her zaman haklı olduğuna inanır, doğru yanlış bir hakkın peşindedir. Aşığın böyle bir sorunu yoktur, çünkü aşkın hukuku yoktur. Aşkta haklılık olmadığı gibi çok zaman uyarlılık da yoktur, her şeyden önce kahramanlıkta olduğu gibi belli bir fikrin gerçekleşmesi diye bir şey de yoktur. Öte yandan uyarsızlık aşkın varoluş nedeni olarak göze çarpar, en azından varoluş nedenlerinden biri ya da başlıcası olarak görünür. Zengin kızla fakir oğlan ya da padişahın kızıyla yoksul çoban karşıtlığı bu yüzden şematik de olsa anlamlıdır, ancak tek başına açıklayıcı değildir. Aşkta bir uyarsızlık şeması her zaman vardır ve çok zaman aşkın şeytani yaratıcı gücü, etkin nedeni gibi durur.

Aşkla kahramanlık serüven duygusunda birbirlerine yaklaşırlar. Kahraman özellikle serüveni yaratan adamdır, aşıksa bir serüvene sürüklenmiştir. Kahramanlıkta serüven yüceltmeye, aşkta serüven alçaltmaya eğilimlidir. Kahraman serüvenleriyle övünür, aşık böyle bir şey yapmaz, yapamaz. Don Juan bir aşık değil düz bir serüvencidir, o da kendi özelliğince kahramandır, bir fikir uğrana olmasa bile bir imge uğruna kahramandır, bu imge uğruna yaşamını tehlikelere atar. Don Juan hafif bir kahramandır, hafifliklerin insanıdır, olgunlukla donjuanlık bağdaşmaz. Olgun insan titiz seçimleriyle belirgindir, Don Juan seçim yapmaz ya da kendindeki bir takım eğilimlere göre kabataslak seçimler yapar. Onun seçimi biraz da rastlantıyla belirgindir, onu değil de öbürünü seçmiş olmakla belirgindir. Olgun insan, kendindeki bir insan örneğine göre seçer, bu yüzden belli bir kadın tipine yönelir. Onun için en güzeli tek bir kadınla bir ömür geçirmektir. Sevme yeteneğinden yoksun olan Don Juan için belli bir kadın tipi yoktur. Ayrıca Don Juan'da kadınsı bir takım özellikler var gibidir. Kadın ruhundan o kadar iyi anlaması da bunun bir kanıtıdır sanki. Don Juan tam anlamında bir serüvencidir, bir kadından alacağını aldı mı bir başka kadını elde etmek üzere yola düşer. Onun dur durak bilmez göçkünçü ruhu zaten bir yerde bir kadınla kalmaya uygun değildir. Don Juan'ın atı her zaman hazırdır. Don Juan, ayrıca, her zaman serüvenleriyle övünen bir serüvencidir, gezip gördüğü yerleri çekinmeden anlatan bir gezgin gibidir, falanca kadınla neler yaptığını bir topluluk önünde rahat rahat anlatabilir. Eğri büğrü bir çizgi boyunca ilerler, izini kaybettirir. Çevresinde bir sevgililer topluluğu oluşturmak gibi bir eğilimin çok ötesinde kadınları tespih tanaleri gibi ardarda dizmektedir. Bu kabasaba yönelimi içinde donjuanlık, G.Maranon'un belirttiği gibi, bir Machiavelli'ciliktir. Don Juan'ın izlediği şey kadından çok bir elde etmek doyumudur. Kadın ona bir doymuşluk duygusunu **bir kere daha** yaşatacak tek araçtır. O yüzden işin içinde Machiavelli'cilik vardır: Don Juan'da amaç her zaman araçları yasallaştırır. Kadın Don Juan'a doygunluk duygusu verirken yeni bir açlığı da esinler. İşini bitirince pılıyı pırtıyı toplayıp kaçması gerekir. Kaçıyor olması onun korkaklığını göstermez. Kaçış bu oyunun kuralıdır, bir savaş taktiğidir, bir heyecan etkenidir. Don Juan için kadın değil heyecan önemlidir neredeyse. Kadın elde edilebilir bir şey olmaktan çıktı mı Don Juan da Don Juan olmaktan çıkar.

Don Juan'ın yüce olanla işi yoktur, dolayısıyla aşkla bir ilişkisi yoktur. Aşkta her zaman yücelik duygusu belirleyicidir. Yüce olan eşsiz olandır çünkü: birini yüceltmeden ona aşık olamayız. Besbelli, Gide'in pek güzel belirlediği gibi, önem baktığımız şeyde değil bakışımızda olacaktır. Baktığımız şeyin önemsiz olduğu anlamına gelmez bu. Aşık

olabilen kişi her şeyden önce insan değeri bilen kişidir. Ne var ki aşkta yücelik duygusu öznenin yaratıcı etkinliğinde belirir. Ne olursa olsun, aşk yüceyi gereksinir. Bir başkasının, örneğin Don Juan'ın kolayca örseleyebileceği, örseleyebildiği bir varlık sizin için kılına dokunulmaması gereken yüce bir varlık olur. Aşk deneyi mantıksal nedenleri her zaman güçlü olmayan bir yüceltme deneyidir. Aşkta insan aşılır, aşıldığını bütün boyutlarıyla duymak ister, bu istek aşağılanma isteğine kadar varabilen bir istek olabilir. Onda mutasavvıfın "melamet" dediği şey vardır. Aşık kınanmaktan korkmayan insandır. Ne kadar olgun olursa olsun, sevdiğinin yüceliği karşısında kendisini gölgelenmiş, hatta silinmiş duyar. Ayrıca, aşkın duyurduğu yücelik duygusu içinde olgunlaşırken ne kadar güçsüz olduğunu bir daha bir daha sezecektir. Aşk insanı bilgeleştirir, bu bilgelik içinde insan kendi güçlülüğü kadar kendi sınırlılığını da pek güzel görecektir. Tasavvufta gerçeğe giden yolun son aşaması olan "melamet" aşkın duyurduğu en belirgin duygudur.

Aşkta aşma ancak aşılma koşuluna bağlıdır. Aşktaki aşılma ve aşma deney alman estetikçilerinin ortaya koyduğu Einfühlung kavramındaki aşılma ve aşma deneyine çok benzer. Einfühlung dünyaya içten bir yönelişi duyurur. Dünyaya iki türlü yöneliş vardır, biri yararcı öbürü içten. Birinci yöneliş en genel yöneliştir. İnsanlar genellikle dünyaya bir çıkarcı olarak yönelirler, onların dünyayla ilişkisi çok zaman bir çıkar ilişkisidir. İkinci yöneliş aşkla ve sanatla ilgilidir. **"Yararcı algı dünyayı bilmez, dünyayı ancak onu bozan bir bakış açısıyla algılar. Dünyayla ilişkiye girmek için dünyayı canlandırmak gerekir."** Böyle der Henri Delacroix. Kant sonrası duygucu alman düşünürlerinin ortaya attığı Einfühlung kavrayışı estetik yaşamı tümüyle ya da kökten açıklamaya yetmese de dış dünyaya yönelişin içtenlikli bir biçimini ortaya koyarken sanat için ya da estetik için zorunlu bir tutumu açıklar. Einfühlung ya da duygudaşlık alman duygucularının sandığı gibi her şey değildir ama önemli bir şeydir. Yararcı algıyla sanata da aşka da yönelemeyiz. Her ikisi her şeyden önce özel bir bakış, dönüştüren bir bakış ister. Aşkın tıpkı sanat gibi bir kültür ortamı olması buradan gelir. Sanatta da aşkta da dışa sevinç dolu ve yürekli bir bağlanış her zaman gereklidir. Henri Delacroix'nın "dünyayı canlandırmak" dediği şey ancak şeylerle canlı bir dokunuşmada ortaya çıkabilir. Lipps, duygudaşlıkta özneyle nesnenin, benle ben olmayanın kavuştuğunu ve özdeşleştiğini söylüyordu. Volkelt estetik duygudaşlığı **şeylerle tam bir içtenlikli ilişki, şeylere sonuna kadar girmek** olarak anlar ve basit duygudaşlığın şeylerin yüzeyinde kaldığını düşünür. Fichte sanatta öznenin nesneleri ruhun yaratıları olarak gördüğünü, o zaman ben'in hem özne hem nesne olduğunu söyler.

Einfühlung önce bir aşılma, sonra bir aşma, daha sonra bir örtüşme ya da bütünleşme deneyidir. Estetik Einfühlung'da olduğu gibi aşkta da aşmak için aşılmak gerekir. Yüce karşısındaki duygumuz istesek istemez bir aşılma duygusudur. Bizim düzeyimizdeki bir şeye yüce gözüyle bakabilir miyiz? Ancak yücenin peşinde olmak da bir yüceliktir. "Melamet" küçülmekse, bir küçüklük adına değil bir yücelik adına küçülmektir. Bir küçüklük adına da küçülebiliriz: kumarbaz bir küçüğün peşindeki küçüktür. Einfühlung'da ilk duygu aşılmışlık duygusudur, burada küçülme bir yüceye göre olur. Küçülmekten kurtulmanın tek koşulu o yücenin düzeyine çıkmaya çalışmaktır. Einfühlung'da özne bir eğinimle dışa çıkar, kendi dışındaki bir şeye ulaşır. Öznenin nesneye girmesidir bu ve nesnenin özneyi ele geçirmesidir. Çünkü estetikte tüm ruhsal etkinlik önünde sonunda kavramsal bir apaçıklığa kavuşmak durumundadır. Oysa duygudaşlıkta duygusal bir bütünleşme kavramsal bir tartışmayı önleyecek biçimde gelişir. Estetik deney önce bir tartışma deneyidir, onda yalnızca örtüşme ya da bütünleşme sözkonusu olamaz. Estetik deney bir kavuşma deneyi olduğu kadar bir ayıklama deneyidir. Ayıklama da sürekli tartışmayla sağlanacaktır. Oysa aşkta kavramsal hesaplaşma duygusal bütünleşmenin altında kalır. Estetiği yüzde yüz duygu alışverişine indirgeyemeyiz, oysa aşkın düşünselliği daha çok duygunun düşünselliğidir. Estetik özellikle bir bilgi sorunu ortaya koyar, bilgide tartışma zorunludur, tartışmanın girdiği yerde Einfühlung solar gider.

Einfühlung'cuların özne-nesne bütünleşmesi olarak gördüğü, bizim öznenin nesneyle buluşması olarak belirlediğimiz edim, ben'in kendi dışına çıkıp bir başka şeye yönelmesi edimi ancak heyecan içinde gerçekleşir. Heyecan sanatta da aşkta da belirleyici duygudur. Sanatta heyecan özgür yönelimi engellemez, ona zaman zaman güçlük çıkarsa da. Tersine, sanatsal yaratıdaki özgürlük deneyi heyecanla canlanır ve güçlenir. Sanatta heyecanlarla sarılmış bir bilinç, duygu ve düşünce bütünlüğünde her şeyi sonuna kadar tartışacak olan bir yeninin temellerini atar. Aşk deneyi çelişkilidir. O yalnızca bir özgürlük deneyi değil aynı zamanda bir bağımlılanma, hatta bir tutsaklık deneyidir. Bu deneyde insan kanatlandığını da dibe doğru çekildiğini de duyar. Aşk'ın yüce'si bazen özneyi yerden yere vurmaya eğilimlidir. Sanatta özne-nesne buluşması çeşitli durumlarda bir sürüklenme özelliği de gösterse bilinçlilikte gerçekleşir. Onda öznellik nesenllikle dengelenir her zaman. Aşkta nesnellik payı çok azdır, yok gibidir. Sanatta bir nesne nesneler arasında ilgimizi çektiği zaman güzelleşebilmek için özenelliğimizin özelliklerini gereksinir, ama o her zaman nesnelliğini korumak koşuluyla bu serüvene girmiştir. Resmini yapmaya kalktığımız deniz kıyısı kendisi olarak boşuna seçilmiş değildir. O basit bir olasılıktan çok daha başka bir şeydir. Aşkta öznellik nesnelliği baskı altına alır. O yüzden onda ne güzellik ne deha önemlidir. **"Moliere dahiydi, Christian güzeldi, ben ortada kaldım"** der Cyrano de Bergerac. Bu onun kuruntusudur. Aşkta özne ben-olmayan'ı ya da eşini tam bir öznellik içinde belirler. Dehanın ve güzelliğin çekiciliği aşkta yüceyi oluştur-

maya yetmez, belki bir yardımcı etken olabilir.

Aşktaki kölelik gönüllü köleliktir. Sanatçı daha da güzelleştirmek için seçtiği nesneye tutsak düşmez, onun nesnelliğini de, onun nesnelliği karşısında kendi öznelliğini de özenle korur, giderek ikisinden bir bütün oluşturur. Sanatta Eros yoktur, Dionysos ve Apollon yani iki karşıt ilke vardır. Sanatta yalnızca akıllı uslu Apollon'un varlığı yeterli değildir, çılgın Dionysos'un da işe karışması gerekecektir. Eros ve Dionysos'dur ve Apollon'dur. Onun her zaman inceliksiz yanları vardır. Yüceyle karşı karşıya kalma duygusu yüceye egemen olma ya da yüceye ulaşma duygusuyla birleşince Eros'un kabasabalıkları dışavurur. Aşkta yüceye yöneliş, kendini bırakışla birlikte üstün gelme istemini içerir. Aşılmanın aşmayla dengelenmesidir bu. Aşkta insan sürüklenir ve sürükler. Sürükleme de sürüklenme de sadizmin ve mazohizmin sınırlarından girmeyen insani bir tutarlılıkta gerçekleşir, en azından sağlıklı aşkta bu böyledir. Sadizm de mazohizm de aşk için çoktur: aşkın insani temeli kendini bırakışta da elde etme isteğinde de belli bir inceliklilği gerektirir. Agape sık sık Eros'un önüne çıkar. Aşk kendisine ters düşen duygular içinde aşk olmaktan çıkacak, bir yıkılma ya da yıkma ortamına dönüşecektir. Aşk en sorunlu koşullarda bile koruyucu özelliklerini yitirmez: Agape her zaman uyanıktır. Seven sevdiğini sakınır, aşkta bir sevecenlik boyutu kesilmeden sürer. Bu yüzden aşk çözümleyicidir, gerçek anlamda kabasabalık da ilgisizlik de aşkın sönmeye başladığı yerde ortaya çıkar. Aşkta ne tam bir başeğiş ne tam bir egemenlik sözkonusudur. Egemenlik aşkın kendisinindir. Kendi dışında hemen her duyguya yabancı olan ya da her duyguyu kendi duygusallığının süzgecinden geçiren, onu kendi renklerine boyayan aşk korku gibi, kuşku gibi, aldırmazlık gibi duygularla sıkıntıya uğrar, bunalıma düşer.

Aşkın ölümü her zaman kendi dışındaki bir şeylerden, en başta da kurumlaşma gibi, toplumsallaşma gibi, yasallaşma gibi eğilimlerden doğar. Aşk özeldir, bu yüzden evcilleştiği ve kurumlaştığı zaman, yırtıcı özelliklerini yitirip yüze indiği, toplumsallaştığı zaman erimeye başlar, ödün verdiği yerde artık aşk değildir. Bu bakımdan o tam bir yabansıdır. Aşkın toplumsal uyuşumu onun sonu olur, bu son çok zaman bir zafer gibi görünse de. Aşk her zaman çok güzel bir birliktelikle, çok hoş bir "yuva kurma"yla bitebilir. O durumda aşkın varoluş nedeni kalmamıştır. Nikah çağrılarının garip özellikleri bu bitişin acıklı bir görünümünü safça ve sessizce çizer. Aşkta her zaman toplumdışı bir şeyler vardır, o bu yüzden her durumda bir başkaldırı özelliği gösterir. Aşkın sağlığı onun toplumsal uyumsuzluğunda güvencededir. Evcilleşmiş aşk aşk değildir, aşktan başka bir şeydir. Bir zaman çok basit ama çok özel nesnelerde, bir deniz kabuğunda, bir demet gülde, sevinç dolu bir bakışta, bir birlikte yürüyüşte, özverili bir çıkıp gelmede kendini gösteren duygusallık gün gelir daha pahalı ve daha önemli şeylerde kendini erimeye bırakır. Toplumsal ve iktisadi bir güvence ortamında türü sürdürme içgüdüsü aşkın gücünü kırar ve onu belki de en güçlü göründüğü zamanda silip süpürüverir. Artık o çok küçük ve çok güzel nesnelerin yerinde çok başka şeyler vardır: nurtopu gibi iki evlat, bir ev, bir araba, pay senetleri, besili iki öküz, çok anlayışlı bir kayınbaba, üç kapılı buzdolabı, müzik seti...

Sanat perdede, tuvalde, kağıtta dışlaşırken aşk anlatımını bedende bulur. Bedende dışlaşan şey sanatta olduğu gibi bir duygu-düşünce bileşimidir. Aşkın dili sanatın dili gibi simgeseldir. Bir bakıma yaşam simgeseldir. Baudelaire şöyle der bir şiirinde: **"Bir tapınaktır Doğa, canlı sütunlarından/Belli belirsiz sesler duyulur ara sıra;/İnsan orada geçer tanıdık bakışlarla/Kendini gözetleyen simge ormanlarından"** (çev: Ahmet Necdet). Aşkta konuşmadan da anlatabilirsiniz. Müzik de konuşmaz ama anlatır, hatta en ince anlamları anlatır. Aşk da sanat da simgelerle açınlanan davranışlarla oluşur. Aşıklar arasında giderek ortak ve çok özel bir davranış dili oluşacaktır. Bu dil bedenin dilidir, konuşmaz ama söyler. Konuştuğu zaman ya da kendi simgesel özellikleri dışında konuştuğu zaman belki de saçmalayacaktır. "Seni seviyorum" sözü kaba bir işarettir. Aşkın da sanat gibi bir estetiği vardır, özel özelliklerle kurulmuş bir estetiktir bu. Aşkın estetiği her şeyden önce plastiktir, beden-ruh bütününde cisimleşir. Aşkın diyalektiği duyguyu ve düşünceyi bir bütünde bir araya getirecek biçimde estetiktir. Aşkta bedendışı anlam yoktur, söz bile bedenin zemininde, bedenin ördüğü anlam bütününde kendini gösterir. Aşkta benim bedenim tüm olanaklarıyla dışa açılır ve bir ben, olmayan'la bütünleşmeye, onu ben kılarcasına onunla bütünleşmeye açılır. Aşkta başkasının varlığını, onun ve benim bedenlerimizden giderek keşfe çıkarım. Cinsellikle özel olarak duyarlı bölgeler vardır, aşkta ayrılmış bölge yoktur, onda beden bir yapılıdır. Cinsellikte duygusal haz birinci planda belirginken aşkta tıpkı sanatta olduğu gibi bir duyum-duygu-düşünce çizgisi belirleyicidir. Karpuz yemek yalnızca "hoş"dur, ama bir karpuz resmine dalıp gitmek aşk gibi bir şeydir. Aşkta duyum duygusallıktan geçerek düşünselliğe açılır. Aşkın yoğun bir kültür ortamı olması buradan gelir. Bu yüzden aşk olgusu bir bilinç olgusudur. Sanatı sanat yapan da aşkı aşk yapan özgül özelliklerdir. Aşk özgündür çünkü bilinç tüm ortak özellikleriyle birlikte özgündür. Aşkta ortak bilinç yok denilecek kadar az etkindir, asıl etkinlik ayrı bilinçtedir, bilinci özgün kılan özelliklerdedir. Bu yüzden hiçbir resim bir başka resme benzemediği gibi hiçbir aşk da bir başka aşka benzemez.

İnsan aşkta birbirini bedende ve bedenle tanır. İnsan bedeninde insan olmanın tüm anlamları açımlanabilir. Anlam bedende yuvasını ve iletilme olanaklarını bulur, yetkin simgelerine kavuşur. Beden iletkendir: anlamları özgün biçimler altında iletir. Bir tablonun simgeleri gibi bir bedenin simgeleri de yoğun ama kaygandır. Kendini gündelik yaşamda ya da toplumsal ortamda örtüler-

le örten ruh aşkta açıklanmaya bırakır. Gerçek aşkta insan gizlenmeyi düşünmez, açıklık aşkın koşuludur. Elbette bu açıklık herkes için düşünülmüş değildir, bir kişiden bir kişiye ulaşır. Gene de bir ruhun bir ruha bedenlerden giderek anlamlar iletmesi kolay iş değildir. Sanat gibi aşkın da anlatım güçlükleri vardır. Beden iletkendir ama saydam değildir. İnsan, şairin "simge ormanları" dediği şeyden geçerken çok dikkatli olmalıdır. Simgeleri okuyarak insan varlığının derin anlamlarına ulaşmak dile kolaydır. Bilinçlerin ayrı özellikleri aşkta anlam iletişimine her zaman özellikle güçlük çıkaracaktır. Kısacası, iki kişinin aşkta oluşturduğu kültür ortamı her zaman sorunlu bir ortamdır. Aşk iki kişilik bir kültür ortamıdır, kültürün tüm sorunları aşkta özelleşerek varlığını sürdürür.

Aşk iki kişilik bir kültür ortamıdır, ancak onun getirdikleri iki kişinin iki kişilik dünyasında kalmaz, onu aşarak dışa, topluma ya da hatta insanlığa yayılır. Aşk yalnızca iki kişiyi ilgilendirseydi bizi o kadar ilgilendirmeyecekti, oysa o iki kişi için bir eşsizlik olurken insanlık için de bir ışık olur. Evet, o ışıktır: insanı eğiterek değiştirir ve bu değişikliğin sonuçları insanlığa ulaşır. Aşk verimli ürününü, sağlıklı bilgisini başkalarının yararına sunan başlıbaşına bir okuldur, belki her okuldan daha öğretici, daha yetiştiricidir, yeter ki onu yaşamayı göze alabilelim, onu yaşayacak ortamı bulabilelim. Ancak gerçek aşkın dar çemberlerinden geçmiş olanlar gerçek insan değeri kazanırlar ve gerçek insan olduklarına inanabilirler... Aşk sevginin yalnızca özel bir biçimi değil, aynı zamanda en yetkin biçimidir. Aşk sevgidir ve sevgi de aşktır diye düşünmek işi basite indirgemektir. Aşk sevginin hiçbir zaman ulaşamayacağı bir biçimde dönüştürücüdür. Aşkın aydınlatığı sanat, buna göre, yüksek düzeyde açıklayıcıdır. Aşkın aydınlattığı felsefe değişici, aşkın aydınlattığı bilim olmaz görüneni olur kılacak ölçüde arayıcıdır. Aşkın aydınlattığı insan ilişkileri dünyanın sağlıklı dönüşümlerinde güçlü birer etkendirler ya da ancak aşkla aydınlanmış ve dünyadaki yeri doğru olarak saptanmış insan ilişkileri dönüşümlere kaynaklık edebilirler.

Bir insanlık durumunu salt ussallıkla ya da salt nesnellik düzeyinde görmek, genel bir duygu ve düşünce gücüyle görmek insan başarıları için yeterli değildir: bilinç aşkın değişici ya da kurucu gücüyle aydınlatılmadıkça hep eksikli kalacaktır. Aşkta pişmemiş bilinç hamdır, sakat ve tehlikelidir. Aşkın ellerinde yoğrulmamış bilinç katıdır, köşelidir, pürüzlüdür, iyileşmez bir biçimde kuralcıdır. Böyle bir bilinç her alanda, sanatta bile aptal bir kuralcılığa sığınmakla işini bitirir. Böyle bir bilinç, her zaman kendini merkez bilerek kendine göre düzenlemeci olma eğilimindedir. O kendini bilinçler içinde bir bilinç olarak algılamaz, en üstün bilinç olarak algılar. Ancak aşkta dövülmüş, aşağılanmaksa aşağılanmış, yücelmekse yücelmiş bilinç insanidir. Aşksız bilinç, aşkın sıcağında pişmemiş bilinç her zaman hastalanmaya ve dünyayı tahrip etmeye yatkındır. Böylesi bir bilinç bilimde, sanatta, felsefede, ayrıca tüm insan etkinliklerinde ancak yararcı eylemler ortaya koyabilir. Yararcılık, insan için uyarlı olanı elde etmek anlamında yararcılık değil de bireysel çıkarlar sağlamak anlamında yararcılık yalnızca yararsız değil aynı zamanda zararlıdır. Yararcı bütünsel bakamaz, bir şeyi kurarken bir şeyi dağıtır, biryapılıyı çokyapılı kılar, bir şeyi elde etmek adına çok şeyi elden kaçırır. Yararcı yaşamaz, yararlanır, bu arada başkaları için yarar formülleri sunar, gerçek insan değerlerini, bu arada aşkı hor görmeye kalkar, aşka düşene aklını başına toplaması için öğütler verirken dünyanın böyle şeylere değmediğini anlatmaya çalışır. Bu yararcılar arasında, çocuklarına "biriyle gizlice sevişsen de sakın kimseye tutulma" diyecek kadar alçalan anababalar da vardır.

Yararcılık sıkı elde etme çabası içinde ahlaksızlığa çok çabuk geçit verir. O yalnızca çok verimli olduğuna inandığı çıkar formüllerinin peşindedir, böyle olmakla mutsuzluğun en iyi arkadaşıdır. Yararcı bir **altın kesit** bulmaya, her şeyi kolayından ona göre kurmaya eğilimlidir. Aşk yararcı değildir, hatta deyim yerindeyse zararcıdır. Onun büyük yararlılığı yarar karşısındaki bu ilgisizliğinden gelir. Aşk kendini vermek demektir, adanmak demektir. Gerçek adanış yalnızca aşkta vardır. Aşktaki adanış koşulsuz adanıştır, varsayımları olmayan adanıştır. O yüzden kurnaz yüreklerde aşk barınmaz, tilki kurnazlığı aşkın çok uzağına düşer. Aşk özverilidir, eli açıktır, katlanmayı da kendinden vermeyi de iyi bilir. Aşkın mantığı yaratıcının mantığıdır ve **hiç korkmadan aramak** diye bir ilkeye dayanır. Aşkın derin gizlerinde geleceğin biçimleri tohum halinde bulunur. Aşk ışıktır ve doğru kavrayışın baş koşuludur. Onsuz hiçbir insan etkinliği tam güçlü olamayacaktır. Turgenyev'in **İlk aşk**'ına yazdığı önsözde Andre Maurois bu ünlü rus yazarıyla onun fransız yazar dostlarını karşılaştırır ve onda öbürlerinde olmayan bir sıcaklık bulur, bu da aşkın sağladığı sıcaklıktır. Maurois şöyle der: **"Onun fransız dostlarının büyük mutsuzluğu, Goncourt'un da Zola'nın da büyük mutsuzluğu, bu kişilerin hiçbir zaman gerçek anlamda aşık olmamış olmalarından gelir. Turgenyev de öyle diyordu, bu kişilerin yeteneği hiç de eksik değil, ama onlar gerçek yolu izlemiyorlar, çokça tasarlıyorlar diyordu. O yüzden onların edebiyatı edebiyat kokar. Turgenyev'e gelince, o aşka düşmüş insandır."**

Sanat da yaşam da aşkın büyük ışığından yoksun kalmamalıdır. Aşkın aydınlatmadığı her yerde şu ya da bu ölçüde bir karanlık egemen olacaktır. Aşksızlık azgelişmişliğin basit ama önemli bir belirtisidir. Evet, aşksızlık ya da aşkın boynuna ip geçirmeye çalışan kurnazlık bütün dünyada azgelişmişliğin bir belirtisi olma özelliğini sürdürüyor. Aşkın değerini bilenler, uygar insan olma koşullarını yaşamayı becerebilenlerdir, onlar Gide'le birlikte şöyle diyorlar: **"Nathanael, artık günaha inanmıyorum."** Aşksızlığın getirdiği mutsuzluklar bilinci parçalıyor, insan ilişkilerini zedeliyor, değerleri eğip büküyor ve böylece toplumları büyük açmazlara itiyor. Geleceğin dünyası aşkın sonuna kadar muzaffer olduğu bir dünya olacaktır.

ŞİİR VE DÜŞÜNCE

Sennur SEZER

Bugüne kadar yazdıklarımı gözden geçirince, yakında son bulacak bu yazılarda, düşünceden, felsefeden hiç sözetmediğimi gördüm. Bu, düşünceyle şiirin ilişkisi olmadığına inandığımdan değil, Önemli bir konuyu eksik anlatma korkumdan doğdu belki.

Şairin felsefeyle tanışıklığı olması gerekli elbet. (Hangi sanat dalı felsefeyi tanımamalı sorusuna verecek yanıtım yok. Şairin bilmesine gerek olmayan sanat dalları hangileridir sorusunu da yanıtlayamam.) Ancak şairin felsefeyle ilişkisi şiirinde göze batmak zorunda da değil. Eskiler, "tefelsüf" diye nitelerlerdi boş söz kalabalığını. Felsefe yapmak anlamına gelen bu sözle felsefeyi değil, felsefe yapıyorum sananları kınarlardı. Şiirle felsefi bir tezi savunmanın kolay olmadığını bilin. Bir düşünce akımının sonucu olabilir bir şiir. O düşünce akımının özellikleri görülebilir şiirde. Ama bir makaleyle şiiri ayıran niteliklere dikkat etmezseniz bir düşünceyi savunmak için yazdığınız şiir bir bildiri bile olamaz. Şiir doğruları savunabilir. Ama her doğru şiiri doğrulamaz.

Bu tür sözleri sürdürürsem, biraz sonra ben tefelsüfün sınırlarına gireceğim. İyisi mi örnekleyelim anlatmaya çalıştıklarımızı.

YAŞAMAK VE ÖNEMİ

Diyelim yaşamanın önemine ve güzelliğine inanıyoruz. Bunu "yaşamak ne güzel şey" diye anlatamayız tek başına. Belki Nazım Usta gibi bir ünlemle altını çizerek yapmalıyız. (Tarantababu'ya mektupları bilmeyeniniz yoktur sanırım) belki de ölümü anlatmaktan yola çıkar, Cahit Sıtkı Tarancı gibi "alıştığımız bir şeydi yaşamak" deriz. Önemli olan şiirimizi okuyanın "yaşamak ne güzel, bu güzelliği ne kadar iyi duyuruyor" demesi.

Bilirsiniz, insanoğlunun ilk sanatıdır şiir. Tiyatroyu da, öyküyü de, müziği de içerirmiş başlangıçta. Bugün, öteki sanat dallarının ayrı bir sanat oluşuyla, arınmış bir sanat dalı. Müziğin, öykünün, tiyatronun ondan aldığını sözle, sözün gücüyle tamamlamak zorunda üstelik hep çağdaş kalmak zorunda. İlk insanın duygularını anlatan bir oyun yazılabilir. Bir bale sahnelenebilir. Bir şiir yazıldığındaysa bu ilk insanı, çağdaş insana tanıdık kılacak ögeler düşünülmeli. Üstelik şiir başlangıçta hiç olmayan görsel bir dilin, sinemanın (ve elbet fotoğrafın) dilinden yararlanıp yararlanamayacağını saptamak durumunda. Kamerayı iyi kullanan bir sinema ustası, bir destan yazabiliyor. Söze de çok az başvuruyor. Üstelik tüm dilleri konuşanlara seslenebiliyor. Şiirin bu olanağı yok. İmgeleri, simgeleri her insanın algıladığıyla sınırlı. Şiir, yazıldığı dille de sınırlı. Sözcük oyunlarını çeviremezsiniz. Bir şiirin tüm anlamı da o sözcük oyununa bağlı olabilir. Şiirinizin ses uyumu, ancak sizi, o şiiri okurken dinleyen bir yabancıya ilginç gelebilir. (Çoğunlukla da bunu anadilinizin uyumu olarak algılayacaktır.) Bir melodiye bir şiirin yenik düşmesi olağandır.

İşte şimdi, burada durup şiir çağı geçmiş bir sanattır diyebiliriz isterseniz. Yalnızca iki insan arasında bir alışveriş sanatı olduğundan. Bu yolla edebiyatın tüm dallarını da yok sayabiliriz. Çünkü yazı, okurla yazar arasında ikili ilişkilere açık bir daldır. Okurun bir başka okura aktarımı onun yorumunu kapsar. Bir öyküyü, bir şiiri bir başkasına aktaran ona kesinkes kendi yorumunu katar. (Bunu sözle yapmaz, bir dizenin, bir görünümün altını çizer hiç değilse bir ses tonuyla)

Şairin felsefeyle taşınıklığı onun bakış açısını etkiler. Bu bakış açısı şiirin felsefi temelini hazırlar. Ama her felsefecinin şair olmasını hazırlamaz.

Şair, felsefe gibi toplum bilimle de, matematikle de, estetikle de tanışık olmak, bu bilimlerden kendi bakış açısını yaratmak zorundadır. Nasıl ki, her şairin bir de politikası vardır ve bu politika, poetikasının bir bölümüdür.

HERŞEYİ BİLEN ŞAİR

Şairin, tüm öteki sanat dallarıyla tanışıklık, bilimle barışıklık zorunluluğu, şiirin ilk sanat, şairin eskiden bilge oluşundan kaynaklanmıyor. Şiir, bir yeniden yorumlama sanatı. Duyguları, dünyayı, yaşamayı. Her şiirin böyle bir felsefi bakış açısı var. (Her yazılan **şiirin** var. **Öykünün** de. Romanın, oyunun da. Yoksa gevezeliktir yapılan yalnızca.) Bizim bu felsefeyi de kavramamız gerekli okurken. Yalnızca yorumcuları (eleştirmenleri demiyorum, alınan olabilir) bekler, onların söylediklerileyle değerlendirirsek bir şiiri yanılabiliriz. Bir duygunun, bir durumun anlatımdaki benzersizliği biraz

bu bakış açısından da kaynaklanır. Sıradan okur yalnızca sözcükleri görür. Bu sözcüklerin tarihini, çağrışımlarını, istifini görmez. Alttaki felsefi dokuyu da. Ama unutmayalım, felsefe tek başına şiiri kurtaramaz.

Şairin herşeyi bilmesi gereği, bir ayaklı ansiklopedi, bir demegog, bir ukala ya da bilgiç birini getirmesin aklınıza. Bunca bilgi son derecede naif şiirler yazmayı da hazırlayabilir, Salah Birsel gibi alaycı şiirler yazmayı da. Çünkü, şair için önemli olan bilgiyi "kendine mal etmesidir" Kendileştirmesidir. Bu inceliği anlarsanız, Melih Cevdet Anday'ın "şiir benim aklımdır" deyişini anlayabilirsiniz. Sabahattin Kudret Aksal'ın bir şiirdeki bir sözcük için gösterdiği titizliği de. (Onun yazdığı dergilerde çalışanlar, dergiye verdiği üç dizelik bir şiirin sözcüklerinden birisini düşünmeyi sürdürüp, geri dönüşünü ya da telefon edişini anımsarlar).

Bilmem. R.M. Rilke'nin **Malte Laurids Brigge'in Notları** adlı kitabını okudunuz mu? Rilke, yaşanan binlerce deneyin bir şiirin bir dizesinin bir tek sözcüğünü oluşturduğunu söyler. (Şimdi birisi, içinde "ölülerin gözlerini kapatma" gibi deneylerin de anlatıldığı bu paragrafın **Genç bir Şaire Mektuplar**'da olduğunu söyleyebilir.)

Biz Rilke'nin sözüne dönelim. Her sözcük, bizim ve toplumun tarihinden izler taşımak zorundadır. Bu izler, şiirde yansır. Közler, lavanta çiçekleri, hanımelleri ve filbahrilerle kimi zaman, kimi zaman bir sövgüyle. Bir şair, bilmek zorunda olduğu tüm bilgi yükünü işte o sözcüğe sığdıracaktır. O sözcükle ayrılacaktır öteki şairlerden. O sözcüğün sözlük anlamıyla değil. Sözcüğün dizedeki yeri, dizedeki öteki sözcüklere göre istifi ve bu konumla kazandığı anlam yüküyle.

"Şiir geldi kelimeye dayandı" sözünü mü yineliyorum. Elbette, şiir hep kelimeye dayanır. Önemli olan, o kelimenin seçimidir çünkü. Tüm dantellerin temeli de küçücük bir ilmiktir.

BİR OTOPSİSTİN SEYİR DEFTERİNDEN

Martin Luther King / 20.10.1991
I
Aşk...
adı günahkâr henüz
daha başkenti duyguların
o kızılötesi ok büyük serüven
ben uzun öykü
ayak izi onun

II
Aşk mı, diyor bir dost eskisi
Cafe La Bohem'de bir duble Bloody Mary
Night Clup Şehrazad'da bir sigara içimi çerez
Nektar Bar'da fon...
bazen bir sıkımlık meni
ya da nafakası piçlerin

Söylese ya dost eskisi
bir damla ömür başka neye değer
başka ne yatıştırır gizemini hayatın
başka kim...

Giap / 23.10.1991
III
Bir büyük çocuktur aşk
şiir bile zaptedemez onu
çünkü aşk da bir şiirdir
ilgar şuh bir şiir

IV
Evet aşk...
ama bir dize genç kalmış bir şarkıdan
ama yitirilmiş bir kimlik fanusla aranan
mutluluk ve hasret üzre mitos

Aşk... tek bağımsız ülkemiz

My Lai / 08.11.1991
V
Ruhum
hırçın oğlu ömrümün
bana ateşten şarkılar söyleten ruhum
saçılan çığlık
yuvasız kuş
at kendini ocağına aşkın
yan...

yan ki şad olsun dilin

Hayri KAKO

BERRİN TAŞ: "ŞİİRİN İŞLEVSİZ OLMASI DÜŞÜNÜLEMEZ"

Cemile ÇAKIR

— Önce bize şiire nasıl başladığını, hangi hesaplaşmalar sonunda şiire yöneldiğini anlatır mısın?

— Kendimi, yaşamı ve insanı sorgulamaya başladıktan sonra şiir bir zorunluluk oldu bende. Dünyaya eleştirel bir gözle bakmaya başlayınca kendini ifade etmekte zorlandığını hissediyor insan. Belki de şiir insanın en duyarlı yanlarını sarsmaktır.

— İlk şiirlerini hangi ortamda yazdın, nasıl gelişti şiirlerin?

— İlk şiirlerimi lisede yazmaya başladım. 1974'te Evlilikle birlikte şiirler ve kitaplar unutuldu. Sonra yeniden kitaplara ve şiire döndüm. Bu dönemde şiire ve kendime inandım.

— Sende şiir nasıl oluşuyor?

— Yaşamın içinde gördüğün ve beni rahatsız eden bir şeylere tepki olarak... Yani bir karşılaşma diyebilirim. Çeşitli duygular, duygusal anlar, düşünceler... İnsan davranışları... İnsan davranışlarını incelemeyi çok seviyorum. Çeşitli durumlardaki insanların tepkilerini... Ben sessizce hiçbir şeyle ilgilenmiyor görünüp, bakıyor, görüyor, duyuyorum. Sonra onlar şiire giriyor. Oluşma evresi daha çok uykuda uyanık bir durumda gezinirken beynimde tasarlanıyor. Düzenlenmesi sonra.

— Bir de şiire çeşitli yaklaşımlar var. Anlamın rastlantıya bırakıldığı şiirler, ya da ritme ağırlık verilen, şairane, yüksek sesle okunan şiirler... Bu noktadan baktığında kendi şiirini nasıl görüyorsun?

— Benim şiirim az sözle çok şey söylemeye çalışan bir şiir olarak tanımlanabilir. İnsanların bizden başka hiç kimseyi ilgilendirmeyen, benin içinde seni de taşımayan duygularımıza, aklımıza eseni yazmamıza gereksinimi yok diye düşünüyorum. Yani insana bir şeyler vereceksek eğer, verdiğimiz şey onun yaşamında bir şeyleri değiştirmeli, derinleştirmek için güç vermeli. Bir iki günlük geçici sorunlardan dolayı, dertlenerek yazdığım şiire kimsenin gereksinimi yok. Hele hele bu hız çağında, metalaşmanın paranın iyice önem kazandığı yaşamın önüne geçtiği bir çağda oturup yalnızca basit duyarlıklarla yetinmeye ağıt yakar gibi şiir yazmaya hakkımız yok.

— Dedin ki "Şiir insanı dönüştürmeli". Burada şiirin işlevi gündeme geliyor. Bu anlamda şiir kendimiz için olmaktan çıkıp başkaları için oluyor. İnsanları değiştirmeye, dönüştürmeye yönelik bir şey oluyor. Sanatın toplumsal işlevi sence nedir?

— Sanatın toplumsal işlevi, benim için insana kendini göstermektir. Yani sen iyi ve kötü yanınla 'busun', 'böyle davranıyorsun, bu yanlış' 'şunu şunu yapıyorsun, yanlış yapıyorsun arkadaş demek istiyorum. Yani o zaman yaşamdan soyutlanmış, tek başına bir şiir olmayacaksa bu şiir, tabii ki insan için olacak, insan davranışlarını içerecek. Bu durumda şiirin işlevsiz olması düşünülemez. Ama bu şu anlama da gelmiyor. Oturup şiir yazarken, 'Ah bu şiir ne işe yarayacak' diye şiir yazmazsın. Yaşamında, bütün davranışlarına yansımışsa bu şiirine de girecektir.

— Bir de şiirinizin beslendiği kaynaklar var. Şiir geleneğimiz var. Şiirin oluşumunda etkilendiğin, örnek aldığın şairler kimler? Böyle şairler var mı? Kendi şiirlinin geçmişini kimlere bağlıyorsun?

— Bunu gerçekten bilemiyorum. Çeşitli dönemlerde beğendiğim şairler olmuştur. Ama bir iki şairden çok fazla etkilendiğimi söyleyemem. Sevdiğim şairler çok. Dönem dönem, bazılarını daha çok okumuşumdur ama şu anda onları beğenmiyorumdur. Öyle şairler de olmuştur.

— Şu andaki Türkiye'de şiir düzeyini nasıl buluyorsun?

— Şiir düzeyini beğenmiyorum, şiire bakış açısını beğenmiyorum. Herkes bir şeyler yazıyor, bir şeyler yapmaya çalışıyor ama şiiri, yaşamın içine girmiş şiiri pek gördüğümü söyleyemeyeceğim. Şiir havada bir şey gibi, duygulanımlar, düşünceler, ama sanki yaşamdan bir şeyleri söylemiyor. Fildişi kulesinde bir şiir var, bu beni rahatsız ediyor. Bir takım anlamı belirsiz sözcükler, bir yere varmayan dizelerle oluşturulan şiir. İnsanların, şairlerin ya da okurların kendilerine neden şunu sormadıklarını merak ediyorum. "Ben bu şiiri yazıyorum, ne için yazıyorum, kim için yazıyorum, bunu okuyanlar bu şiirden ne anlayacaklar, gerçekten benim bu dizelerime o kadar ihtiyaçları var mı. Biraz düşünmeleri gerekiyor bence.

— İlk kitabın çıktı. Eline alınca neler hissettin? Gerçi kitap oluşuncaya kadar bir süre geçiyor, bir anlamda eskiyor ama...

— Aslında sevinmekle birlikte çok da abarttığımı söyleyemeyece-

SESİN

kırık bir su gibi geldin bu gece
kurumuş gül yangını ayazmalarda sesin
eski fotoğraflarda donup kalmış öylece
anılar gibi yorgun, usanmalarda sesin

nedir suskunluğuna gizlediğin fırtına
bana uzandığında kendine varan sesin
aşk, adanmış şarkıdır diyorsun ayrılığa
bu mu adı o kocaman sevmelerinin?
sonrasız düşlerdeydi gecemi saran sesin
gökyüzünü boyayan uçarı kuş mavisi
şimdi kanatları mı bırakıp gitmelerin
nerde kör kuyularda sesimi bulan sesin?

ihanetler çiziyor ak kağıtlar üstüne
asi bir şiir gibi yarıda kalan sesin
sırçadan gemilerle hayatın yüreğine
yüreğimi taşıyan sesin nerde, nerdesin?

sen sevgilim alazında tükenen
ateş çığlığındasın, ne kadar sevdim seni
ve bu sevda yıkıntılarda biten
ağulu otlar gibi sarıyor yüreğimi

sesinde gitmelerin kimliksiz gölgesi mi
yarım yaşamaların hüznü mü, çırılçıplak
sesin gül iklimiydi, bir kül denizi şimdi
bir orman dolusu kuş sabaha çıkmayacak

Ayten MUTLU

ğim. Memnun oldum ama kitap çıkana kadar geçen süre içinde ben yeni şiirler yazmıştım, şiirlerimde biraz daha sanki değişme, gelişme oldu. Sanki bir anlamda gözümde biraz eskidi gibi. Bana öyle geliyor. Onun için fazla sevinebildiğimi söyleyemeyeceğim. Yazıldı ve boşluğa fırlatıldı.

— Kitabın çıktı, yeni şiirlerin oluşuyor. Kendi şiir geleceğini nasıl görüyorsun?

— Kendimi müthiş sorumlu hissediyorum. Şiirimin daha gelişeceğini biliyorum. Daha güzel olacağını biliyorum. İnsana iç dünyasını tanıtan, insanı kendine getiren şiirler yazacağım, onu biliyorum.

— Bir de şiiri besleyen bilgi kaynakları var. Sence bir şairin şiirini beslemesi gereken bilgi kaynakları neler?

— Okumak, okumak dünyadaki olayları takip etmek insanları incelemek... yaşamak... kendini sürekli yenilemek, sorgulamak, özeleştirisini yapmak. Bıkmadan usanmadan aramak...

— Kitabının adı 'İnsana Gecikmeden' insanı irdelemek, insanı sorgulamak bir anlamda. Peki sende nasıl oluşuyor insan kavramı? Bu tüketim çağında insanın kendisini bulması nasıl bir şey?

— İnsanı kaybolmuş olarak görüyorum. Boşlukta deviniyor. Kimisi para peşine koşuyor, kimisi ufacık sevinçlerin peşinde. Ufacık hüzünlerimiz, özlemlerimiz var. Bazan yaşamdan beklediklerimizin o kadar aksi yönde davranışlar gösteriyoruz ki. Ben sanki bunu göstermek istiyorum. İşte bak, sen şunları şunları yaptığını zannediyorsun, davranışların tersi yönde. İşte sen şunu yapıyorsun, ama söylediğinle yaptığın birbirini tutmuyor.

— Yani şunu diyebilir miyiz. Bu tüketim ekonomisi içinde kaybolmuş insana kendini bulduracak olan sanattır.

— Tabi, buna inanıyorum, sanatın insanı motive eden, insanı insan yapan, üreten yanı olduğuna inanıyorum. İnsana verildiğinde, hangi eğitim düzeyinde olursa olsun, insanın sanatla kendini yeniden varedeceğine inanıyorum.

— Teşekkürler.

ÇALINTI ÜSTÜNE

50 yaşındayım. 15 yaşında kitap okumaya başladım desem 35 yılda binlerce sayfa okudum. Dergi yöneticiliği yaptım... yapıyorum... Şimdiye kadar, hiçbir eseri, "bu eser, nerden çalınmış" diye okumadım. Ama Türkiye'de bazı kişiler, çalıntı eser.. çalıntı dize arayışına girdi. Bu arayışın temel nedenini çok düşündüm. Çözemedim. Kendimi de düşündüm tabii. Bazı kişiler neden çalıntı eser peşine düşüyor da, sen düşmüyorsun dedim.. Evet, ben neden "edebiyatın dedektif"liğini yapmıyorum. Çünkü ben, eser çaldı... konu çaldı diye suçlanan Marks'ın, Brech'in, Orhan Veli'nin, Behçet Necatigil'in, Cemal Süreya'nın, Haldun Taner'in, Adalet Ağaoğlu'nun eser çaldıklarına inanmıyorum da ondan. Bu inanışımın temelinde "çalma" kelimesi var. Kendime yakıştıramadığım "çalma"yı başka insanalara yakıştırmayı, kendime saygısızlık sayıyorum.

Kendime saygısızlık yapmadım. Yapmayacağım: Birtakım kişilerin "şu, şundan çaldı" diye, kendilerine saygısızlık yapmalarını anlamıyorum.

Bütün bunları şunun için söylüyorum. Geçen gün Ali Mustafa gedi. Koray Feyiz'in İnsancıl'da yayınlanan bir şiirinin kendisinin olduğunu söyledi. İki şiire baktım. Benzerlik var. Ama Koray Feyiz'in bu şiiri çaldığına inanmadım. Feyiz'den bir açıklama istedim, utana sıkıla... Koray Feyiz açıklamasını gönderdi. Okuyacaksınız.

Bitirmeden önce şunun bilinmesini istiyorum çoktan beri birtakım kişilerin İnsancıl'ı, edebiyat.. kültür dışı... sövgülü... hakaretli tartışmalara.. kim kimden ne çaldı gibi düzeysiz çekişmelere sokmak istediğini hissediyorum.

Herkes bilsin. İnsancıl bu tür insan etinin yendiği dalaşlara girmeyecek.

Biz birçok insanın eserini eleştirdik. Daha da eleştireceğiz. Ama bizim hiçbir insanın karakterine... şahsiyetine kem sözümüz olmaz. Olmayacak. Kayıtsız şartsız her insana saygılıyız. Biz duvar dinleyicisi... anahtar deliği gözetleyicisi değiliz.

Biz her ay bir dergi çıkarıyoruz. Her hafta felsefe semineri.. okuma tiyatrosu yapıyoruz.

Biz aydınlık çalışıyoruz.

Cengiz Gündoğdu

AÇIKLAMA

GÜNDOĞDU Bey; Geçen gün bana telefon açarak, İNSANCIL'ın ağustos sayısında yayımlanan "Unutmamak Sözleri" adlı şiirin birçok dizesinin kısmen veya tamamen, daha önce bir dergide ALİ MUSTAFA imzasıyla yayımlanan bir şiirle benzerlikler taşıdığını bildirmiş ve konu ile ilgili bir açıklama yapmamın gerekliliği üzerinde durmuştur.

ALİ MUSTAFA, çok eskiden beri tanıştığım bir arkadaşımdır. Kendisi ile çeşitli dost ve sanat ortamlarında şiir ve şiirin sorunları üzerine birçok kez oturup konuştuk. Çoğu zaman şiirler okuduk. Şiirler söyledik. Birbirimizin şiirleri üzerine tartıştık. Bu nedenle aklımıza takılan ezberimizde kalan ve yıllar sonra da kendimize, bu dizeler acaba benim mi yoksa bir başka arkadaşımın mı sorusunu sorabilecek kadar ikilemler yaşatan şiirler bıraktık. Ki ortak duyarlılıkların diliyle şiirler yazmamızın bunda en büyük etken olduğu kanısındayım.

ALİ MUSTAFA'nın yıllar önce bana yazmış olduğu bir mektup geçti elime, dün eski notlarımı karıştırırken... Mektup yazıldığı ilk gün gibi, sanki mürekkebi hâlâ kurumamış oracıkta öylece duruyor. Bu mektubu şimdi kaçıncı kez okuyorum bilemeyeceğim. Fakat bu mektupta "Unutmamak Sözleri" adlı şiire benzer bir şiir var. Altında ise ALİ MUSTAFA imzasına rastlanmıyor. Şimdi anlıyorum ki o yıllarda bu şiirden bir hayli etkilenmiş olacağım ki birçok dizesi üzerine çalıştığım ve sonradan şiir dosyama aldığım, üzerinden uzun bir zaman geçtikten sonra da, tarafımdan değiştirilmiş haliyle yayımlanması için İNSANCIL dergisine gönderdiğim apaçık ortaya çıkıyor.

Bugüne değin iki kitap yayımlamış biriyim. Kasıtlı olarak böyle üzücü bir duruma neden olma eylemi içinde bulunmam söz konusu değildir. Genellikle birçok şairin düştüğü tuzağa ben de düşmüş durumdayım. Farkında olmadan ezberimde kalmış, aklıma takılmış dizelerle (çoğu ALİ MUSTAFA dosta ait dizelerle.) yeni bir şiir oluşturduğum ve yayımlattığım için üzgünüm.

Sevgili dostum ALİ MUSTAFA'dan ve İNSANCIL'dan bu dikkatsizce tutumum nedeniyle özür dilerim.

Koray Feyiz

"ESKİ SÖZCÜK" TERİMİ ÜZERİNE

Yusuf ÇOTUKSÖKEN

Dilbilgisi ve dilbilim terimlerinin türkçeleştirilmesi ve yaygınlaştırılmaya çalışılması, beraberinde birtakım sorunları da getirmektedir. Bunların başında öneri niteliğindeki kimi terimler konusunda anlaşmaya varılamaması gelmektedir. Sözgelimi **ablatif** için "-den durumu (hali)," "çıkma durumu (hali)," "uzaklaşma durumu (hali)" gibi terimler önerilmiştir. Bugün bunlardan herhangi biri üzerinde uzlaşmaya varılabilmiş değildir. Bir başka konu da anlam ve kavram alanları ortak olan terimlerin üstanlambirim ve altanlambirimlerinin belirlenmesinde ortaya çıkan tereddütlerdir. Biz bu yazı çerçevesinde **arkalk** (Fr. archaique), **arkalzm** (Fr. archaisme), **vieilli** (Fr.) sözcükleri için Türkçe'de önerilen terimlerin tartışmasını yapacağız, ayrıca yeni önerilerde bulunup bunların üstanlambirim ve altanlambirimlerini belirleyip tanımlarını vermeye çalışacağız, yeri geldikçe de örneklendirmeye başvuracağız.

Söz konusu terimler Türkçe kaynaklarda (sözgelimi: dilbilgisi kitapları, dilbilgisi ve dilbilim terimleri sözlükleri kimi genel ansiklopediler...), ya özgün biçimleriyle (daha doğrusu Türkçe sesletimleriyle), ya da Türkçede türetilmiş karşılıklarıyla yer almaktadır. Bunların kısa bir dökümünü vermekte yarar olduğu kanısındayız: **arkal** (Emre 1945:514), **aşnılık** (Dilbilim 1946:22), **arkaik dil, arkaizm** (Dilâçar 1968:17), **eski biçim kelime (sözcük)** (Hatiboğlu 1969:35/1978:49), **arkaik** (Meydan-Larousse 1969:1,665), **arkaik** (TS 1974:66 / 1983:69 / 1988:86), **eskimiş** (Fr. vicilli (Banguoğlu 1974-389), **eskl sözcük** (Gencan 1979:520), **eskil biçim** (Vardar 1980:76 / 1988:96), **eskil** (Fr. archaique) (Saraç 1985:94), **eskimiş** (Fr. vieilli) Saraç 1985:1466), **arkaik, arkaizm** (Büyük Larousse 1986:11,810), **eskillik** (Fr. archaisme) (Vardar 1988:96), **arkaizm** (TS 1988:86), **eski kelime** (Topaloğlu 1989:66), **eskillik** (Fr. archaisme) (Topaloğlu 1989:66).

Bu terimlerin genel sözlüklerde, dilbilgisi ve dilbilim terimleri sözlüklerinde tanımları da verilmektedir. Bu tanımlar arasında da birtakım farklılıklar göze çarpmaktadır. Şöyle ki:

eski biçim kelime (sözcük) (Osm. Miras kelime; Fra. Archaique; İng. Archaic; Alm. Erbwort)

(Derl. Kalıntı kelime, arkaik kelime)

(Çağdaş dil kurallarına aykırı olarak eski biçimini koruyan kelime: **Kayfı, haşmetlu, idük** (ne idüğü belirsiz) vb. (Hatiboğlu 1969:35 / 1978:49).

ARKAİZM i. (yun. arkhaios, eski'den fr. **archaisme**). Kullanıldığı çağdan daha eski bir çağa ait bir biçim, bir yapı, bir kelime, vb'nin ayırıcı özelliği. **Yeni** aşnılık. // Bu özelliği taşıyan kelime, yapı.

arkaik sıf. (Fr. **archaique**). Yazarın yaşadığı çağdan daha önceki çağa ait bir ya da birçok özellik taşıyan kelime, cümle yapısı v.b. için kullanılır. (Meydan-Laousse 1969:I, 644-665)

arkaik s. Fr. 1. Eskimiş, eskiyi andıran (söz ya da yapıt). (TS 1974:55)

arkaik s. Fr. 1. Arkaizmle ilgili, eskimiş (söz ya da yapıt).

arkaizm a. Fr. 1. yaz. Konuşulan ya da yazılan dilde, kullanımdan düşmüş olan eski sözcük ve deyimleri kullanma. (TS 1983:69)

ARKAİK sıf. (fr. **archaique**). Kullanıldığı dönemden daha önceki bir döneme ilişkin bir ya da birçok özellik taşıyan sözcük, bir cümle yapısı vb. için kullanılır.

ARKAİZM a. (fr. **archaisme**). 1. Daha önceki bir döneme ilişkin bir biçimi, yapıyı, sözcüğü kullanma. -2. Kullanıldığı dönemden önceki zamanlara ilişkin dilsel bir biçimin, yapının, sözcüğün vb. niteliği; bu niteliği taşıyan sözcük, yapı: **Üslup arkaizmi; Bu yazarın kullanımlarında birçok arkaizm vardır.** (Büyük Larousse 1986:II, 810)

arkaik z. Fr. archaique 1. Arkaizmle ilgili, eskimiş (söz veya eser).

arkaizm a. Fr. archaisme 1. ed. Konuşulan ve yazılan dilde, kullanımdan düşmüş olan eski söz ve deyim. (TS 1988:86)

eskil biçim (Alm. Archaismus, Fr. archaisme, İng. archaism)

Kullanımdan düşmüş bulunan sözlüksel birim, sözdizimsel olgu, vg. / Kullanımdan düşmüş, dilsel çevrimden çıkmış bulunan sözlüksel birim, sözdizimsel olgu, vb. (Vardar 1980:76/1988:96)

ESKİ KELİME (Osm. ta'bir-i mehcûr, ta'bir-i metrûk; Fr. mot archaique; karşıtı **YENİ KELİME**)

Artık kullanılmayan veya eski biçimi korunarak kullanımı sürdürülen kelime. Örn. **ağmak** "yükselmek," **gey** "çok," **sayru** "hasta," **kaygu.** Eski kelimeleri kullanmaya **eskillik** (Fr. archaisme) denir. Krş. **KELİME** (Topaloğlu 1989:66)

Bu tanımları değerlendirmeye geçmeden önce, yazımızın başlığından da anlaşılacağı gibi, **eskl sözcük** terimini benimsediğimizi, tanımları da bu terimle olan ilgisinden dolayı irdelediğimizi özellikle belirtmeliyiz. **Eskl sözcük** terimi, bu tanımlardan yola çıkarsak: "a) eski biçimini koruyan, b) kullanımdan düşmüş, c) kullanıldığı çağdan daha eski bir çağa ait olan, d) eski biçimi korunarak kullanımı sürdürülen" sözcükleri içermektedir. Bu içerikler, yeni terimler önermeyi ve yeni bir sınıflandırma yapmayı gerekli kılmaktadır. Bize göre **eskl sözcük** üstanlambirim olarak alınabilir; **ölü sözcük, eskimiş sözcük, eskimsi sözcük** terimleri de bunun altanlambirimleri olarak sıralanabilir.

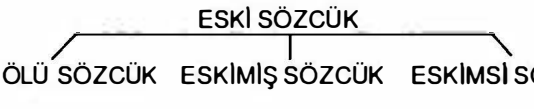

Eski sözcük, "dil-içi ve dil-dışı etmenler yüzünden bugün yazı ve konuşma dilinde kullanımdan düşmüş, ya da yeni karşılıkları daha çok yaygınlaştığı için eskimiş ya da eskimeye başlamış olan; bununla birlikte bir bölümü değişik ağız ve lehçelerde yaşamını sürdüren; bugün özellikle yazı dilinde özel bir etki yaratmak amacıyla kullanılabilen (Hartmann-Stork 1973:17), ya da belirli bir dönemde gereksinme duyulduğunda yeniden canlandırılabilme olasılığı bulunan sözcükler, sözlüksel birimler" için kullanılabilecek bir terimdir. Bu tanıma göre de üstanlambirim olmaktadır.

Ölü sözcük, eski sözcük'ün altanlambirimlerinden biridir ve "dilin ancak belirli bir ya da birkaç döneminde kullanılan, dil-içi ve dil-dışı etmenler yüzünden yazı ve konuşma dilinde kullanımdan düşmüş sözcükleri, sözlüksel birimleri içermektedir (Aksan 1969). Türkiye Türkçesi'ni göz önüne aldığımızda aşağıda sıraladığımız örnekler ölü sözcük durumundadır: **"adınçıg** (olağanüstü, harikulade), **antag** (öyle, onca), **balık** (şehir), **eçü** (ata, ecdat), **katıgdı** (sıkı, iyice), **ötüg** (rica), **sünüş** (savaş), **tirkiş** (kervan), **üküş** (çok), **yaraklıg** (silahlı)..." (Tekin 1988: çeşitli sayfalarda)

"abuşka (koca, ihtiyar, kocamış kimse), **ağzanmak** (konuşmak, söylemek), **biçin** (maymun), **çuğı** (gürültü), **ıçğınmak** (dağılmak, kaybolmak, ufalmak), **kiriksemek** (girmek istemek, yeltenmek), **ozgulug** (kurtulacak olan), **söklünçü** (kızartma, kebap)..." (Caferoğlu 1968: çeşitli sayfalarda)

"adınçığ (harikulade, hayrete şayan), **birtem** (birlikte, tamamiyle), **katağlan-** (cehdetmek), **ödün** (zaman), **tsuy** (< Çin **tsul,** günah), **yangkur-** (aksetmek) ..." (Tekin 1976: çeşitli sayfalarda)

Eskimiş sözcük, "bugün için dil-içi ve dil-dışı etmenler yüzünden konuşma ve yazı dilinde pek kullanımı kalmamış ya da pek az kullanımı olan, daha çok yakın geçmişteki metinlerde geçen sözcükler, sözlüksel birimler" için kullanılabilir. Eski sözcük yazı ve konuşma dilinde hemen hemen hiç kullanılmamasıyla ölü sözcükle, pek az kullanılmasıyla da eskimsi sözcükle bağlantılıdır. Genel sözlüklerin pekçoğunda eskimiş sözcükler öznel bir seçmeyle yer almaktadır. Sözgelimi **Türkçe Sözlük**'teki şu örneklere bir göz atmakta yarar var: **abıhayat, abuhava, adavet, agâh, ağyar, ahfat, ahlaf, ayn, bezzaz, buhran, buse, caize, cemal, cebin, derya, enfüsi, eslaf, esvap, fesahat, fevk, fotoğrafhane, gayur, haleldar, halita, kahir, lakaydi, leyli, neharî, nezir, nümayiş, pertavsız, rejî, seyyal, seyyare, sulhperver, şems, tahavvül, tahtelbahir, teşrî, uzviyet, vicahî, yevmî, zekâvet, zevç, zevce, zülal..."** (TS 1974, 1983, 1988: çeşitli sayfalarda)

eskimsi sözcük de "dil-içi ve dil-dışı etmenler yüzünden yazı ve konuşma dilinde kullanımı gün geçtikçe daha sınırlı duruma gelmeye başlayan sözcükler, sözlüksel birimler" olarak tanımlanabilir. Eskimsi sözcükler bir anlamda, geçiş dönemi sözcükleridir; bu yönüyle de hemen bütün genel sözlüklerde eksiksiz olarak görülebilmektedir. Eskimsi sözcüklere örnek olarak **Türkçe Sözlük**'ten şunları gösterebiliriz: **"adabımuaşeret, asır, bedbaht, bedbin, bermutat, beşeriyet, cezrî, ecdat, fırarî, hüsnüniyet, ilim, imtihan, kutzî, mabut, matbuat, mefhum, mennu, muhabere. nazariye, seciye, sema, şahadetname, tabir, tekâmül, vasıf, zürriyet..."** (TS 1974, 1983, 1988,: çeşitli sayfalarda)

Eskimiş sözcük ile **eskimsi sözcük**'ün sınırlarını belirlemek her zaman mümkün olamamaktadır. Ancak şunu söyleyebiliriz: eskimsi sözcüğün eskimiş sözcüğe oranla şansı daha fazladır. Kimi zaman da eskimsi sözcük, kısa bir sürede eskimiş sözcük sırasına geçivermektedir. Sözgelimi **bilgin âlim** yerine, **barış sulh** yerine, **başarı muvaffakiyet** yerine yaygın bir kullanım kazandıktan sonra ödünç sözcüklerin eskimesi de hız kazanıyor. Kimi zaman da ilginç örneklerle karşılaşıyoruz. Yazı ve konuşma dilindeki ödünç bir sözcüğün kullanımı, yeni bir ödünç sözcüğün yaygınlık kazanmaya başlamasıyla daralıyor. Sözgelimi **diploma** sözcüğü **şahadatname**'yi, **organizma** sözcüğü de **uzviyet**'i dilin çevriminden çıkmaya zorlamaktadır.

Türkçe'den Türkçe'ye genel sözlüklerde ölü sözcükler hemen hiç görülmezken, eskimiş sözcüklerin bir bölümü ile eskimsi sözcüklerin hemen tümü yer almaktadır. Sözlük yazarları bu tür sözcükler için genellikle esk. (eski, eskimiş) kısaltmasını kullanmaktadırlar. Ancak bu konuda gereken titizliğin gösterildiğini söylemek mümkün değildir. Sözlük yazarlarının, sözlüksel birimlerin eskidiğine, eskimeye başladığına karar vermeden önce, özellikle yazı dilindeki kullanım örneklerini çok iyi taraması ve değerlendirmesi gerekmektedir. Bu, bir sözlüğün belirli zaman dilimlerinde yapılan çeşitli baskıları için de geçerlidir.

Kaynakça ve göndermeler:

Aksan 1969 Aksan, Doğan, "Kelimelerin ölümü olayı ve Türk yazı dilindeki örneklerinde Arapça ve Farsça unsurların etkisi üzerine notlar," Necati Lugal Armağanı, Ankara 1969, ss. 97-108.

Banguoğlu 1974 Banguoğlu, Tahsin, **Türkçenin Grameri,** İstanbul 1974.

Büyük Larousse 1986 **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi,** 20 cilt, İstanbul 1986-1989.

Caferoğlu 1968 Caferoğlu, Ahmet, **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü,** İstanbul 1968.

Dilâçar 1968 Dilâçar, A., **Dil, Diller ve Dilcilik,** Ankara 1968.

Dilbilim 1949 **Dilbilim Terimleri Sözlüğü,** Ankara 1949.

Emre 1945 Ahmet Cevat, **Türk Dilbilgisi,** İstanbul 1945.

Gencan 1979 Gencan, Tahir Nejat, **Dilbilgisi,** 4. baskı, Ankara 1979.

Hartmann-Stork 1973 Hartmann, R.R.K.-Stark, F.C., Dictionary of Language and Linguistics, London 1973.

Hatiboğlu, 1969 Hatiboğlu, Vecihe, **Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü,** Ankara 1969, Geliştirilmiş 3. baskı 1978.

Meydan Larousse 1969 **Meydan-Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi,** 12 cilt, İstanbul 1969-1973.

Saraç 1985 Saraç, Tahsin, **Fransızca-Türkçe Sözlük,** İstanbul 1985.

Tekin 1976 Tekin, Şinasi, **Uygurca Metinler II.-Maytrısimit,** Ankara 1976.

Tekin 1988 Tekin, Talat, **Orhon Yazıtları,** Ankara 1988.

Topaloğlu 1989 Topaloğlu, Ahmet, **Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü,** İstanbul 1989.

TS 1974, 1983, 1988 **Türkçe sözlük,** Ankara 1974, 1983, 1988.

Vardar 1980 Vardar, Berke (yönetiminde) **Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü,** Ankara 1980.

Vardar 1988 Vardar, Berke (yönetiminde) **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü,** İstanbul 1988.

DELİZOF'UN DEFTERİNDEN

Özdoğan GÜNDÜZ

GALİLEO BİR KORKAKTI

Bana göre Galileo, ünü haketmemiştir. Ün derken onu herkesin tanıdığı yönüyle ele alıyorum. Dünyanın güneşin çevresinde dönüp dönmediği konusunda yargılanan Galileo'dan söz etmiyorum. Yoksa serbest düşme yasalarını bulan, ilk teleskobu kullanan Galileo bu çalışmalarıyla bilim tarihindeki yerini elbette alacaktır.

Galileo "Dünya güneşin çevresinde dönüyor" dediği, bu yüzden kutsal kitaba ters düşüp kilisenin öfkesini çektiği için ünlüdür. Bu sözü ilk söyleyen ve kanıtlayan o değil. Copernicus daha önce bu savı bütün kanıtlarıyla kitaplarında açıklamıştı.

O dönemde engisizyon ve kilisenin baskısı altında bunalan insanlar bu zorba kuruluşlara karşı bir ses duymak istiyordu. Birisi başkaldırsın, bu boğucu kubbeyi delsin istiyordu. Bir parça ferahlatıcı bir havaydı toplumun istediği.

İşte toplum, beklediği o sesi Galileo'nun sesi zannetmişti. Halbuki Galileo'da ne kahramanca bir tavır, ne de gözüpek bir davranış vardı. Sadece titrek bir sesle Copernicus'a inandığını söylemişti. O sıkıntılı ve bunalmış toplum bu kadarcık bir ifadeyi bile, bir başkaldırı olarak coşkuyla karşılamıştı. Halbuki Galileo hiçbir işkence görmediği, hiçbir zaman hapsedilmediği halde engizisyon yargıçları karşısında yalvar yakar yanıldığını söylemişti.

İnsanlar Galileo'nun engisizyon kapısından çıkarken "Herşeye rağmen dünya yine dönüyor." demesini beklemişlerdi. O söylemese de söylemiş kabul etmişlerdi. Ona haketmediği bir ünü vermişlerdi. Halbuki Galileo'nun söyledikleri, beklediklerinin tam tersiydi.

"Ben Galileo Galilei, önünüzde diz çökerek, kendi ellerimle dokunduğum `kutsal kitaplar önünde, kutsal Roma kilisesinin benimsediği, öğrettiği herşeye inandığıma, her zaman da inanmış olduğuma ve Tanrı'nın yardımıyla bundan sonra da inanacağıma yemin ederim." diye başlayıp engizisyona övgüler yağdırdıktan sonra "Siz saygıdeğer ve kutsal büyüklerimin zihninde, bana karşı haklı olarak uyanan şüpheleri silmek için, açık yürek ve sarsılmaz imanla, sözü geçen yanılgılarımı, fesatlarımı reddeder ve lanetlerim. Gelecekte de ne sözle, ne yazıyla bana karşı böylesine kuşku uyandıracak bir söz söylemeyeceğime ve böyle bir davranışta bulunmayacağıma yemin ederim. Bir kafirle veya kafir olduğundan şüphenilen biriyle karşılaşacak olursam, onu derhal bu kutsal mahkemeye bildireceğim." demişti.

Pişmanlığı, itirafçılığı, muhbirliği kabul etmesinin ödülüyle sonraki yaşamını kilisenin gözetim ve desteğinde rahatlık içinde geçirmiştir.

DOĞANIN JENOSİDİ

Şu erkeklerin yüreklerini hoplatan mavi gözlü sarışın kız, şu genç kızların rüyalarının prensi uzunboylu, sarışın mavi gözlü delikanlı Tanrı'nın dışladığı yaratıklar olsa gerek. Çünkü bunların neslini devam ettirme şansı gittikçe azalıyor. Mavi göz genetik yönden çekiniktir. Bir siyah gözlü ile bir mavi gözlü evlendiğinden çocukların mavi gözlü olma şansı yok. İleriki nesillerde de gittikçe azalan bir olasılıkla ortaya çıkabilecek. Yani dünya halklarının melezlenme temposu içinde uzun vadede kaybolup gidecekler.

Peki insanoğlu kaplumbağa neslini, kelaynak kuşunu korumak için önlem üstüne önlem alırken, mavi gözlü insanları korumak için niçin hiçbirşey düşünmüyor? Bana ırkçı mı diyeceksiniz? Ne münasebet canım! Ben bir ırkı kurtarmaya çalışıyorum. Doğanın jenosidine başkaldırıyorum.

NAMUS VE ONUR BÂTIL BİR İNANÇ MI?

Çoğu insan namusu ve onuru için yaşamış, onlar için dövüşmüş, onlar için ölmüştür. Hakarete uğrayıp karşısındakini kurşunlayanlar var. Onuru için düelloya çıkıp ölenler var. Yıldırım Beyazıt'ın ağır sözlerine cevap olarak, Timur gibi, bir imparatorluğu parçalayanlar var.

Kabilenin putunu korumak gibi ailenin veya kendinin namus ve onurunu korumak da bâtıl bir inanç mı? Nedir onur ve namus? Önce bir takım değerler yaratıp sonra onun uğruna kendini feda etmek akıllı bir yaratığın davranışı olabilir mi?

İki kişi arasında güçlü olan zayıfa rahatça hakaret edebilir. Zayıf olan bunu onur sorunu yapmayarak sineye çekebilir Orada üçüncü kişi varsa, zayıf olan başına geleceğe bakmadan güçlüye karşılık verir. Niçin? Kırılan onurunu tamir etmek için. Demekki onuru kıran, sözü sarfeden değil, o söze tanık olan kişi. Yasalarda "alenen hakaret", "basın yoluyla hakaret" için daha ağır ceza öngörüldüğüne göre asıl onur kıranların seyirciler ve okuyucular olduğu hukuken de kabul edilmiş oluyor.

Kadın, birtakım erkeklerle birer ikişer yıl dost hayatı yaşarsa namusunu ve onurunu kaybediyor. Aynı erkeklerle evlenip boşanarak, aynı sürelerde beraber yaşarsa ne namusunu kaybediyor ne onurunu. Her iki halde de aynı temasları yapan kadın birinde namusunu kaybettiğine, diğe-

KAR TOPLUYORUM DÖRT İKLİMDEN

Türkülerin yükü benimdir
Benimdir kırık aynalarda bin surat
Kar topluyorum temmuzlarda
Sıfıraltı santigrat...

Yürek kundakcısıyım
Figanlar ürkütürüm
Trenler geçer ıssız ovalarımdan
Bir örümcek ha bire büyür...

Benimdir insan olmanın yükü
Şaşkınlığım da var, ürpertim de
Uyuyan bebenin teninde kene
Sele düşen yalnızlık
Bir dal bulmalı
Üşümelerdeyiz
Yangınlardayız
Aman...

Kar topluyorum
Dört iklim
Dört köşeden...

Arife Kalender ÖNEL

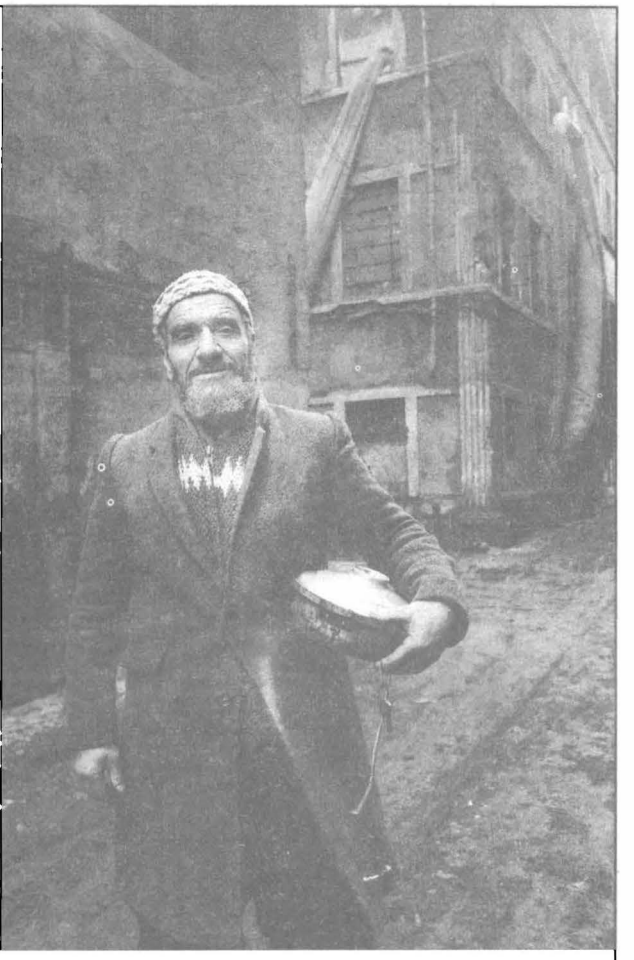

İbrahim Akyürek

rinde kaybetmediğine göre demek-ki namusu kaybettiren bizzat cinsel ilişki değil.

Ne olduğu tam tanımlanamayan, toplumdan topluma, çağdan çağa değişen namus ve onur kavramı uğruna nice bireyler, aileler, sülaleler, aşiretler, milletler can vermişler ve vermektedirler.

Bugün bir toplum bir başka toplumun namus kavgasına bakıp alaycı alaycı gülmektedir. Tarihe dönüp baktığımızda geçmişin namus ve onur kavramlarına dudak büküp hayret ediyoruz.

Namus ve onur her toplumda, her çağda değişik tabularla şekillenmiş değişik birer put olmuştur.

Putu kırılan, totemi hakarete uğrayan ilkel insan uğradığı zararı mantık süzgecinden geçirmeden nasıl bir davranış gösteriyorsa, tarih boyunca onuru kırılan bütün insanlar da çoğu zaman benzeri davranışları göstermişlerdir ve göstermektedirler.

MASKELİ İNSAN

Evcil kediler artık içgüdülerinin gereğini yerine getiremiyor. Yeri eşeleyip kakasını yapamıyor. Fare görse yakalamak için yerinden fırlamıyor. Tembel tembel yatıp sahibinin vereceği yiyeceklerle yetiniyor.

İnsanlar da öyle. Bu toplum onların içgüdülerini törpülemiştir. Rousseau yüzyıllar önce "bilim ve sanat, dolayısıyla uygarlık yükselirken içtenliğin kaybolduğunu, toplumun tavır ve hareketlerimizi kalıplara sokarak duygularımıza yapmacık bir görünüş verdiğini" söylemişti. Gerçekten öyle değil mi? İnsan acıkınca lokantanın vitrinlerindeki yiyeceklere saldırabiliyor mu? Bir davette gönlünce yemek yiyebiliyor mu? Rahatça öksürebiliyor mu? Hapşırabiliyor mu? Geğirebiliyor mu? Gaz sıkıntısı duyunca çıkartabiliyor mu? Hoşuna giden karşı cinsi yakalayıp arzularının emrine uyabiliyor mu? Bu insan değil, bütün duyarlığını, içgüdülerini kaybetmiş bir mumya sanki!

İnsan yaratılış itibariyle kıskanç, bencil, saldırgan, fiziksel ihtiyaçlarını hemen karşılamak isteyen bir canlı.

Salonda gözlerini güzel bir kadının gözlerinden kaçıran, aç olduğu halde sunulan yiyeceği kabullenmeyip teşekkür eden, yarışta yenildiği rakibini kutlayan insan, gerçek yapısını yansıtan insan değil. Çağdaş modern insan içtenliğini gizleyen, utangaç, maskeli, yalancı, rol yapan bir aktör.

ABRA OKUMA TİYATROSU

Türkiye'de yaşayan insanların büyük çoğunluğu birikimi önemsemiyor.. büyük çoğunluk bugünü yaşıyor... bugünü, dünsüz.. yarınsız yaşıyor. Bugünün, dünü yok.. geleceği yok. Oysa her alanda dün önemli. Bir duvarcı ustasını düşünelim. Duvarcı, kendinden önce hiç duvar örülmemişcesine yola çıkıyor.. Demiri eğip bükmeyi tasarlayan bir sıcak demirci, ateş bulunmamışcasına işe koyuluyor. Bir kültür emekçisi... bir edebiyat emekçisi, kendinden önce tek bir uğraş verilmişcesine kültür edebiyat dünyasında etkinliğe girişiyor.

Birikim önemli... Daha iyi bir gelecek için dünün kökten eleştirisi.. dünden kopuş için birikimin iyi bilinmesi gerekiyor.

***İnsancıl**'da yapılan bu.*

Ama kültür dünyasında olup bitenlere bakınca gülümsüyoruz. O sorunu hiçbir zaman hissetmemiş bir takım insanlar, "karşı dil" "sanatın metalaşması" "okur yazar bütünleşmesi" diye, karşı çıktıkları dilin sınırlarını kıramadan, beş on sayfalık bildirilerle orda burda dolaşıyorlar. Hem de bu etkinliğin ilk başlatıcısı havalarında... Konfüçyus... Platon... Descartes... Kant... Hegel... Brecht.. Nazım Hikmet... Nermi Uygur... Enis Batur... Günay Akarsu... Cengiz Gündoğdu yalnızca birer ad onlar için. Bütün bu adlar geçtiğinde "Boş ver" dediklerini iyi biliyorum.

Basit bir gerçeği... kan kırmızı... süt beyaz dercesine söylediğimiz için özür diliyoruz okurlarımızdan. Tarih bir bütündür.

Şimdi durup dururken mi söyledik bunları. Hayır. Ankara'da OTDÜ'lü gençlerin çıkardığı bir dergi var. Abra. Abra'nın 5. sayısında şöyle bir yazı okuduk. ABRA OKUMA TİYATROSUNA DOĞRU. Yazı şöyle başlıyor. "ABRA Ankara'daki edebiyat okurunu yazarıyla buluşturacak yeni bir çalışma hazırladı. ABRA Okuma Tiyatrosu.

*Okuma Tiyatrosu, Türkiye'de ilk defa **İnsancıl** dergisince haftada bir düzenlenen ve geçen sezon yirmibeş hafta boyunca devam eden bir çalışma.*

Yok sayılmaya.. boşverilmeye... görmezlikten gelinmeye alışmışız. Bundan ötürü Abra dergisinde çıkan yazıyı ciddi bir şaşkınlıkla okuduk. Şaşırdık. Çünkü Abra kendinden önce yapılan bir etkinliği söylüyor.. birikimi önemsiyor... birikime saygı gösteriyor.

Sevindik. Çünkü insani değerler ne kadar yerle bir edilirse edilsin yıkıntıya düşmeyen insanlar var bu ülkede.

Abra dergisine bu vefalı davranışından ötürü teşekkür ediyoruz. Kişiye... tek bir insana vefadan sözetmiyoruz. Tarih boyunca daha iyi bir dünya için mücadele eden insanın birikimine saygıdır bizim sözlüğümüzde vefanın adı.

*ABRA'nın bu davranışı, kültür dünyasında mücadele eden **İnsancıl**'ın kazancıdır... Abra'nın kazancıdır... kültür dünyasının kazancıdır.. insanın kazancıdır.*

Bu kazancın sevinciyle okur yazar bütünleşmesinde önemli bir adım atan ABRA OKUMA TİYATROSU'nu seviyoruz.

ABRA OKUMA TİYATROSU'na yolun açık... başarın sürekli olsun diyoruz.

İNSANCIL EMEKÇİLERİ

ABRA OKUMA TİYATROSUNA DOĞRU

Abra, Ankara'daki edebiyat okurunu yazarıyla buluşturacak yeni bir çalışma hazırladı: ABRA Okuma tiyatrosu.

Okuma tiyatrosu, Türkiye'de ilk defa İnsancıl dergisince haftada bir düzenlenen ve geçen sezon yirmi beş hafta boyunca devam eden bir çalışma. Çalışmanın amacı yazar ile okur arasında organik bağlar kurmak. Böylelikle edebiyat ortamında bir yazar-okur örgütlenmesine doğru kapılar açmak.

Çalışma adında bir sahne çalışmasını araştırsa da, yapılanlar izleyici oyuncu ayrımını ortadan kaldırmaya yönelik. Mekanda aynı düzlemi paylaşarak biçimleniyor. Yazarın/şairin yapıtlarından seçmeler okuyacak olan çalışma grubu ise, yaptığı ön çalışmanın sonuçlarını da ortaya koyarak okur ile yazar arasında iletişimi sağlıyor. Yazara sanat hakkında kendi sanatçılığıyla ilgili, yaşanan gerçekliğin yapıtlarındaki yansımalarına yönelik sorularla okura yazar ile tartışmasında eksenler oluşturan çalışma grubu, yazarın eserlerindeki ortak yönleri ortaya çıkararak yazarı temel çıkış noktalarını sergilemeye isteklendiriyor.

Sanatın 'tüketilemeyen' kaynaklarına bir yolculuktur bu. Ve yazarın düşlerindeki okurdan karşısındaki gerçek okuruna olan yolculuğu. Bu yolculukta öykü kahramanları var, adanmışlıklar ve kavuşmalar var.)

Çalışma, doğada ve sanatta 'güzel-olan' kavramına atıfta bulunurken insanın kendini yeniden yaratması sürecindeki yerini vurguluyor.

Biz, ABRA Okuma Tiyatrosu çalışmasını, 'kültürel ürünlerin metalaştığı' günümüzde, edebiyat alanında 'muhalif bir kültürü yaratmanın zeminlerini' oluşturmada bir adım olarak görmekteyiz. ABRA okuru bu çalışmayla biraz daha yakınlaşmakta, bütünleşmektedir.

SENGİSEMAİ BİR ÖLÜM

Ayhan HÜNALP

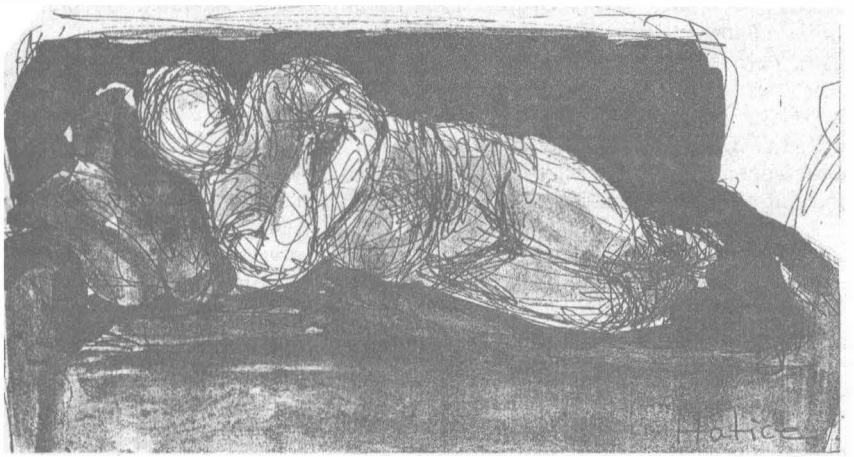

Hatice Nalbant

Anne nerdesin? Hani şimdilerde güfte yazan, müzik seven paşalar? Sonra başka aşıklar, başka acılar? Şimdi Selâhettin Pınar olsa, "Yok canım" derdi, "Sanatçı ezel ebed muhaliftir" Biliyorum sevmeden edemezsiniz, ben olmasam bir başkası olacaktı. Siz ki gönül adamısınız, sevdanın en çok yakıştığı kişi. O güzel sesinizle, o hicaz sengisemai ile bana sitem ederdiniz: "Çekilmemiş fotoğrafları görüyorum. Hastayım anne, yalnızım. Lemi Atlı Hoca, beni bırakıp gitmeyin. Olamaz, gittiniz işte. Ferahnaklar, isfahanlar gibi terkediyorsunuz dünyayı. Sizlerin olmadığı bir dünyayı istemiyorum. Ölüm, sengisemai bir hicaz şarkı mı yoksa? Çinileri çevresine saçılmış o eski Selçuk kümbeti, iki kıyıda yanlız iki ayağı kalmış yıkık eski bir köprü. Her düş bir oyundur, oyunlar da birer düş. Ilgaz dağlarından öteye gidilmez. Oysa ben her yaz Taşköprü'ye giderken Ilgaz dağındaki boklu dereden yüreğim ağzımda geçerdim. Geride harap bir ev, evde istiklâl madalyasıyla muharip gazi rozetinden başka şey bırakmayışın acısını da bırakıp giden. İlk buluştuğumuz iskele. Küçük istasyonlar. Hiç eskimeyen yaşadıklarımız. Bir yanımı dert çürüttü, bir yanımı mavzer yarası. Bilirsin menekşeler tez solar, hele dağlarda yetişenler. İç cebinin astarına yapışmış o damıtık acıyı kimseler görmez. Gelen evrak, giden evrak, dip koçanı, istampa. Her düşün bir bedeli vardır, yaşamadıklarının bile. Nerede Üsküdarlı Müveddet? Kestane ağaçlarıyla gölgeli bir Ankara sokağı. Bu güzelim mektupları yazan sen misin? Yıllarca bir arada yaşadık mı gerçekten? Yarısı hüzündü yüreğimin, yarısı coşku. Sac ekmeği kokulu kasaba akşamları. İki sırça yürektik işte, zedelenmeden kalmak olası değildi. O eski sokakda, o eski İstanbul evi de yoktu artık. Her kuyunun bir efsanesi vardır. Kuzgun karası piyano, ceviz konsol göçüp gitmiş bir saltanatın dilsiz tanıkları. Sevdiklerimizin tangoların, şarkılarimızın terkettiği bir dünyayı zorla sürüklemeğe yaşamak denir mi? Alırım gönlümü senden diyemeyen Neveser'ler şimdilerde var mı? Sana sözümü tutup da yazamadım, hangi umudu, hangi güzelliği iletebilirdim? Hangimizin içinde çatlar bir çeşmibülbül yok ki? Bir ağaç kendi yalnızlığını bekler. İlâhi Lütfiye Aydın kardeş, gazetecilik her kapıyı eskiden açardı. Yoksul ülkelerdeki sıla sürgünlerini tek tek toplayan karatrenler! Bütün bunların altına bir toplam çizgisi çizip, sol köşeye de bir artı koyarsanız Lütfiye Aydın'ın o birbirinden güzel öykülerine varırsınız. Bir çırpıda 'Alfredo Nerdesin?' ya geldiniz mi otobüsünüzün "duracak" düğmesine basın. Çünkü son durağa geldiniz demekdir. Zaten o son hikâyedeki "Kasaba"ya Dönüş filminde -ki bana göre "Kasabanın Namusu"nda- İngrid Bergman; gerine gerine "Bu kasaba beni orospu yaptı, ben de dünyayı genel ev ilân ediyorum" derdi. Lütfiye kardeş, kitabının ikinci baskısına bu cümleyi de mutlaka koy. Aksi halde editör bulursam çıkacak kitabıma ben koyarım.

SENGİSEMAİ BİR ÖLÜM / Lütfiye Aydın'ın öyküleri / İnsancıl Yayınları / 104 sayfa.

Öykü

SEYİRCİ

Gülgün G. ARIGÜMÜŞ

Nurhan Tunakan

Bir kadın, ipek dokunuşlu, ılık bir yağmurdan, eteklerine dadanan rüzgardan, yüzüne doğru savrulan yapraklardan geçip durağa geldi. İvecenlikle atladığı basamaklardan ıslak toprak kokusu gibi otobüse sızdı. Biletini kutuya atar atmaz çocuksu bir telaşla pencere yanını kapıverdi. Oturduğu koltuğa iyice yerleşerek bedenindeki o başdöndürücü açılmayı bekledi. Gözlerinin irileşmesini, gözbebeklerindeki projektörlerin birbiri ardına yanışını, kulaklarının iki ses alıcısı gibi yanlara doğru açılışını... "işte başlıyoruz!" diye düşündü. Kendisini seyertti. Kafasından periskoplar yükseliyor, dersinini gözenekleri genleşiyor, her yanından radarlar, teleskoplar, mikroskoplar, dinleme aygıtları, kameralar fışkırıyordu! Bu acı verici değişme keyiflendiriyordu onu. Arkasına yaslanıp zevkle gerinerek hazırlandı. dünya, sinemaskop bir film gibi ağır ağır önüne seriliyordu... Yanına ilişen yaşlı adam, kadının yüzündeki olağanüstü gülümseyişle ilgilendi. Bakıp az düşündü: "Garip!", sonra kadının irileşmiş gözlerle bakmakta olduğu yere baktı, ne var ki, diye. Hiçbir şey değildi, her zamanki gibi bir gündü. Eski bir sonbahar, zırıl zırıl bir yağmur, insanların sıradanlığı... Esnedi yaşlı adam, kadına kötü bir not verip defteri kapadı, sonra koltuğun ucuna ilişmekten vazgeçip bencilce yayıldı. Ağırlığını kadına verip onu köşeye sıkıştırdı. Kadın, "işte bir insanın teması! "diye düşündü, "sevgili, yaşlı bir insanın teması.. bedeninde birikmiş yılların... acıların... sevinçlerin... kazançların... kayıpların... fazla yağların ağırlığı... bana geçiyor o yıllar, o yorgunluk... hepsi bana ulanıyor sanki... benim oluyor..." Mikroskolarına direktif verdi ardından. Yaşlı adam derin uykulara dalıp düşüverdi kadının üstüne! Kadın biraz şaşırdı, biraz da ne yapacağını bilemedi ya, bir yandan da "ah, sevgili yaşlı insan, ne kadar da yorgun" diye geçiriyordu içinden. O sırada yaşlı adam gözlerini açtı, kadını burnunun üstünde gülümserken bulunca kızdı bu işe, doğruldu hemen, "afedersin kızım" falan dedi ya, kendinden çok kadının yüzündeki gülüşe kızıyordu. "Ne demeye gülüyor, bu durumda... halla halla!" Kadına yeniden kötü bir not verdi. "Yeni mi?" diye sordu kadın gülümseyerek, gözlerinin iri iri bakması ve yüzündeki samimiyet kızdırıyordu adamı. "Hoppala!? Ne yeni mi?" diye sordu kızgınlıkla. "Yorgunluğunuz.." dedi kadın, "ne zaman başladı diyordum, yorgunluğunuz..", özür dilercesine ekledi, "bazen erkenden başlar yorgunluk.. yani, küçük yaştan demek istiyorum.. şey.. hayat yorgunluğu işte... hayat kötü bastırır ya bazen.." Adamın gözleri iri iri açılıverdi. Yalnızca yorgunluk sözünü kavradı, daha fazlasını kavramak istemedi, gözleri pörsüyüp kapandı. Kadın yılmaz bir seyirciydi. Mikroskobuyla adamın sorulardan hızla kaçışını, gözlerinin yumuluşunu seyretmeyi sürdürüyordu. Yaşlı adam, "hanım, hanım, üstüne yatmışım uyuyormuşum da neden ikaz etmedin beni!?" diye homurdandı durup dururken. Öfkeliydi; "otobüse rezil olduk işte!" Kadın keskin bir acı duydu içinde. "Öyle yorgundunuz ki..." falan diye kekeledi, kesti. "Nasıl bakıyorlar, baksana!" diye homurdanmayı sür-

GÖZLERİM TETİKTE

Rüzgar dağlara vurduğunda gel
bir gece yarısı
bir koyu karanlıkta
inancın gül renkli şafağı yüreğine vurduğunda gel
ay ışığı örtsün ayak izlerini
bütün ateşleri söndür
nasılsa dumanı savrulur dost avuçlara
nasılsa kuş sesleri varır sabaha
rüzgar dağlara vurduğunda gel
kül renkli sevdası bu umudun
parmaklarım tetikte
yine de
silahın dolu olsun
gel bir gece yarısı
bir koyu karanlıkta
günü karşılarken dal uçlarında
gözlerim tetikte gel.

Hikmet İNAN
19 Ekim 1992

Odilon Redon

dürdü adam. Kadın mikroskobunu kaldırıp teleskobunu aldı, otobüsün içine baktı, önündeki koltuğun kenarına yaslanmış, gözlerini kendisine dikmiş adam; arkadaki direğe yaslanmış, gözlerini kendisine dikmiş adam; yandaki koltuktan gözlerini kendisine dikmiş ortayaşlı kadını gördü. Teleskobu kapattı. Seyirciydi o, oyunculuğa çekilmek istemedi. Ağzını açmadı. Konuşmak istemiyordu. Bağırmak, ağlamak, küfretmek istemiyordu ama hâlâ seyretmek istiyordu, hem de karşı koyamadığı, çılgınca bir merakla! Görünürdeki bütün duyargalarını, aygıtlarını içeriye çekti, suyun dibine indi, periskobunu yukarıya uzattı yalnızca, gözlerini iyice kısıp küçük deliğine göre ayarladı. Öndeki adam gözlerini üstünden çekmiyordu, arkadaki de çekmiyordu, üstelik bakışları koyulaşıyordu. Yan koltuktaki kadın onun adına utanç duyduğundan yere bakıyordu! Tam o sırada yaşlı adam, az önce o denli söylenen, otobüstekilerden öylesine utanan adam uyuyup da yeniden kadının üstüne yıkılmasın mı! Kadın suyun dibinden çıkmadı, hiç kıpırdamadı, hiçbir şey söylemedi, yalnızca içinden "vah, sevgili yaşlı, aksi, kavrayışsız, aptal, örümcek kafalı, zavallı adam vah, yorgun işte, çok yorgun!.." diye geçirdi... Suyun dibinde periskobunu ayarladı, inatçı, çılgın, yırtıcı bir merakla seyretmeyi sürdürdü... yaşlı adamı... adamları.., kadınları... Adamlar geldiler, yaşlı adamı dürtüp uyandırdılar, kadının üstünden kaldırdılar, koltuğun arkasına sıkıca yaslayıp yapıştırdılar. İp bulsalar sıkıca da bağlayacaklardı ama ip bulamadılar. Bu işleri yaparken kadını daha yakından incelemeyi de savsaklamadılar. Kadın suyun dibinden onlara bakıyordu. Yaşlı adamsa kızgın, utançlı, huzursuz, mutsuz ve yorgundu; kalkıp otobüsten inmeye niyetlendiğinde kadın merakını erteleyip seyirciliğine bir süre için ara vererek yaşlı adama: "Siz oturun... yorgunsunuz... ben zaten burada inecektim. "dedi. Kalktı, yutkundu, son anda adamın kulağına eğilip: "Rahat olsanız... yorgun olduğunuzda, yabancı da olsa, kadın da olsa bir insanın omzuna yaslanmaktan ürkmeseniz... utanmasınız... kim nasıl bakarsa baksın..." diye fısıldadı. Soru sorar gibiydi... Otobüsten dik, keskin, uzak bakışların takı altından geçerek indi. O sonsuz bir seyirciydi, dönüp otobüse baktı, pencere yanına geçen adamın şaşkınlık, merak, belki biraz da pişmanlık okunan yüzünü yakalayıp filme çekti, yürüdü. Sonbahar kucakladı onu, yağmur tenine değdi, bir kedi bacaklarına sürtündü... Kadın, kaldırımın ortasında kısacık durakladı, yara almıştı. Otobüsteyken farketmemişti bunu, şimdi hâlâ dibinde bulunduğu suda yalpalamasından anlıyordu. Periskobunu da içine çekip kapandı. Hiçbir şeyi, hiçbir kimseyi görmeden yürüdü. Dünyanın perdesi ağır ağır iniyor, ışıkları tek tek sönüyordu. Olsundu, bir sonraki seans çok yakındı. Kadın yılmaz bir seyirciydi.

YILDIZ GÜNCESİ

Cengiz GÜNDOĞDU

11 Ekim Pazar

Hastayım... Elli yıllık hayatımda ilk kez iyi hissetmiyorum kendimi... Ses kısıklığı... Geçen hafta başladı. Kendi bilgilerimle iyileşmeye çalıştım önce. Olmadı. Dr. Ferda'yı çağırdım dergiye. Geldi. Oramı buramı yokladı. İlaç yazdı. Şunu... şunu yapmayın... cigara içmeyin diye buyrultusunu geçti... Dinledim umarsız bir diklenmeyle. Tansiyonuma baktı. "Baktırmam" deyince "Giderim o zaman, noluyorsunuz" dedi. "Peki peki" dedim.

10 Ekim cumartesiye kadar iyileşmeliyim. Açılmalı sesim. Öykülerim okunacak **Okuma Tiyatrosu**'nda Hiç olmazsa o gün için birkaç saat açılsın sesim. Ankara'da bir toplantı vardı. Ben de gidecektim. Sesim kısılınca gidemeyeceğimi söyledim...

9 Ekim Cuma günü sesim açıldı... Dün konuşurken hissettim... Sesim gidecek... Sonra gece... Yalova'dan gelen arkadaşlarla rakı içtim. Gece yarısından sonra Necmettin'lerin evinde sesim gitti.

Sabah kalktım. Tık yok... sesim sıfır... Can sıkıcı bir sessizlikte kahvaltı... Sonra Moda'ya yürüdük... Çay içtik çay bahçesinde... **Okuma Tiyatrosu**'yla ilgili önerilerim vardı. Konuşamadığım için, bir kağıda yazdım, Necmettin'e verdim.

İskelede ayrıldık... Vapurla Eminönü'nde indim. Taksi... gitmesi gereken yeri bir kağıda yazdım.

Şimdi evdeyim... sessiz. Az önce telefon açıldı. Konuşamayacağım için açmadım. Tatsız tatsız oturuyorum. Ne zaman sesim açalır... açılır mı... daha tatsızlaşır mı, bilmiyorum. Gülüyorum bir yandan. Hekimlere... eczacılara kızdım ya... al işte dercesine...

Toplantılar... yarın... öbür gün... daha öbür gün.. hepsi kalacak... Pazar günü Gölcük... belki gidemem.

Dün, ezilen... horlanan ezik insanlardan söz edildi... "Ben de onlardanım" dedim. Türkiye'de kapitalizm, kendinden olmayanları hep ezdi... horladı. Böyle bir sistemin içinden çıkıp geldim ben. En küçük insani haklarım için inanılmaz mücadeleler verdim. Bu yüzden sertleştim... katılaştım. İnsani bir sistemde böyle olmazdı.

Hep tetikte... hep mücadele... sinir... üzüntü... acı... ihanet... Fizik gücüm azaldı belki bu yüzden. Hafif bir soğukalgınlığı... bir kadeh rakı... ses gidiyor... Bu iş daha tatsızlaşır diye üzülüyor muyum. Şimdi üzülmüyorum. Yaşadım da ondan... iyi yaşadım.

Pazar günü Gölcük'ten sonra Esenköy'e gidecektim. Sevgili Ceviz Ağacı'nı görmek için... Kaldı. Gidemiyorum. Söylemiştim ona. "Gelemezsem dert etme" demiştim... Bilirim... inanır bana. Gitmedim diye sorun çıkarmaz. İnanır... bilir, gitmiyorsam keyfimden değil... gidemiyorum demektir. Anlar... hisseder bunu... Üzülür... Belli etmez ama... Böyle olmalı. Şu ara elimi uzatacak durumda değilim. Brecth şöyle der bir şiirinde "Acıksan getiremem sana yiyecek bir şey / Nerdeyse silinip gitmiş gibi olurum dünyadan böyle / Hiç yokmuş, seni unutmuş gibi sanki"

Kolay değil bu noktaya gelmek... sistemin değer yargılarından sıyrılmak gerekiyor mücadelede "hiç yokmuş, seni unutmuş gibi" mücadelesini sürdüreni hiç unutmadan. taş sektirmeden beklemek..

Haftaya pazar günü bir koşu Sevgili Ceviz Ağacı'na gidebilirim demiştim. Böyle düşünmüştüm. Kaldı... Zaten gitmezdim. Böyle bir durumda hiç kimseye esenlik götüremem Cigara içemiyorum tüttüre tüttüre... Çayın tadı yok. Yemek istemiyor canım... Hiç konuşmadan oturuyorum Böyle birini kim netsin. Üstelik gargara var Dr. Ferda verdi, tatsız bir iş. Her gargaradan sonra midem kalkıyor.

Boyle günlerde iyice kapanmalı insan. Ben de öyle yaptım. İyice kapandım.

İyileşince giderim. Merhaba Ceviz Ağacı... ben geldim derim. Sevgili Ceviz Ağacı sevinir Ben de sevinirim, onu sevindirdim diye. Şimdi gidersem üzülür Niye üzülsün... İyice saklandım Duymasın hastalığımı.. üzülmesin..

14 Ekim Çarşamba

Soğuk birdenbire geldi. Ben de pardösümü giydim. Özlemişim pardösümü... Sabahın soğuğunda ısıttı beni. Sevindim... Ne güzel değil mi. Soğuk geliyor birdenbire... pardösümü giyiyorum. Bütün bir yaz sessizce beklemiş beni... Bunca zamandır nerdeydin... nişledin demiyor. ısıtıyor beni... hemencecik... Arkadaşım Ömer Bilge'yi düşündüm yürürken. Kaç yıl oldu arkadaşlığımız bilmiyorum. On yılı geçti ama. Sessiz... sorgusuz sualsiz bir arkadaşlık... Günün hangi saatinde varsam yanına... kaç gün geçmiş olursa olsun "Nerdesin... nereden geliyorsun-" demez... Sıcacık bir dostlukla yılları aştık.

Soğuk... rüzgarlı sabahta yürüken... pardösüm ısıtıyordu Ömer Bilge'yi düşündüm... Sesim soluğum çıkmıyor ya, anca onun yanında rahat edebilirim. Sormaz bana... zorlamak beni.

Hastalığım devam ediyor... Hem hekimlerle... hem hastalıkla mücadele ediyorum... Ediyor muyum acaba... bunu da düşündüm. Bir avuntuyu yaşıyorum belki de...

Midem kalka kalka her sabah... her gece gargara... kutu kutu ilaçlar... pastiller... sonra umut... yarın sesim açılır... şimdi sesim açılır umudu... Bu mücadele değil... tutsaklık. Tutsak oldum hekimlere... Bütün bütün değil ama.. cigara içiyorum... Yine de boş... hekimlere tutsak oldum. Kesin bu... Hekimler geleceği düşünmüyor. Kutu kutu ilaçların bir dolu yan etkisi var. Sağaltırken yıpratıyor insanı. Bugün iyileştim diyorsun... ertesi gün başka bir hastalık başlıyor... Gidin bir diş hekimine görün... bir dişinizi düzeltir... bir iki hafta sonra sağlam dişiniz bozulur.

Şimdi bir dolu ilaç içiyorum. Bir yanım düzelirken öbür yanım bozuluyor... Bunu öğretim işine benzetiyorum. Pırıl pırıl çocukların bilincini dumura uğratıyorlar. Konuşunca "Müfredat programı" diye sorumluluğu üstünden atıyor öğretmen...

Öğretmen bilincimizi bozuyor... hekim sağlığımızı... mimar evimizi... Sonra bu ülke niye böyle diyorlar. Niye böyle olacak... her meslek sorumlu bundan. Hekim... öğretmen... tarımcı... ayakkabıcı... demiryolcu... aklınıza ne gelirse hepsi sorumlu.

Pazartesi günü... 12 Ekim... gençler geldi. Bakırköy'de aşk üstüne konuşmamı istediler, 17 Ekimde "Belki 24 Ekimde olabilir" dedim. Yalova'dan çağırdılar.. kasımın ikinci haftasında olabilir dedim... 15 gün içinde birçok yerde konuşacaktım... hepsi kaldı. Kim ister konuşmayan birini...

Bunları düşündüm yolda yürürken. Sabah... rüzgarlı... soğuk. Pardösüm... iyice sarıldım... sıcacık. Bütün bir yaz beklemiş beni... sesim soluğum çıkmasa bile.. bir pardösüm var işte... beni bekleyen. Sesim soluğum çıkmasa bile beni sarıyor... ısıtıyor. İş tekil değil... birbirimizi ısıtıyoruz aslında. O beni... ben onu. İnsani ilişkiler de böyle olmalı. İki insan birbirini ısıtmalı... Kolay değil bu. kolay olmadığı için pardösümle ısınıyorum... Güzel pardösüm... bekleyen.

15 Ekim Perşembe

Bu sabah dergide oturuyorum. Bir genç geldi. Hekimmiş. Konuşamadığımı duymuş, kalkmış gelmiş. "Ses kısıklığı" diyor "sizin deyişinizle tatsız olabilir." Konuşamadığım için bir kağıda yazdım. "Kanser mi" dedim. Genç hekim, "Evet" dedi. Hekimlere kızdığımı biliyormuş. Ama tedaviye karşı çıkmamam gerekirmiş... konuşabilsem anlatacağım. O habire kanser araştırması yaptırmam gerektiğini söylüyor...

Bu sorunda tavrımı tam anlatamıyorum. Şimdi sorun şu. Türkiye'de memur takımı yurttaşı tutsak yapar. Bir daireye işiniz düştü mü, sinirlenmeden... hakarete uğramadan çıkamazsınız. Memur, ezillmişliğin acısını daireye gelenden çıkarır. Ben sinirlenmemek... hakarete uğramamak için hep uzak yaşadım devletten. Söz gelimi, yıllar önce annem öldü. Emekli sandığından alacağı vardı. Bir kez gittim. Bir soru sordum. Bağırdılar çağırdılar... bir daha gitmedim. Gidersem terörist olacağım. Kesin.

Şimdi hekimlere geliyorum. Ben tedaviye karşı değilim... tedavi yöntemine karşıyım. Düşünün... kalktım gittim hastaneye. Orda hastabakıcıların... hemşirelerin... hekimlerin bağırmalarına... itip kakmalarına dayanamam Neymiş, beş on yıl fazla yaşıyacakmışım. Yerin dibine batsın o beş on yıl.

Söylemek istediğim şu. Tedavi yöntemi bütünüyle tersine dönmeli. Zengin hastalar bağırır çağırır, bir dediği iki edilmez ya, öyle... Hastalar hekimlere bağırıp çağırmalı... hiçbir hastanın bir dediği iki edilmemeli...

Bugün bu dediklerim birçok insana tuhaf geliyor. Ama birgün haklılığım teslim edilecek. Biz parasız hastalar, hekimlerin despot bilinçlerinin doyurganları... zavallılar değiliz.

Geçen gün bir hastaneye gittim, bir tanıdığı ziyaret için. Tuvaletten çıkan koku. Uyuz köpek durmaz orda. Koşullar ne olursa olsun uyuz köpeklerin duramayacağı tuvaletleri hiç kimse insanlara açamaz.

Önerim şu. Ölüm pahasına olsa bile en azından birkaç gün bütün sağlıkçılar boykot edilmeli. Çünkü sağlıkçı, nasıl olsa hasta ayağımıza gelecek... gık demeden olumsuz koşullara katlanacak diye insani yolda milim iş yapmıyor. Bu sağlıkçıları uyarmalıyız.

Ama biliyorum tıpış tıpış gideceksiniz sağlıkçının ayağına... iyileşeyim diye onca hakarete... itilip kakılmaya göz yumacaksınız. Bütün olumsuz koşullara karşın biri başlatmalı bu işi dedim. Ölüm pahasına olsa sağlıkçılara boyun eğmeyeceğim. Aynen. Kesin kararlıyım buna.

Sevgideğer yolarkadaşlarımın beni anlayacağına inanıyorum.

18 Ekim Pazar

Güneşli bir gün... Bütün gün evde oturdum. Konuşamıyorum Bundan ötürü dışarı da çıkmadım İyice kendime kapandım. Kimseyi tedirgin etmeden... kimseyi üzmeden hastalığı yenmeye çalışıyorum. İç dünyamı diri tutmalıyım. En önemlisi bu. İç dünyamı diri tutmak... Her koşulda milimetrik mücadeleye devam. Hiç kimsenin beni yüreklendirmeye niyeti yok.

Bir anlamda bu, benim kaderim. Gündoğdu hastalanmaz. Hastalansa bile iyileşir. Bu kaderi ben çizdim. Çok kişinin yorgan döşek yattığı hastalıklarda ben çalıştım. Şimdi de öyle... Bir tek konferans veremiyorum... Ama bu böyle devam edemez. Yarın hastalıkla mücadele yöntemini değiştireceğim.

Cuma günü şaşırtıcı bir iş oldu. Önemli bir konuda görüşmem vardı. Durumumu tam bilmeyen Yeşim sabah 9.30'a gün almış... O gün sabah 7.30'da dergiye geldim. Yarım saat sessizce oturdum. Saat 8.00'den sonra zorlaya zorlaya açtım sesimi. Bir saat sürdü bu çalışma. Saat 9.30'da görüşme yerindeyim. Sıkıntılı... korkulu... kaygılı... Neyse... başarılı oldum. Cumartesi gecesine kadar sıkıntılı olsa da konuşabildim... Dahası, cumartesi günü, **Okuma Tiyatrosu**'ndan sonra geçen hafta sessizce oturduğum çay bahçesine gittik. "Evlat, bize çay gelir" dedim... seslendim.

Cumartesi gecesi, evde... sesim gitti.

Konuşamadığım şu günlerde kendimle ilgili gözlemlerim. Keşke sağır da olsam diyorum. Çünkü konuşana yanıt veremiyorum... Toplum konuşamayana yardımcı olmuyor Söz gelimi sürücüler, beni götürecekleri yere en uzak yollardan dolaştıra dolaştıra götürüyor. Bazı tanıdıklar konuşamadığımı kabul etmiyor, "konuşsana" diyor

Konuşamadığım için çaydan, meyveden, yemekten zevk almıyorum. Ama konuşmamaya tutsak olmamak için zorla çay içiyorum, meyve, yemek yiyorum.

ALBÜM

Varsıl dedem
Fırkacı ve inatçı
Kapanınca İttihad-ı Terakki
Sürdürdü çobanlığını
Güderek bulutları güneş batana değin
Yudumlardı keyifle
Oturmamış çay deminde bir hüznü
Kovaladı doksan iki yaşında
Altıpatlar gözleriyle erik çalan çocuğu

Narin annem
Okumamış ve doğuştan şehirli
Havagazı kağıtları Necip Celal tangoları ve ekmek
karnelerine bölüştürdü zamanı
Bir de babama aşkı
Betonarme ve karkaslar arasında
Bir değneği gülle bezemekti işi

Anımsayın
Anımsayın
Bir değneği gülle bezemek
Bir işti

İsa Çelik

Güngör TEKÇE

Bugün güneşli bir gündü. Hep evde oturdum... sessizce.

19 Ekim Pazartesi

Gece...

Bugün hekime gittim. "Kulak-Burun-Boğaz Uzmanı" Tanıdık... Telefon ettim öğlende... "Saat 16.00'da gelin" dedi...

Ne düşündüysem... nelerin başıma gelmesini istediysem hepsi oldu... Önce ağzımın içini uyuşturdular, midem kalkmasın diye... Ondan sonra zavallı dilim, öne çekildi... Hani dilini koparırım deriz ya, öyle... Koparırcasına... sesini duydum... çatır çatır... Daha sonra ses telleri incelendi. İnceleme bitti. Hekimle ciddi bir anlaşma yaptık. Şöyle. Gelecek hafta saat 16.00'ya tek kelime olsun konuşmam yasak. Bu süre içinde cıgara, çay, baharatlı yiyecek, sıcak, soğuk yasak. Tabii bir dolu ilaç.

Peki bu anlaşmada hekimi ilgilendiren yan ne... hekimi ilgilendiren hiçbir yan yok.

Hekim, "Siz gerçekçi insansınız" dedi. "Boğazınızdan bir parça alıp inceleyeceğiz." ..Birden yanımda bir insanın beni seven bir insanın olmasını istedim. Gerçekçisin sözünden sonra gelecek yumruğu karşılamak için... birlikte... İlle de yanımda olması gerekmez o insanın. Uzaklarda bile olsa bir hekim odasında hissen bana destek olabilirdi. Ama bunun haksızlığını düşündüm hemen... Bir kaçgunda yaşıyoruz. Herkes kendi derdiyle... hem de ben nice tatsızlıkları gık demeden... sızlanmadan taşımış bir insanım... Böyle düşündüm. Diklendim. "Kanserden mi soz edeceksiniz yoksa" dedim. Yok öyle değilmiş... ama bakılması gerekirmiş. "İyi... n'aparsanız yapın" dedim...

Kanserle beni korkutacaklar sanki... Kanser dendi mi eli ayağı buz kesen... aman yaman dileyenler varmış. Olabilir. Ama öylesi yakışmaz bana... Dimdik yaşadığım bir hayatı, ufacık bir mikroba... bir kansere teslim etmem... dimdik giderim... Kansermiymiş neymiş, gelsin görelim bakalım.

Eve gitmeden... uzun uzun yürüdüm orda burda... Saat 20.00'ye kadar eve gittim... gittim. 20.00'den sonra kimse beklemez beni...

Bir baktım Topkapı'ya varmışım. Ordan ülkenin her yanına gidebilirsin. Bin bir taşıta... bin git dedim... Peki ama nereye... Hiç konuşmayan... dilsizliğe tutsak... sinirli hekimlere yenik düşmüş bir adamı kim netsin...

Geri döndüm... eve... Yolda yürürken Sevgili Ceviz Ağacı'nı düşündüm. Gülümsedim. Hep öyle oluyor. Ceviz Ağacı'nı düşününce gülümsüyorum.

20 Ekim Salı

Bütün gün Behice Boran'ı okudum... **Edebiyat Yazıları**... (Sarmal Yayınevi İstanbul 1952) Behice Boran için... bu yazılar için ilk söz şu. Duru bilincin aydınlığı... Yarım yüzyılın ötesinden günümüzü aydınlatıyor. Bu, işin guzel yanı... umutlu yanı... Ama bu işin tatsızlığı da

var. Edebıyat dünyası... kültür dünyası Behice Boran'ın mücadele ettiği çizgide gitseydi, bugün Türkiye kaçgunu yaşamazdı. Söz gelimi, adına İkinci Yeni denen o sahte şiir gündeme gelmezdi.... İnsanlar bir hünermişçesine freudcu... yapısalcı... postmodernist olmazlardı. Bitmiş... tükenmiş bir sınıfın... burjuvazinin idesine tutsak edilmezdi insan.

Ta 1943 yılında Behice Boran sanat eserinin "beşeri vasfı"nı önemsiyor. Şimdi buna insani nitelik deniyor. Behice Boran insani niteliği eksik bir eserin anlaşılamayacağını söylüyor.

Ne tuhaf değil mi... eserin insani niteliğini sıfırlayan... bu yüzden anlaşılamayan sanatçı, 1990'larda "Beni kimse anlamıyor" diye seviniyor. İnsani düşüş, ancak böyle yaşanır.

Behice Boran yarım yüzyıl önce ben yedi aylıkken... şöyle yazıyor. "Sanatla edebiyat gittikçe daha şuurlu bir surette cemiyetin değişmesinde, gelişmesinde rollerini oynamalıdırlar"

Sanatta edebiyatın bu rolü oynaması engellendi Türkiye'de... Sanat mücadelesinde bu hakikatı unutmamalı hiçbir zaman.

21 Ekim Çarşamba

O genç hekim yine geldi... sabah, erkenden... "Baktırdınız mı" dedi. "Evet" dedim. Ben konuşamıyorum ama, yazıyorum. Bir kağıda yazıyorum, gösteriyorum. "Kanser olasılığı var mı" dedi. "Eh, biraz var" diye yazdım. "Bu bile iyi" dedi... Benim ölmemi istemiyormuş... "Siz" diye başladı, övdü beni... Sonra gitti. Bir daha gelemezmiş... Uzağa gidiyormuş... Tam kapıdan çıkarken döndü. "Ölmeyin olur mu" dedi. Güldüm. Başımla "Peki ölmem" işareti yaptım.

Yerim doldurulmazmış... bunun için ölmemi istemiyormuş. İnanırım, bu dünyada her insanın yeri var. Ama bu yer doldurulmaz değil.

N'aptım ben edebiyatta. Birincisi şu. Edebiyatı, kendim için bir araç diye kullanmadım. Edebiyat benim için adlanmak... sağa sola tafra satmak değil... edebiyat içinde soluduğum hayatın ta kendisi bende.

İkincisi... edebi eleştiri, tek tek eserlerin dar ortamında yapıldı. Oysa her eser edebi ortamla... o edebi ortam, ülkenin ortamıyla... ülkenin ortamı dünyanın ortamıyla ilişkili. Ben, bu ilişkileri ele aldım.

Üçüncüsü. Benim odak noktam hep insan oldu. İnsan diye çıktım yola.

Bu ilkelerde tek bir sakıntıya düşmediğim için etkili oldum. Herkesin beni beğenmesini... sevmesini... el üstünde tutmasını isterdim. Ama bunun için sakıntı yapmadım. Sakıntı yapsaydam... söz gelimi, övüverseydim Orhan Pamuk'u... Enis Batur'u... neler olurdu... En azından **Cumhuriyet** gazetesinin Kültür sayfasının başyazarı olurdum. Televizyonlarda kitap tanıtırdım. Tabii sakıntılı... Çünkü onlar insana karşı yazdı. Sistemin pazarı için yazdı. Onların bana kızdığına bakmayın. İçleri gidiyor aslında. Bir övüversem, hemen "kral" yaparlar beni.

Yerimin doldurulmazlığına gelince. Doğru değil bu. Sadık Albayrak var... Necmettin Borteçin var... İkisi de sakıntısız yazıyor. Onu bunu değil, insanı düşünüyor ikisi de eleştirilerinde. Sadık için de Necmettin için de edebiyat amaç değil. Tabii yolun başındalar daha. Zor acılı bir yol... Sarsılmazlık isteyen... milimetreyi gözeten bir yol. Çünkü bu yolda insan, bazen pek sevdiği biriyle karşı karşıya gelebilir. Böyle bir durumda "sevilen için" insani çizgiden sakıntı verilirse düşüş başlar. Düşüş başladı mı, durmaz. Edebiyatçı değil, belli çevrelerin el öpücüsü olursun. Onlar da senin elini öper. El öpücünün biri berbat romanlar yazar. El öpücü eleştirmen de "başyapıt" diye bu romanı över. Kandırır insanı...

Sadık'la Necmettin zor bir yolun başındalar... sarsılmazlık isteyen.

Bunları söylemek istedim genç hekime. Neyse... genç hekim gittikten sonra Sadık geldi... poçalarla... çay içerken Ayhan Hünalp girdi içeri... Benle tanışmak istemiş. Konuşamadım. Dinledim Hünalp'ı. Güzel şeyler söyledı benim için.

Güzel sözler sarsar beni. Mücadele sürecinde alışmamışım. İnsani mücadele verdiğim için, insanı ezen burjuva yazarlarınca çok suçlandım. Ne tuhaf, ben, onların da insaniliğini savunuyordum. Pazardan çıkın, insana gelin diyordum.

Şimdi gecenin ileri saatinde Sadık'la, Necmettin'i düşünüyorum... sarsılmazlık isteyen insani yolda yürüyen bu iki genç insanı...

22 Ekim Perşembe

Dergide... kapısı kapalı odamda oturuyorum. Zorunlu... çok zorunlu olmadıkça kimseyle görüşemiyorum... Tek kelime konuşmam yasak. İşte hekimlerin insana ettiği.

Bugün **Özgür Gündem**'de bir haber "Cengiz Gündoğdu'dan "aşk" 24 ekimdeki konuşmamın haberi. O konuşma olmayacak. İyileşemedim çünkü... içim sızlıyor konuşma ertelendiği için. Edebi işlerimi hep ciddiye aldım. 39° ateşle bile işimi yaptım. Hayatımda ilk kez edebi işlerim aksıyor. Ben, hekime cumartesiye sesimi açsın diye gittim. Hekim bütün bütün kıstı sesimi. Kusura bakmasın okurlarım... yolarkadaşlarım...

Sessizlikte Fernard Braudel'in **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası** adlı eserini okuyorum. Mehmet Ali Kılıçbay'ın çevirisi iyi değil, beğenmedim.

Braudel'in eserini okurken bizde akdeniz havası atan şairleri düşündüm. Kimdi onlar unuttum. Akdeniz... Akdeniz deyi konuşup duruyorlardı. Yaşamadıkları... hissetmedikleri bir hayattı onların Akdeniz'i... bunun için unuttular. O Akdenizcilerden biri çıkıp da konuşsa... anlasak, nettiler... naptılar Akdeniz'i

25 Ekim Pazar

Çisentili bir gün... yağmur... Çıktım, dolaştım... ıslandım... Sonra ev... yalnız... kahvaltı... Dün Yusuf Çotuksöken'in denemeleri okundu **Okuma Tiyatrosu**'nda. Yusuf Çotuksöken'in düşünceleri tartışıldı... Bir ara, tanımadığım biri söze şöyle başladı. "On yıl önce bu düşüncelerinizden ötürü sizi pencereden atarlardı."

Pencereden atılacak insan Yusuf Çotuksöken... Bu toplantılara ilk kez katılan, tartışmaların şiddetinden şaşırıyor. Konuşamadığım için görüşlerimi bir kağıda yaz-

dım. Toplantıyı yöneten Cemile Çakır "Cengiz Gündoğdu'nun açıklaması" diye okudu.

Şunu söyledim açıklamada. Bizim yürüttüğümüz toplantılarda her sorun tartışılır. Hiç kimse düşüncesinden ötürü pencereden atılmaz. Ama bugün bile bizim arkadaşlarımız başka toplantılarda görüşlerini söyleyemiyor Susturuluyor.

Konuşabilseydim şunu da söyleyeceklim. Demokrasi bir bütünlüğün uygulanması. Bu bütünlüğün içinde cesaret de var.

Arkadaşlarımızı susturanlar da bu bütünlük yok. Bilgi... kültür... özümseme... kavrama... hoşgörü... anlayış... insan sevgisi... cesaret. Böyle bir bütünlük gerektirir demokrasi... Arkadaşlarımızı susturmaya yeltenenler eksikliğin korkusuyla yaşıyorlar.

Eksikliğin korkusuyla "Sus... sus" diye bağırıyorlar... bilirim... tanırım o kişileri... iktidarsız aydınlar. Her alanda...

Sabah yağmurda yürürken bunları düşündüm... İktidarsız aydınları... yazarları... şairleri. Şimdi güneşli yağmurda yazıyorum... Beni sevenlerde sessiz bir kaygı... Gündoğdu kanser mi acaba. İdris Atmaca cuma günü telefonda Nihat'la konuşuyor. Atmaca'nın sesini duyuyorum. Kaygılı bir sesle "Cengiz abi şey değil mi" diyor Atmaca'nın şey dediği kanser. "Cengiz abi kanser değil mi?" demek istiyor.

Rahatsızlığımı duyurmak istemedim önce. Ama ses kısıklığı... hekimin yasağı... ister istemez duyuldu. İyi dileklerle selamlar geliyor yolarkadaşlarımdan.

Peki kanser mi... Belli olur bir süre sonra. Kanserse.. işte meydan mücadele için... Ah vah... sızlanma yok. Kanserle sert... ciddi bir mücadele başlayacak... milimetrik.

Bir gözlem. Dergide yolarkadaşlarıma isteklerimi yazarak söylüyorum... Dün şöyle oldu. Cemile, dergiyi, basımevine götürdü. Ben de "Dergi ne merkezde" diye yazdım. Baktım, Cemile de yazıyor, dergiyi bana anlatıyor.

Evde, televizyonda seyretmek istediğimi, çizelgeden gösteriyorum. "Tamam" diye kafa sallanıyor... Bu duruma gülüyorum. En sonunda bir kağıda yazdım... büyük harfle."BEN SAĞIR DEĞİLİM. KONUŞUN."

26 Ekim Pazartesi

Bugün yine hekime gittim. Yine dilim çekildi çatır çatır. Aygıt, gırtlağımı bastırırken derin soluklar alıyorum. Yine de bulanıyor midem. Yarım kalıyor denetleme... hadi yine başlıyor... "Durun" dedim "ben bir soluk alma denemesi yapayım" Bir iki deneme yaptım. İrademi topladım... güzel... tatlı günlerimi düşündüm. Midem kalkmadı... denetleme yapıldı... Ses tellerinin arızası denetime alınmış. Tedaviye... ilaçlara devam. Günde 10-15 kelime dışında konuşmak yasak... Pek sevdiğim cigara... günde 2 tane... Ama ben dört-beş içiyorum.

Bir şeyin duyulması, gerçekleşmesinden beter derler İstanbul'da kanser olduğum duyulmuş. Arkadaşlar telefonla arayanlara durumu anlatıyorlar... Rahatsızlığımı ne kadar saklamak istesek de mümkün olmadı... Konferansların iptali... dergide kapımın kapalı oluşu... görüşmek isteyenlere beş dakikadan fazla izin verilmeyişi... odamda cigara yasağı...

Rahatsızlığımı duyan bir yolarkadaşım, bugün eve kadar gelmiş. Kimseyi bulamayınca bir kulu kuru pastayı iyi dilekleriyle kapıya asmış.

Kuru pasta çayla iyi gitti...

Az buz değil, bayağı sevenim varmış. Buna sevindim. Bu sevinçle çabucak iyileşirim ben.

29 Ekim Çarşamba

Bugün bir mektup geldi. Aynen şöyle. "Sevgideğer Gündoğdu, basit bir ses kısıklığı gibi görünen rahatsızlığınızın, sizin hekimlere tavrınızdan dolayı gitgide büyüdüğünü hissediyoruz. Herkese açık kapınız kapalı ve telefonla bile size ulaşmak olası değil. Bu nedenle mektubu deniyoruz. Lütfen hekimlerle ateşkes imzalayın. Çünkü siz, insani mücadeleyi inatla sürdürerek bu topluma mal olmuş bir idealistsizin. Sizin sesinize ve kaleminize ihtiyacımız var.

Bir dost dün gece sizin hekim deyince, sinirden çenelerinizin oynadığını söyledi. Binlerce özürle rica ediyoruz, hekimlerle inatlaşmayı bırakınız... Sizin o gür sesinizi özledik, daha ne diyelim."

Okudunuz değil mi... Kendi deyişleriyle üç "dost" imzalamış bu mektubu... Hekime baş eğmemi istiyorlar. Peki ben baş eğerek yaşasaydım "idealist" olabilir miydim, siz bu mektubu yazar mıydınız o zaman bana. "Bırak" derdiniz Gündoğdu baş eğicinin biri.

Yaşamayı... hayatı hep savundum. Ama annem bana, "Kimseye baş eğmeyeceksin, baş eğersen sütüm haram olsun" dedi...

Ben annemi severim. Annemin sözünden çıkmam. Bunu bilin, beni başeğici yapmak isteyen dostlarım.

Şunu kabul ediyorum. Kendimi iyi hissetmiyorum. Bir aksama başladı bende. Söz gelimi, gece 02.00'de uykum geliyor Oysa benim uykum gelmez. Ben istediğim zaman... istediğim kadar uyurum. Yarım saat... bilemedin bir saat uyku yeter bana. Şimdi... ne kötü... 02.00'de uykum geliyor... hımbıl hımbıl yatağa. Bu böyle devam edemez. Sürekli kolaçan ediyorum kendimi. Sağdan soldan... içten dıştan... nerde ne var nerde ne yok... milim milim dolaşıyorum üstümde. Beni hımbıllaştıran... aksatan noktayı arıyorum. Hekimin verdiği ilaçların yan etkisi de olabilir... Hekimler böyledir. Bir hekimin eline düştün mü zor kurtulursun. Hekim bir yanı sağaltırken bir yanı bozar... Yeryüzünde bir hekim tanımıyorum, bir yanı düzeltirken, bir yanı bozmasın. Her uzman hekim, söz gelimi... biri sesini düzeltirken, mideni bozar. Mideciye gidersin. O mideni düzeltirken, ciğerini bozar. Koş ciğerciye... ciğerin düzelir, gözün bozulur. Bu arada oraya koş, buraya koş derken, iç dünyan bozulur, doğru ruh hekimine... Bir tanıdığım vardı... Oramı buramı sağaltayım derken, hekimlerin bozduklarına yetişemeden... öldü... Söylemek istediğim şu. Bir hekimin eline düşme. Zor kurtulursun. Bakın, hekim bırakmıyor beni. Her pazartesi gel... diyor... buldu ya... sesimi düzeltecek... ama bir yanımı bozacak. Fırsat verirsem tabii. Ben bugüne kadar bozulmadan geldiysem hekimlerden uzak durduğum içindir

İşte hekime gittim, hımbıl oldum... gece 02.00'de yatağa giden beş para etmez bir hımbıl...

Arıyorum... beni hımbıllaştıran noktayı arıyorum. Bulunca yerlebir edeceğim... saniyede.

SİZ OKURLARIMIZDAN ALDIĞIMIZ DESTEKLE YOLUMUZA DEVAM EDİYORUZ...

SİZLERDEN GELEN YÜZLERCE MEKTUP VE TELEFONLA BİZİ KUTLAMANIZ BİZİM İÇİN BÜYÜK AMA ÇOK BÜYÜK BİR MUTLULUKTU...

4. SAYIMIZLA TAM BİR YILIMIZI DOLDURDUK SİZLERLE BİRLİKTE...

BÖYLE BİR DERGİNİN YAYINLANMASINDA BÜYÜK EMEKLERİ GEÇEN BAŞTA YAYIN YÖNETMENİMİZ **PROF.DR. GÜRSEL AYTAÇ**'A,

YAYIN KURULUMUZ
PROF.DR. AYŞEGÜL YÜKSELE
DOÇ.DR. TUNA ERTEME,
DOÇ.DR. YILDIZ ECEVİT'E
ARŞ.GÖR. NURMELEK MATARACIYA

YAZI VE ÇEVİRİLERİYLE KATILAN
TÜM YAZARLARIMIZA...

4 SAYIDIR BİZİMLE BİRLİKTE ÇALIŞAN TÜM TEKNİK EKİBE....

SONSUZ TEŞEKKÜRLERİMİZİ İLETİYORUZ.

GÜNDOĞAN EDEBİYAT 4. SAYI İÇİNDEKİLER

Türk Edebiyatı
Gursel Aytaç — Ad Semud Medyen
Gülperi Sert — Ölmeye Yatmak Romanında Aysel

Bir Yazar Kendini Anlatıyor
Erendiz Atasü — Yazarlığımın Hikayesi

Alman Edebiyatı
Gursel Aytaç — Hermann Hesse Olgusu
Sabr Eyigun — J.M.R Lenz Üzerine Inceleme
Onur Bilge Kula — Martin Luther Turke Karşı Savaşa Ilişkin

Avusturya Edebiyatı
Rezzan Algun — Güneşte Gölgenin Yokolusu
Faruk Yucel — Peter Handke nin Mutsuzluğa Doyumu

İngiliz Edebiyatı
Alev Bulut — Virginia Woolf Bir Yaralı Kadın
Belgin Elbir — Joseph Conradın Karanlığın Yureği

İspanyol Edebiyatı
Hale Gokna — [illegible] ve Umutsuzluk Kavramı

Leh Edebiyatı
Neşe Yucel-A. Zieniewicz — Avrupa Ailesi Milosz ve Gerçek

Küba Edebiyatı
Yıldız Ersoy Canpolat — Kübalı Ozan José Martı

Rus Edebiyatı
Zeynep Guner — Gogol Çehov ve Suksin

Kuramsal Yazılar
Lale Demirtürk — Kısa Öykü Dinamiği
Ali Osman Öztürk — Türk Halk Türküleri
Kitaplar

GÜNDOĞAN EDEBİYAT

DAĞITIM/ ANKARA DOST ADAŞ - IMGE / İSTANBUL — ARKADAŞ - SAY /İZMİR — İLERİ /SAMSUN — FURKAN /BURSA — DERGAH

Fiyatı : 35.000 TL
Abone 140.000 (Öğrencilere 120.000 TL, Kurum ve Kuruluşlara 160.000 TL)
Yurt dışı Abone Avrupa Ülkeleri 90 DM Diğer ülkeler 60 $ **Abone Ücreti** 411639 nolu posta çekine Eren Gündoğan adına, yurt dışı havaleleri için **İş Bankası Ankara Şubesi** 4475444 banka hesabına yatırarak **P.K. 271 Yenişehir Ankara** adresine bilgi verin.

GÜNDOĞAN YAYINLARI Adakale Sok 25 /37 Tel. Fax 433 49 85 Kızılay Ankara

İNSANCIL YAYINLARINDAN DÖRT YENİ KİTAP

ARKA BALKON (Öyküler)
KezbanÖzbay

"Erikler, bademler, çiçekler, leylaklar, arka balkonlar çiçek açmışken mutsuz olamam" diyor Kezban Özbay öykülerinde.
Arka Balkon, Kezban Özbay'ın ilk öykü kitabı. Daha önce öyküleri Varlık ve İnsancıl dergilerinde yayımlanan Özbay, yaşamın ayrıntılarının ince ilmeklerinde oluşturmuş öykülerini.

* * *

DİNLENEN CADI (Şiirler)
Nihat Ateş

Havaya atılan üç taştan ikisi birer ak güvercine dönüştüğüne inanan bir şair Nihat Ateş. "Uçurumları dağlarını anlatırken kentin / boğulmuş sözlerimiz yankılanıyordu / uyumuştu ellerimiz / öyleyse sevgilim / bu koca kente / bunca yalanı nasıl söyledik biz"
Nihat Ateş bu ilk kitabında sevdayı, özlemi, ayrılığı insani ilişkiler içinde irdeliyor

* * *

ÇAĞRISIZ HAYALİM (Roman)
Kaan Arslanoğlu

1980 öncesinde mücalede içinde olan insanların yolu ayrılmıştır Ağır baskı koşullarının yüklediği yükü kaldıranlar vardır, kaldıramayanlar vardır Ezilen insanlar vardır, bilinci parçalanan insanlar.

Çağrısız Hayalim, Kaan Arslanoğlu'nun üçüncü romanı. Daha önce Devrimciler ve Kimlik'i yayımlayan Arslanoğlu, Çağrısız Hayalim'de geriye dönüşlerle, ağırlıklı ruh çözümlemesine dayanarak işlemiş olayları.

İNSAN ARAYIŞI (Eleştiri)
Sadık Albayrak

Sadık Albayrak, bu ilk kitabında sanatın içinde insanı arıyor. O bir Diogenes belki de. Elinde feneriyle didikleye didikleye arıyor insanı. Metalaşmanın, yabancılaşmanın iyice insanı yitirdiği bir ortamda insanı aramak belki de en zoru. Sinemanın, resmin, öbür bütün sanatların teknik üstünlüklere dayanarak, süslemelerle, abartılarla iyice yitiyor insan. Yiten insanı arayanlar da var, Sadık Albayrak gibi...

İNSANCIL YAYINLARI
GENELDAĞITIM:
A & B KİTAPÇILIK VE DAĞITIMCILIK LTD. ŞTİ.
Cağaloğlu Yokuşu, Evren Han, No: 33 Kat: 2 / 40 Cağaloğlu / İST
Tel: 512 97 42 - 426 84 40

İNSANCIL YAYINLARINI BULABİLECEĞİNİZ KİTABEVLERİ
GENÇLİK (KADIKÖY), KADIKÖY KÜLTÜR, EVRİM (KADIKÖY), VAKKORAMA (SUADİYE), VAKKORAMA (TAKSİM, DÜNYA-AKTÜLE (TÜNEL), BİZİM (BEŞİKTAŞ), ERDOĞAN (GAYRETTEPE), DÜNYA-AKTÜEL (BEBEK), DÜNYA-AKTÜEL (NİŞANTAŞI), DÜNYA-GENÇLİK (NİŞANTAŞI), ABLALAR (YEŞİLKÖY), BEYAZADAM (BAKIRKÖY), EPSİLON (ATRİUM-ATAKÖY) EPSİLON (MERTER) VAKKO (ANKARA), VAKKO (İZMİR), DÜNYA - AKTÜEL (KIZILAY - ANKARA) DÜNYA MERKEZ (ANTALYA, MERSİN, İZMİR)

Hedefimiz Daha İleriye

Türk çiftçisinin güveniyle güçlenen
ŞEKERBANK daha ileriye, daha yeniye
ulaşmanın gururunu taşıyor.

İstikrarlı yönetim,
sürekli yükselen başarı grafiği...

ŞEKERBANK

"Doğru Banka"